

На ОНУ імені І.І.Мечникова



2475
66
1/2

~~General. Credit. 2376~~

VI-50

459

Encycl.
Doubt. 181.

Медовик
(2074)

И. Мечников



Lugduni Batavorum,
Apud DAVIDEM LOPEZ de HARO.
CIO ISC XLIV.

a.

4.11



15
134

K

1946

24

IOANNIS AMOS COMENII,

V. CL.

PAN SOPHIAE

PRODROMVS,

Et

Conatuum Pansophicorum

DILVCIDATIO.

accedunt

DIDACTICA DISSERTATIO

de

SERMONIS LATINI STUDIO

perfecte absolvendo,

ALIAQVE EIVSDEM.



Lugduni Batavorum

Ex Officina DAVIDIS LOPEZ de HARO,

CLIO MDCLXIV. a.

1644

TYPOGRAPHVS LECTORI

S.

Amice Lector, Seriem hujus operis docebit te sequens optimi & clarissimi Viri, Samuelis Hartlibij Prefatio. Nos quid in hac Editione prestiterimus, paucus habe. *Que* in secunda & postrema Londinensi transposita erant, suo ordini & loco reposuimus. Sub finem vero addidimus Belgicam interpretationem declinationum Germanicarum; Sed & Anglicam retinuimus. Ita ut & Anglis & Belgis, præter Germanos, in eam finem cedere possit, quem intendit Autor. cæterum opus ipsum non commendamus: Se ipsum satis, & ab Autore, & à Titulo commendasn. Tu si hoc bono tuo usus fueris, incuriaeq; typosetarum ignoveris, & tibi & mihi gratulabor. Val, & quid volumen hoc contineat, accipe.

- I. Pansophiæ Prodomus.
- II. Conatuum Pansophicorum Dilucidatio.
- III. Didacticæ Magnæ Titulus & Capita.
- IV. Dissertatio Didactica de sermonis Latini Studio plenè absolvendo, in qua
- V. Informatorium de usu Vestibuli.
- VI. Ianuæ Didactica, seu de ejus usu debito.

Hec Comenij sum, quod sequitur est

- VII. Georgii Vechueri Consilium de Verborum & Ianua perficiendis.

LECT.

LECTORIBVS,
veræ Sapientiæ Cupidis,

S

QUÆ biennio fere abhinc, multorum impulsu, Autore inscio, aliquanto timidius in lucem dedimus, Clarissimi COMENII Pansophiæ PRAELVDIA, seu PRODOMVM; ea nunc denudò fidentius conspectui omnium exponimus, cum ab Authore ipso, prioris nostri approbationem ausus, tum quamplurimorum aliorum præstantium Virorum applausum nacli. Superfedere tamen labore isto, donec promissa ibidem opera ad umbilicum deducerentur, poteramus, si prior editio, ea Auctori auxilia eliciisset, que conatus tam ardui & eximii non requirebant magis quam merebantur. Nunc, cum liberalitatem multorum nullà re magis restrictam fuisse compererimus, quàm, quod vel scopum COMENII prorsus adhuc ignorarent, vel de animo ejus & viribus certiores esse cuperent: cunctis quodammodo, ut iteratà hac editione satisficeret, sedulo est à nobis allaboratum. Nam non modo, ut omnia, que in priori continebantur, hic iterum & quidem haud paulò emendatius comparerent, operam dedimus, sed etiam, ut alia non minoris momenti, ex ejusdem Artificis officinà us accederent, facile fidem factura eorum, que antehac supra fidem, pluribus quoque non inruditis, visa erant. In quo bona quadam fortunà accidit, ut liberaliores esse possimus, quam initio speraveramus. Cum enim præter

(. . .) 2

DIS-

SAMVELIS HARTLIBII

DISSERTATIONEM de studio sermonis Latini, &c. & DIDACTICAE MAGNAE titulum ex ipsius Authoris autographo descriptum, nihil, quod PRODROMO jungeremus, ad manum nobis esset, & jam ad finem horum propè omnium, operæ pervenissent; ipsa CONATUUM ejus PANSOPHICORUM Dilucidatio à Comenio nobis transmittitur, ut diu desideratum, ita profusus inexpectatum munus. Quæ etsi non eo animo ab Authore typis mandata erat, ut publici juris feret, sed tantum, ut privatim cum amicis communicari tanto facilius posset; haud tamen magnopere eum offensum iri credidimus, si majore præsentis opportunitatis, quam ipsius voluntatis ratione habitæ, comitem eam superioribus quoquo modo adderemus: quippe, in qua ingenium Viri, & vix creditam hæcenus tantorum moliminum possibilitatem, clariùs, quam in ullis ejusdem hæcenus datis lucubratiunculis videremus relucere, nosque adeò omni, cavillis aliorum & scrupulis in antecessum hic occurrendi molestia, semel liberari. Qui enim ab Optimo Virò pro se allatis non acquieverint, is utpote obloquendi magis libidine, quam veritatis amore incensus, frustra ejusdem cœpta probare satageremus. Quare rectius, quod unum restat, & res ipsa flagitat, vos omnes, veræ Sapientiæ Candidati, in quorum manus ista pervenerint, seridè moneo & obtestor, ne hæc animi gratia legatis tantum, multo minus, damnetis, etiam antequam legeritis: sed, cum validis satis fundamentis cuncta

PRÆFATIO.

cuncta inveni animadvertentis, id potius enitmini, ut Vestris tum consiliis, tum auxiliis, & potissimum quidem pecuniariis, surgere aliquando bene fundata incipiant. An, cum Technographiam tam insignis operis & quam plurima alia non minora, ex divitis illius ingenii femu, gratis jam acceperitis, paucis aliquot nummis, queis lapides, ligna, & reliqua tante strucluræ necessaria coemat, bazulos aliquot & cooperarios conducat, &c. vicissim vobis obstringere gravabimini Architectum, vel sola eximia pietate sua, & diuturni exilii malis liberalitatem cujusvis cordati meritum? Passura ne sitis, Magnæ & Generosæ Animæ, ut tam vili pretio venalem se vobis sistat Sapientia omni pretio major, nec ullum ex vobis reperiat emtorem? Vi factus tam præclari, & alioqui immortales, obstetricationis extinguantur inopia? Prohibeat Deus ter Opt. Max. ne ita timor ejus & posteritatis reverentia vestris excedant animis, ut pudenda tenacitate perpetuam conscientie & famæ vestre labem malitis aspergi, quam superfluis opum vestrarum perennem utrisque; serenitatem adipisci. Nam, ne fallamini, non Comenii, sed DEI, sed populi ejus causa agitur. Illius gloria, hujus tranquillitas & salus, nulla re compendiosius, quam inusitata hac Sapientie omnimode instauratione promovetur. Quorum curam nullum Christianum peccius insuper habuerit. Comenio quidem facile erit unde vivat, Vos videte ne, contempto raro hoc thesauro, desit, aliquando unde

HARTLIBII PRÆFATIO.

unde bene vivatis. De fructu quidem impense
huc liberalitatis vestre nunquam erit, ut jure
dubitare queatis: Qui tantum de ingenio sui
proventibus, sponte vobis est elargitus, quid
non faciet beneficiis vestris provocatus? O
viam videre aliquando contingat par pulcher-
rimum, & seculo nostro tot calamitatibus hor-
rente dignissimum, non, uti ille ait, Sapien-
tem cum mala fortunâ, sed Comenii indu-
stria cum Mecenatum munificentia com-
positam, dubia semper manente inter utrosque
victoria. In quo omine desino, & ad ipsamet
opera, Vos, Bonevoli Lectores, inoffenso pede
transmitto. Cujus pectus illa non moverint, eum
neq; accendet oratio nostra. Valete, & huic pro
publica causa libertati meae, benigne ignoscite.

SAMUEL HARTLIBIUS.

Londini, ex ædibus meis.
Cal. Januar. Anno 1639.

IOAN-

Fol: r

I. A. COMENII

PANSOPHIÆ PRODROMVS

In quo

Pansophici Operis Necessitas, Possibi-
litas, Vtilitas, solidè, perspicuè & ele-
ganter demonstratur.

OMNIBVS

Sapientia, Luminis & Veritatis. Amantibus,
à Christo sapientia, Luminis & veri-
tatis fonte,

Salutem & Benedictionem.



Sapientiam (quæ Aristoteli est multarum mirabi-
liumque rerum scientia: Et
ccroni verò rerum divina-
rum & humanarum, cau-
sarumque quibus ea conti-
nentur, cognitio: Salomoni denique, om-
nium rerum artifex, docens omnia) magnis
* Elogiis antiquitus fuisse celebratam,
ignotum esse non potest sapientiæ studia
consectantibus, Pretiosior est cunctis opibus
(inquit mortalium Sapientissimus) &
omnia, quæ desiderantur, huic non valent com-
parari. Longitudo dierum in dextra ejus, &

A

in

* *Sapientia Encomia.*

in sinistra divitiæ & gloria. Viæ ejus viæ pulchrae, & omnes semitæ ejus pacificæ. Lignum vitæ est illis, qui illam apprehendunt, & qui eam possident beati sunt. PROV. 3. 15. Cicero autem: Nullum præstantius bonum, neque datum est mortalium generi, neque dabitur. Horatius verò sic:

Ad summum sapiens uno minor est Iove:
Dives,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

Causam si quæras, cur unam hanc virtutem tanti faciant, respondebunt Seneca quidem: Sine sapientiæ studio neminem bene, sed nec tolerabiliter vivere posse. Cicero: Sapientiam esse omnium artium matrem: que nos primùm ad Dei cultum, deinde ad jus humanum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam magnitudinemque animi erudit: eademque ab animo tanquam ab oculo caliginem dispellit, ut omnia supera, infera, prima, ultima, media videamus. Denique esse animi medicinam. Et addit Solomon: Sapientiam sapientem confortare super decem Principes Civitatis, Eccl. 7. 20. & thesaurum esse hominibus indeficientem, quo qui utuntur, cum Deo contrahere amicitiam, donis ex eruditione profectis commendatos. Neque enim à Deo diligi quæquam, nisi qui cum sapientia habuit, Sap. 7. 14. 28.

Meritò

* Meritò igitur selectissimi hominum quovis ævo, posthabita rerum transitoriarum, opum, voluntatum, honorum curâ, eò cogitationes, vota, studiâque conferebant, ut rerum cõtèplationi se dedentes, quicquid mente comprehendi potest comprehenderent, eâque ratione mundum subigerent. Cujusmodi homines verè id sunt in reliqua mortalium turba, quod ipsum sapientiæ donum inter alia mortalibus concessa bona, fulgentissimæ gemmæ, imo sydera mundanarum tenebrarum dispellentia caliginem. Gratè proin agnoscendū est divinæ misericordiæ opus, non solum quòd sapientiæ suæ theatra Naturæ & Scripturæ nobis aperuit, sed & instrumentis nos ea spectandi lumenque sapientiæ colligendi, sensu & ratione, suâque divinâ, sensus & rationis defectus supplet, revelatione instruxit. Sed & hoc divinæ debemus beneficentiæ, quòd literarum studia, quibus illud sapientiæ studium fovetur, & ab aliis in nos transfunditur: ad nostram usque ætatem conservata sint: imo nostro seculo efflorescant, qualiter antehac nusquam: ut sibi non immeritò eruditionis nomine, & placeat, & gratuletur seculum præsens, majorisque adhuc luminis spes affulgeat.

A 2

* Ne-

* Sapientiæ studia.

* Necessè enim est mundo idem evenire quod homini, ut non nisi seris cum annis ei veniat sapientia : quia nempe per naturam rerum aliter non potest: Sapientia siquidem multarum rerum experientia comparatur. Experientia verò & diuturnitatem temporis, & occasionum varietatem necessariò requirit. Fit autem, ut quò diutius vivitur, eò plus rerum agatur ; & rerum tractatio crebra experientiam, augeat ; Experientia sapientiam juxta *Syrac. Vir in multis expertus cogitabit multa.* Et Poeta istud:

Per varios usus antem experientia fecit.

† Nos igitur præsentì ævo tot experientorum auxiliis instructi, quot nulla antè ætas instrui potuit, quidni aliùs aliquid sapiamus! Non solum enim Typographiæ beneficio, (quam artem Deus non sine mysterio postremis reservavit temporibus) quicquid ab antiquis sapienter cogitatum, antehac autem tenebris fuit pressum, jam in lucem protrahum est, innouitque ; sed & ipsi moderni homines novis excitati occasionebus, novâ quoque moliri aggressi sunt, & multiplicata est variis experimentis, multiplicaturque ad miraculum usque indies sapientia : quemadmodum de

pe-

* Sapientia seris cum annis venit.

† Sapientia illustrioris Res.

postremis temporibus prædixerat Deus, *Dan. 12.4.* Accessit scholas ubique gentium aperiendi ardor, qualiter ullis retro seculis factitatum fuisse historiæ haud memorant. Vnde librorum per omnes linguas & gentes tanta multiplicatio, ut agricolis & mulierculis jam innotescant, quorum antehac vix cruditis & divitibus libros magnò redimentibus, poterat esse copia. Nunc denique pertinax nonnullorum conatus emergit, *Methodum studiorum* ad talem deducendi perfectionem, ut omnia humana cognitione digna, facillimo negotio mentibus instillari queant. Quòd si processerit (spero autem) & reperta fuerit, quæ quæritur, omnes omnia promptè docendi, via ; non video, quid obstet, quò minus illud prædictum, & expectatum tam pridem illuminatum *Aureum seculum*, & agnoscamus, & gratanter excipiamus.

* Ad quem tamen obtinendum scopum unum quoddam adhuc magni profus momenti desiderari videtur, ut nempe, quemadmodum *Linguas* facilius docendi compendium fructuosum (in *Ianua L.L.* nuper publicatâ) adinventum est, ita modus aliquis excogitetur ipsarum *Rerum Ianuam* extruendi, ad

A 3

facile

* Ad sapientia profectum quid adhuc desideretur.

facile, quicquid usque Artium & Scientiarum est, ingenio penetrandum. De qua re serias suscipi cogitationes, (si modo quàm optimè consultum volumus rebus humanis) plusquam necessarium esse primùm demonstrabo: Dein modum tanti conaminis exquiram: Tandem qua occasione ipsemet, & quo successu tam inusitatum opus hoc sim aggressus, explicabo.

* Primùm autem in confesso pono, literarum studia, quibus nunc ubique gentium occupatur juvenus, Animorum culturam esse debere ad Sapientiam, ut extra quem scopum nō nisi vana vanitas esse queat. Sive enim ponamus scientiam desiderari sciendi causā ad curiositatem: sive animi gratiā ad oblectationem: sive existimationis ad eminendum: sive lucri causā ad externa bona venandum: inepti sumus, qui pro scopo tam sublimis & divini doni tam humilia & temporaria figimus. Sapientiam igitur quarendam esse, ratum sit. Sapientia verò cum dicitur Omnium rerum Artifex, omnia docens: Sap. 7. 21. patet literarum beneficio promoveri nos debere ad Universalem rerum cognitionem, (πανωσιπλεω, id est, plenam omnia intra se complectentem, sibi que undique coherentem sapientiam) ut nihil

* Sapientia sit literarū studij scopus.

hīl relinquatur manifesti vel occulti, quod ignoretur, Sap. 7. 21. quò nimirum animus hominis verè fiat, quod debet, Pansophi Dei imago.

Secundò, cum Sapientia dicitur tribuere Adolescentibus intellectum & scientiam, Prov. 1. 4. ejusque via, via sunt amoenitatis, Prov. 3. 17. patet, Sapientiae studia debere esse sine difficultatum salebris & spinis, plana, expedita, omnibus pervia, merasque animorum illecebras.

Tertiò, cum Sapientiae semita dicatur esse lux splendens, Prov. 4. 18. sequitur, errorum tenebris securam esse de debere.

Quartò, Sapientia usum hunc homini præstare dicitur, ut intelligat viam suam, Prov. 4. 18. & universa quae facit, Deut. 29. 9. sequitur ergo Sapientiae studia præparare debere animos ad omnia, quibus hæc vita transigitur, faciendo & patiendò.

Tandem, Sapientia dicitur beatos reddere, Prov. 3. 13. ad beatitudinis nimirum æternæ fontem Deum deducendo. Necessariò igitur ejus studia ad Deum quaerendum stimulos ingenerare, ad inveniendum semitas præmonstrare, ad arētissimè amplectendum amoris vincula aptare debent: aut inutilis erit totus ille apparatus. Si enim ab hoc scopo tandem aberratum est, nihil scire, imo nunquam nasci præstiterat.

Videamus autem an hæc ita consuetus

studiorum cultus præster, ut si quid animadvertamus desiderari, facilius de emendatione cogitatio suscipi possit.

* *Eruditionem*, quali nunc turgent scholæ, qualemque proponunt, esse rem, pro fugacis ævi brevitate *prolixam*, pro ingeniorum vulgari modulo *operosam*; pro rerum amplitudine nimis *angustam*; & pro veritatis rerum subtilitate ac soliditate multis modis *mancam*, & *defectam*; multæ multorum sunt querelæ. Sapientiores etiam notârunt, esse non satis *fini suo respondentem*: Quin raro ad solidos vitæ usum venientem; plerumque in opiniones, rixas, fumos desinentem. Quæ omnia non dicis causa dici, sed omino ita esse, antequam ad remedium vestigationem veniamus, ostendendum nobis est. Nempe Sapientiæ studia, ut nunc comparata sunt & in scholis traduntur, *non esse proportionata*,

I. *Vite nostræ*, ob *prolixitatem*: juxta illud, *Ars longa, vita brevis est*.

II. *Ingenio nostro*, ob *Difficultatem*.

III. *Rebus ipsis*, ob *crebram Aberrationem*.

IV. *Vsui vitæ*, ob *Alienitatem* ferme rerum, quæ traduntur, ab iis, quæ in vita communi fiunt.

V. Deo

* *Vulgata literarum studia scopo suo non proportionata*

V. *Deo ipsi*, ob *Non-Subordinationem* omnium satis aptam ad hunc æternitatis scopum.

* *Prolixitatis argumentum primum* fumo à communi omnium confessione. Quis enim est, qui non Hippocratis cantilenam canat; *Vita brevis, ars longa*! Secundum à granditate librorum, quibus descriptæ extant res. Bone Deus, quàm vasta volumina de singulis propemodum materiis exstructa sunt! quæ in unum congesta tantas efficerent strues, ut evolvendis solum illis, annorum millenariis opus sit. Tertio res ipsa docet, supra capacitatis modulum diffusas esse doctrinas, postquam inter tot eruditos, quibus repletur orbis, vix centesimum quemque aut millesimum etiam reperias, qui vel gustâset universalem eruditionem, possetque de omnibus, quæ in operibus Dei, aut humanis etiam rebus occurrunt, rationabiliter in medium proferre. Tam rari sunt *πανσοφοι* & *παιμμαθείς*, ut *πολυμαθείς*: etiam & Polyhistores pro miraculo habeantur. Hinc eruditionis illa vulgò usitata *frustillatio*, ut sibi hanc vel illam artem aut sciëntiam hic vel ille feligat, cæteris ne à limine quidem salutatis. Reperias Theologos, qui Philosophiam vix aspicerre dignati sunt: rursumque Philosophos, qui

A 5

qui

* I. Ob *Prolixitatem*.

qui Theologiam nullo respectu habent: Iure-consulti plerumque; naturalium curâ nullâ tanguntur: nec rursus Medici Iuris & æqui discrimina curant. Ipsa sibi quælibet facultas separata constituit regna, sine communibus iisque certis & immotis, quæ omnes pariter colligarent, fundamentis & legibus. Sed in ipsa etiam Philosophia, alius hoc sibi, alius aliud eligit. Volunt quidam Physici esse, *Matheseos* rudissimi; & vice versa: Volunt alii esse Morales Philosophi, Naturalium nullâ cognitione instructi: Volunt audire Logici, Rhetores, Poëtæ, realium scientiarum expertissimi. Quis nescit ita esse! Et quis non animadvertit, talem artium, scientiarum, facultatum: inter plures distributionem ex eo præsupposito venire, quod impossibile sit, unius hominis ingenio satis commodè capi omnia! Quasi verò tam improporionatum rebus fecerit rerum Dominum hominem Deus: Non quòd somniem, unum hominem in omnibus excellere posse; sed quòd scire posse ad necessitatem omnia, excellere verò in professione sua, cuius mediocri ingenio instructo, & possibile, & necessarium, certus sum.

* Difficultatis (quod nec illa quidem eruditionis particella, quam quisque cap-

tar,

* II. Ob Difficultatem,

tat, facile influat) testimonia sunt. Primò, quærelæ itidem publicæ, non puerorum modò, artes discentium, sed & virorum eisdem docentium, Deinde, scholæ ipsæ plenæ clamorum, plagarum, vibicum. Certè enim nobis sacra Scriptura sapientiam, & sapientiæ studia, ut delicias commendat. Idemque antiqui sensisse videntur, qui literarum officinas ludos literarios & scholas, (id est otia) appellitarunt. Quid ergo monstri est, quod jam pridem αὐλῆς in γυμνασίου, ludos in cruces conversa videmus! Unde, inquam, id, nisi à molesta progrediendi difficultate venire potest! Illa quippe facit non solum ut laboriosa sit studiorum cultura, sed etiam ut potior eorum pars, qui culturæ adhibentur, nausèâ contractâ, è scholis, ut è pistrinis, avidissimè præfestinent, nunquam ad studia, quæ spineta esse (cum viridaria communèque humani generis deliciæ esse debeant) experti sunt, reversuri. Praxis denique idem docet. Quis enim nescit, facilius linguam aliquam in hominum turba usu addisci, quàm aliquot annis in schola? De comparanda rerum aliqua peritia idem propemodum est iudicium.

* Veritatem scientiarum laborare, animadvertenter jam pridem sapientissimi

A 6

ho-

III. Ob Veritatis in ijs lubricitatem.

hominum : ideoque eam in profundo latitare questi sunt, eouſque ut quidam imperfectionis conſcientiã ad ſcopulum adacti, pronunciare auſi ſint, *Nihil ſciri poſſe*; nemp̄e certò & ſine errore. Cujus effati certitudinem propemodum corroborarunt exemplo ſuo illi ipſi, qui hoc ut deliramentum irriſerunt, ſcientiam rerum certam ſibi arrogantes. Quiſquid enim Philoſophorum aliquis aſſeruit, mox idem aliquis deſtruxit, nec perplexitatum hodie finis eſt. Tota res literaria plena eſt diſſenſionum, contradictonum, pugnarum. Hoc autem quid niſi vacillantis ubique veritatis teſtimonium? Rectè enim hoc ipſo argumento *Ioſephus* contra *Apionem* Hæbræorum ſapientiæ veritatem, Græcorum vanitatem adſtruit, quòd illa ſemper una maneret, hæc in ſectas abiret. Recti ſiquidem non niſi una & ſimplex ratio eſſe poteſt: aberrationum mille figuræ. Cum igitur noſtro etiam ſeculo, tot enaſcantur in Theologia & Philoſophia ſectæ, totque foveantur & pertinaciſſimè defendantur toto cœlo diſſidentes de rebus opiniones: quid hoc niſi certiffimum eſt teſtimonium, in profundis adhuc ignorantie tenebris demerſum eſſe, quicquid Literarum jaſtet ſeculum noſtrum? Cùm charitatis iudicio præſupponamus, neminem ſcientem, volentem errare, aut rebellem eſſe lumini, ut

Iob

Iob loquitur, cap. 24. 19. Teſtimonio denique ſunt tot quotidie in lucem venientes libri, qui, quid ſunt, niſi ſcintillæ demum, quæ ab ingeniorum collifione excutiuntur, & hinc inde ſparguntur, quælibet à ſe flammam excitatum iri ſperans? ſed non tamen hætenus accendi veras faces, nec oriri clariffimum veritatis Solem, continuata illæ diſſidiorum & dubitationum tenebræ oſtendunt.

* Vite communis uſibus non ſatis eſſe accommodatas literas, ut vulgò traduntur, magnos teſtes habemus. *Philoſophia ad ſcholas* redacta eſt, inquit vir illuſtris, *nec eſt qui eam reuocet ad uſum communem: Horret enim ſpinis, & tota occupatur in neclendis nodis inſolubilibus & detexendis, quæ texuit ipſa, porrigitque panem lapidoſum, qui dentes frangit, aculeatisque nugis fatigat ingenia.* Et alius: *Studium Philoſophiæ niſi nunc eſt, niſi otium occupatum & impeditum, proficiens parum: Sciuri cavea rotunda includuntur, quæ in circulum movetur: ubi ſemet continuo præcipitantes, non tamen è loco promouent.* Idem nos *Philoſophantes* facimus: parum addiſcimus & labore multo; nec id parum nos reddit meliores, ſæpe deteriores: Id quod veriffimè dici experientia oſtendit. Non tantum enim virtutum ſtudio, (quæ civilis conuerſationis baſis ſunt) rariùs

lite-

* IV. Ob exiguam ad vite negotia utilitatem.

literati præcellunt illiteratos, sed ad res dexteritate agendas plerumque ab illis superantur. Nec de solis Grammaticis-literonibus loquor, cum sublimibus Philosophis & Theologis plerumque ita comparatum est, ut cum abstractis suis speculationibus Aquilæ sibi videantur, in rebus vitæ & societati humanæ serviensibus talpæ sint. Hinc enatum scomma:

Bonus Scholasticus, malus Politicus: Cum tamen schola vitæ præludium esse debeat.

Sed ut in specie aliquid tangam, Metaphysicæ studium, constat, quantis laudibus ad cælos usque evehatur, tanquam totius sapientiæ, & basis firmissima, & fastigium splendidissimum: Quod, si rectè æstimamus, ita est. Sed quia tamen eadem illa scientiarum Regina, tantis horret spinis, tantisque involvitur tenebris, ut pauci subtilitates istas capiant, & qui capiunt, usum, ad inferiores scientias profus ignorent, sit, ut seipsa terminetur; præterque momentaneam voluptatē, quâ cultores suos aliquantisper titillat, nihil usus afferat rebus humanis. unde porro fit, ut eam nonnulli deserant, planèque proscribant non solum è Philosophiæ ambitu, (nempe *Ramæi*) sed ex Academiis etiam, tanquam sterilissimæ vanitatis inutilem apparatus. Regem enim *Sueciæ, Gustavum Adolphum*, gloriosæ memoria,

memoriæ (quem ad rem, non nugas fuisse natum, facinora ostendunt) publico edicto omne Metaphysicæ studium è regno suo exterminasse, (ut nemo Bibliopolarum sub pœna confiscationis tales libros importare, nemo subditorum etiam legere auderet, ne nova Barbarie regnum ipsi fascinaretur, & ille in rebus gerendis disputatores & glossatores vanos pro negotiorum sectatoribus nancisceretur) *Iohannes Angelius Werdenhagen* testatur.

Studium Logicum & Rhetoricum propius ad vitæ negotia debebat accedere, cum rationis & orationis, (quibus duobus vinculis res humanæ continentur) expositionem profiteantur. Sed verissimum esse *Iacobi Acontii* testimonium, res ipsa planissimè testatur. Dialecticorum frequens est, inquit, ubique numerus: At si scripta & disputationes observes, nihil minus invenies, quàm dialecticos. *Item:* Videas multos Rhetoricæ præceptis probè instructos, quorum etsi oratio sit propria, ornata, elegans, copiosa, in iis tamen ad persuadendum vim roburque desideres. De cæteris Artibus & Scientiis idem est iudicium: occupari nos iis magis, quàm ad occupationes vitæ dextrè obeundas disponi.

* Postremo literata nostra studia non dum ita esse comparata, ut nos rectâ & infallibili viâ ad ultimum nostrum finem, DEUM, ducant; quid opus testibus? Omni teste major Academiarum nostrarum profanitas, plena luxuriæ, fastûs, helluationum, rixarum, omnigenæque petulantia, in aperto est. Doctrina porrò ipsa, quæ ibi colligitur, eheu! quàm multis non nisi cos malitiæ sit, iniquitatis per totam vitam exercendæ instrumentum; ut de majore eruditorum nostrorum numero verissimum sit, quod queritur Deus: *Sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nesciunt, Jer. 14: 22.* Atque talibus sapientia sua ad interitum dux est. Hinc enim est illa Dei vox: *Non multos sapientes eligi, quia sapientia mundi hujus stultitia est apud Deum, 1. Cor. 1.* Nos quidem ne urgeri nos ista Dei voce sentiamus de sapientia Gentili securè id interpretamur, sed nec tamen alii sapientiæ studemus. Revera enim ea ipsa, quam hætenus propinant scholæ, è Gentilismo hausta est, & serpentino veneno infecta, scientiam tantum boni & mali, quæ inflat, affectans, non charitati, quæ ædificet, operans. Et quia nos hæreditariâ perversitate semper delicta nostra excusare, quàm emendare para-

* V. Ob crebras ab ultimo scopo, Deo, aberrationes.

paratiores sumus, sit insuper, ut nobis ipsis, naturæ corruptionem prætendendo, blandiamur: impossibile reputantes transformari, quia depravati sumus. Quasi verò non corruptionis illius antidotum esse debeat *Timor Domini*, quem sapientiæ, & initium & finem esse toties totiesque protestatus est Deus. Verum itaque est, literarum vulgata studia esse

I. Occupationem infinitam.

II. Distractionem ingeniorum perplexissimam.

III. Aberrationum palæstram perpetuam.

IV. Negotiorum vitæ remoram.

V. Tandem aberrandi à Deo multiformem occasionem; quod maxime deplorandum.

* Hujus tam calamitosi Literarum & Literatorum statûs, cum jam pridem viros quosdam optimos misereri cepisset, varii varie morbis illis remedia quærere tentârunt. Alii quidem omnem illum antiquæ à gentilibus mutuatæ sapientiæ apparatus abjicere suadentes; alii delictum adhibendum, Artèsque & Philosophiam, non nisi parcè usurpandas dicentantes; nonnulli transfusionem quandam, & transformationem scientiarum omnium moliri occipientes; alius sic, alius

* Consultatio de remediis.

alius aliter. Et sanè quicumque consilii aut opis hîc aliquid ferre possunt, ut ferant, plusquam necessarium est. Primò quidem ne tam pusillum illud sapere, quale vulgares conferunt literæ, tot tantisque sudoribus constet: aut certè, si labores impendendi sunt, ut uberiorem refundant fructum. Deinde, ut nos & literas ab illiteratæ plebis opprobrio vindicemus: qui, dum quos eruditionis nomine sibi præferri vident, eos rerum peritiâ, morum honestate, pietatisque zelo, nihil admodum antecellere, sæpe simpliciorum vestigia vix premere animadvertunt, vel in risum solvuntur, vel in rei literariæ contemptum concitantur. Denique ne Dei, qui cœlitus demisso sapientiæ dono suam in nobis vult reparare imagnem, incurramus iram, non ad ejus gloriam tam divinum dispensantes donum.

* Verùm enimverò, quia temere cura morbi, causâ nondùm morbi perspectâ, suscipitur; videamus an indagine certa ad radices tanti mali, quo res literaria premitur, penetrare, easque detegere queamus: ut inde ad remedia tutior sit transitus. Dicam ergo quid causæ putem subesse singulis jam à nobis recensitis malis:

* Causarum tanti mali restitio.

PANSOPHIAE PRODROMUS 19
lis: simulque quid remedii loco opponendum, explicabo.

* *Prolixitas studiorum*, uti vulgò tractantur, è tribus exsurgere videtur. Primò, ab incuria necessariâ à non necessariis discernendi. Inde enim secundum Seneca querelam evenit, ut necessaria ignoremus, quia non necessaria discimus. Omnino ita est. Si à studiis nostris minus necessaria sequestrentur, duplo plus, (mollissimè dico) temporis, duplo minus pensi habituri sumus. Habenda verò sunt pro non necessariis. Primò: quæcunque salvâ eruditione ignorari possunt, ut sunt pleræque gentilium nugæ, Deastrorum nomina, cum suis mendacibus historiis, similibusque fabulis. Deinde, quæcunque nullo insigni usu fatigant ingenia, ut sunt pleræque Grammaticorum regulæ, quibus pueriles animi macerantur, & anni perduntur, cæteraque similis farina nullum extra scholam habitura usum. Tandem omnes rerum & verborum ambages, quæ non nucleum excludunt, sed mille volucris oblectum prestant tantum. Atque talibus tamen plerique scholastici libelli oppleti sunt, ideoque juventutem maximam partem inutilibus & non necessariis distinent & distendunt.

* Prolixitatis causa triplex. I. Non necessariarum nimia mixtura.

dunt. Et mirum sit raro aliquem ad solidiorem aliquam pervenire eruditionem?

Remedium itaque erit, ut è *rebus & verbis* solidissimis, ac non nisi verissimum usum habituris, *Eruditionis Seminarium* conficiatur. Tantundem enim fructus colliges, si uno tritici puri modio agri jugerum conseras, ac si decem palearum modiis superadmixtis paleas cum tritico per decem jugera decuplato labore dissemines.

* Secundò, quòd literarii labores *inextricabilis quidam labyrinthus* sint, in quo sine fine oberratur à plerisque, & rebus diffusà varietas, & oceanus quidam, quo absorberi, quàm exhaurire promptius sit, facit studiorum confusio, quòd quæ discenda sunt, nondum in satis certum evidentemque ordinem, hætenus redacta sunt. Necessè verò est, quæcunque dispersa sunt, multa videri, collecta in parvum cogi.

Remedium erit, si omnia discenda maxima, minima, tam perspicuâ disponantur serie, ut ea *literarum candidati*, tam ante se habeant, quàm digitos suos, *pervideantque jam inde à principio, & medium & finem*; certi totum eruditionis oceanum, hac ipsâ, quam conscendunt,

* II. *Discendorum confusio.*

PANSOPHIAE PRODROMUS. 21
dunt, Navi, enavigatum iri ad portum usque desideratæ perfectionis.

* Tertiò, portentose diffusa *literarum studia* facit *inutilis quorundam omnium minutiarum consecratio*; Talem enim in *rebus & verbis*, (cum sint infiniti tam naturæ, quàm *ingenii lusus & casus*) nullus est finis & modus. Ideò qui *particulari Rerum descriptioni* in quocunque *Scientiarum, & Artium genere* se dedunt, in eisq; sive desudare, sive delitanti consuescunt, illi quidem peregrinationem menti satis amanam inveniunt, ad *sapientiam tamen universalem informationis remoram* patiuntur necessario: imo faciunt ut oppleta mente singularibus quibusdam certi generis, cætera vix locum inveniunt.

Remedium erit, *Concinnatio libelli*, in quo omnium, quæ sunt & cogitari possunt, verâ institutâ *Anatome*, omnia revocentur ad vera sua genera & species: & quidem ita, ut quicquid de ulla re dicendum est, *simul & semel de omnibus dicatur, de quibus dici potest*. Ita omnia spe breviora & solidiora erunt: quia intellectus, paucis regulis infinitis repagulis poterit liberari, ut suapte vi per omnia feratur & penetret ubique. Verè enim *Seneca*; Non multis opus est (scilicet ad sapien-

* III. *Minutiarum nimia consecratio.*

sapientiam) præceptis, sed efficacibus: Seminis modo spargenda sunt, quod quamvis sit exiguum, cum occuparit locum idoneum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos actus diffunditur.

* Quòd verò *impeditum & subreosum* visum fuit studiorum iter, causam puto fuisse: Primò, quòd non præcedebat animorum digna præparatio ad avidè hauriendum doctrinas, nec miscebatur satis utile dulci ad inescandum ingenia, sed qualiter accedebat quisque, taliter admittebatur. Tractabatur autem non ut in convivio solent hospites, humanitate & delicijs, sed ut in pistrino solent mancipia, clamore, vi, plagis. Pugni enim & ferulæ, viroæ & scuticæ dapes erant in scholis usitatissimæ, quotidianaque bellaria. Et mirum sit *nauseasse & caligasse* aliquem! Nihil profectò tam facile est, quin difficile fiat, si *invitus* feceris. Quomodo ergo literæ poterunt esse faciles inter trepidandum discendæ! qualiter in nulla mechanica arte addiscendâ fit. Severitas necessario inducit metum, metus autem necessario confundit, & intricat mentem; ut ubi sit nesciat, & si paulò debilior, vertiginem quandam patitur.

* Difficultatis causa triplex. triplexque remedium 1. *Serilis studia tractandi modus.*

tiatur. Arte itaque opus est ad capiendos, inescandos, demulcendosq; animos. Quæ ars partim docentium humanitate, partim methodi prudentiâ constabit; ut literarum studia ingeniorum illecebræ fiant, & lusus merus videantur.

* Secundò, Difficultatis bona pars in eo hæret, quòd non per autopsiam res docentur discipuli, sed per ambagiosas enarrationes, quibus difficulter imagines rerum intellectui imprimuntur, memoriæ verò debiliter hærent, ut vel evanescant rursus facile, vel varijs modis confundantur.

Huic remedium erit, omnia per autopsiam, sensusque præsentis (visibilia visui, gustabilia gustui, tangibilia tactui, offerendo. Facilius enim mihi & firmius Elephantis imaginem, unica ejus (aut saltem effigiei) inspectio expresserit, quàm si decies mihi narratum fuisset, quia

Segnius irritant animos demissa per aures, Quàm que sunt oculis commissa fidelibus.

† Tertium & maximum difficultatis momentum à methodo est, quâ vulgò Scientiæ & Artes traduntur, non satis vel rebus, vel intellectui humano proportionatâ. Omnes quidem clamant, incedendum esse naturæ ordine à prioribus ad poste-

* 2. *Perfunctoria rerum explicatio.*
† 3. *Methodus nimis adhuc imperfecta.*

posteriora, à generalibus ad specialiora, à notis denique ad ignotiora; Sed quis præstat! Nihil dum tale videmus: *p. 5299* *omnes Artes & Scientias, si Mathesin excipias, revera obtenebrant.* Nam si libri, quos habemus, à notis ad ignota leniter, nusquam interrupto passu, ingenia ducerent, tam certò scientiæ cupidi lectores ad ignotissima quæque deducerentur, quàm quilibet pedibus instructus in quamlibet altissimam rupem deduci potest, si in ea gradus exstruantur. Quod cum non fiat, nemòque quid isti libri tradant, capiat, (nisi insigniter ingeniosus, qui suomet acumine res penetret & vi propriâ se elevet, aut cui vivâ demum voce aliter atque aliter eadem inculcentur, ut veluti per nebulas quiddam videre incipiat) argumento id certo est, non gradatim viâ planâ intellectum duci, sed per salebra, scrobes antra & hiatus raptari.

Remedium erit; omnium Scientiarum & Artium talis conformatio, ut ubique incipiatur à notissimis, fiatque gradatim lentè processus ad ignotiora: ita nempe ut prima secundis, secunda tertiis, tertia quartis lumen ministrent, præferant ad finem usque: prorsus ut in catena annulus annulum excipit ac trahit. Quod vel solum si quomodo fieri debeat, à nobis hoc opere

opere monstrari poterit, sat dignum operæ pretium tulisse videbimur.

* *Veritatis* passim nos per totum scientiarum ambitum deferentis, causa verissima triplex assignari potest: nempe,

I. *Scientiarum laceratio.*

II. *Methodi ad res ipsas non penitissima alligatio.*

III. *Verborum & styli, partim incuria, partim intempestiva luxuries.*

† Primum enim pro conscientia testor, in libris, quos videre contigit, nihil me adhuc vidisse amplitudini rerum satis respondens, quod totam rerum universitatem exhauriret: Quicquid tandem libri nonnulli Pansophiarum, aut Encyclopædiarum, aut Syntaxe *101* artis mirabilis; & quoscunque titulos præferant. Multò minùs vidi totum intellectus humani apparatus, ita è suis certis æternâque veritate immotis principiis exstructum, ut omnia essent à primis ad ultima sibi mutuò concatenata sine veritatis hiatu ullo. Nec enim fortassis quisquam id egit adhuc, constitutis & omni proportionem ad invicem coæquatis universalibus rerum principiis, quaqua versus diffluentem rerum varietatem, certis ratio-

B num

* *Veritatis per totam literaturam laborantis causa triplex.*

† I. *Scientiarum laceratio.*

num limitibus cingeret : quo per universalem , & inter omnes res proportionatam harmoniam seipsam detegeret occulta , invariabilis tamen & invincibilis rerum veritas. Id , inquam , nemo adhuc quæsisse videtur , ut per universallissima cognoscendi principia , eosque ad ultimas usque conclusiones rite deducendi modos universalem aliquam veritati rerum cognoscendæ aperiret viam , Sibi cantillant Metaphysici , sibi plaudunt Physici , sibi leges figunt Ethici , sibi bafes figunt Politici , sibi triumphant Mathematici , sibi regnant Theologi. Imo in singulis facultatibus & scientiis singuli fermè particularia sibi constituunt principia , ex quibus placita sua extruant ac defendant : suisque deque habito , quod alii è suis præsuppositis eliciunt. Quam tamen eo modo per omnia latenter sparsam & undique colligi cupientem veritatem impossibile sit erui. Dum enim quisque sibi & suæ phantasie tantum attendit , æquè non diffugitur dissonantia , ut in Musicorum choro , si quisque sibi cantet , posthabito ad communem modulum respectu ; aut quis credat , benè ordinatam rempublicam esse posse , ubi non communibus legibus vivitur , sed pro arbitrio quisque agit ! Arboris ramos videmus vivere quidem posse , nisi omnes pariter à communi trunco communibus radicibus

bus succum trahant ! Et sperari possit sapientiæ ramos salva eorum vita , est , veritate , divelli posse ? Ut nempe aliquis sit Physicus , qui non idem Metaphysicus ? aut Ethicus , qui non antè Physicus ? (saltem certè humanæ naturæ cognitione imbutus) aut Logicus , qui non realium scientiarum peritus ? aut Theologus , Iureconsultus , Medicus , qui non priùs Philosophus ? aut Orator , Poëta , qui non omnia illa simul ? Lumine , manu , normâ seipsum privat , quicumque scibilibus aliquid à se removet. Nunquam certè Astronomi (ut hoc exempli causâ addam) tam contrarias & absurdas fuissent ausi introducere & defendere hypotheses , si è communi veritatis fundamento hauriendæ fuissent : nec alia tam incerta & lubrica essent , aut certè viderentur omnia propemodum , quæ traduntur. Ita enim traduntur , ut nemo ferè adstruat aliquid quod non alius destruat , aut destruere moliatur. Elegans sanè visa fuit , & divina Platonis Philosophia : sed quam vanæ speculationis coarguit Peripateticorum schola ! Aristotelis Philosophia completa satis sibi visa est : sed quam nec scripturis divinis ullo modo , nec rerum veritati per omnia respondere Christiani Philosophi satis deprehenderunt. Astronomi cum suis sphaeris eccentricis , epicyclis plauserunt sibi tot seculis , sed à

Copernico explosi sunt. *Copernicus* novam Astronomiam suam ex opticis rationibus plausibiliter construxit, sed quam Physica immotæ veritatis principia nullo modo admittunt. *Gilbertus Maguetis* speculatione abreptus, totam Philosophiam ex magnete deducere voluit: sed evidentissima cum injuria principiorum Physicorum. *Campanella* in Naturalibus reasumptis antiqui Philosophi *Parmenidis* principiis triumphat pene: sed à Galilæo Galilæi unico tubo optico dejicitur. Et quid alia recenseam!

Profecto si à communibus & iisdem principiis omnes sua eruerent, fieri non posset, ut in contradictiones ruerent cum manifesta non solum audientium remora, sed & veritatis ipsius jactura, quæ altercando plerumque amittitur. Dum enim res proponuntur inutiles, (non ex universali fundamento) non possunt non videri, obscuræ & ambiguae, tergiversationemque in animis audientium parere. Ad quos porro in assensum pertrahendos assumuntur principia, undecumque arrepta, nec satis nota, nec alteri concessa, nec in se veritatis indubitata: quippe limitationibus & exceptionibus variis (tales enim sunt vulgatæ Philosophiæ, ac Theologiæ canones plerique) obnoxia. Et quid ergo sequatur, nisi contradictio & contentiones molestissima! ut audire tædeat

deat tantas de rebus per se claris, vel hæsitaciones, vel altercationes.

Omnino igitur aliter instituenda res est, providendumque, ut clara luce veniens rerum veritas, hæsitacionum lacunas, contradictionumque tela effugere, omnesque errores eluctari queat. Id autem fieri non posse arbitramur, nisi veritatis per omnia sparsæ radii in unum cœant, ut in omnibus sensualibus, intellectualibus, & quæ à divina revelatione veniunt, una eademque symmetria appareat. Quam sola principiorum cognitionis (quæ enim possunt nisi tria esse, *Sensus*, *Ratio*, & *divina Revelatio*) exæquatio, & ad immobile usque robur consolidatio detegere, perque id controversias de rebus tollere poterit. Nam de recto rerum fundamento, necessitudo patebit, vel contradicentium alterutrius partis error, vel scientiarum diversitatis ratio, quod nimirum diverso respectu utraque pars recte sentiat fortassis, & loquatur, licet se non intelligant, diversi respectus fundamento non percepto. Certè aut hac viâ errores, qui mortalium animos variè obsident, expugnari, mentesque in clarâ luce sisti poterunt, aut nullâ aliâ. Necessè enim est, claro veritatis sole orto, infinitarum opinionum nebulas ultrò evanescere; quin & ipsam *Atheismi caliginem* Dei ope tandem discuti.

* Secundam vacillantis passim veritatis causam dixi Methodorum volubilitatem, quod se non rebus ipsis omnino alligant scriptores, ut eo plane modo res, quo illæ intra seipsas sibi constant, immutabiliter tradant: sed ad fictam aliquam, & à se excogitatam concinnitatem res trahant, & distrahant mille modis. Quod nil aliud est, quàm in conspectu mentis res distorquerè, & à nativa forma in alias transfigurare. Atque tum quid nisi monstra pro rebus apparere possunt! Porro methodum rebus omnino parallelam dari non posse, certum est, nisi rebus universis ad tantam in intellectu harmoniam reductis, quantà seipsas extra intellectum revinciunt & connectunt. Hactenus excogitata fuisse ad placitum Philosophemata multa, rursumque ab aliis convulsa, monui modo. Quod similiter de Theologiæ dogmatibus, aut etiam integris methodis, intelligatur, extrui & destrui posse: cum non ad immutabilem rerum normam, sed ad huius vel illius cerebelli plumbeam regulam essetq; sint.

† Vtinam igitur pereant omnes vagæ ad placitum luxuriantium ingeniorum, hactenus excogitatæ, & posthac excogitandæ methodi, ut tandem aliquando res omnes

* 2. Methodorum volubilitas.

† Remedium.

omnes uno rerum ordine tradi incipiant. Atque talem nos Christianam Philosophiam, seu potius Pansophiam quærendam docemus, ubi omnia ex immotis principiis in immotam assurgant veritatem, perpetuâque harmonia ita sese connectant, ut opus hoc mentis tam sit indissipabile, quàm ipsa mundi machina. Nempe, ut quemadmodum rerum universitas non nostro regitur arbitrio, sed ad suas leges procedit immutabiliter; ita ejus speculum Pansophia eâ tradatur methodo, à quâ discedi non possit, si quis vel rumpatur variandi libidine: quod fiet, si omnia tradantur demonstrativè per causas & effecta proxima. Sed ad hanc rem prorsus necessarium erit, res non per externa de rebus testimonia, id est, traditiones, sed per ipsas res doceri ac disci. Auctoritates enim tam rebus fucum facere, quàm eas illustrare possunt, ad minimum certè discentem distrahunt, & à rebus ad se avocant: Res autem ipsæ aliter se imprimere sensibus non possunt quàm uti sunt. Aut sicubi sensus deficit, adhibenda est ratio certis normis instructa, ne aberrare possit. Deniq; ubi ratio quoque hiat, revelatio divina succurrat. Quæ tria cognitionis principia, Pansophiæ bases instituenda sunt, ne posthac quicquid Philosophorum aut Theologorum alicui ore vel calamo excidit, pro oraculo habe-

beat, sed ut res ipsas perspicillis sepositis intueamur & accurato examine, quid se esse aut non esse fateantur, exquiramus. Nonnulla quippe sunt magnis etiam viris satis leviter cogitata: quæ tamen hominum admiratores promiscuè adorare consueverunt. Multis id exemplis ostendere, proclive esset, sed parco, sperans fore, ut lucidiore accensâ veritati face infinita ejusmodi ultrò pateant.

* Tertia veritati præjudicans res est, ut dixi, sermonis, quo res explicantur, incuria, vel luxuries. Et luxuries quidem quod rebus explicandis adhibentur verba, phrasæ, sententiæ improprie, tropicæ, hyperbolicæ, allusivæ; maxime cum Poëtæ vel Oratores, (vel etiam Philosophi, aut Theologi Poëtisantes, aut Oratorisantes) in res incidunt, easque exaggeraturi vel extenuaturi more suo, colores & pigmenta adhibent, quibus res plerumque aliam à sua nativâ faciem accipiunt. Et tum quid nisi fucus est! Rerum certè veritas puro lumine sine adventitio colore spectari vult. Incuria verò sermonis est, si voces, & locutiones usurpentur obscuræ, vel sermone non intellecto (ut sunt Latinis & cæteris nobis Græci termini) aut denique, si minùs firmæ veritatis sententiæ, pro veritatis norma

* 3. *Verborum incuria & luxuries.*

ma venditentur: qualibus (turpe quidem dictu, sed si modo vera fateamur) Philosophorum & Theologorum libri scatent.

Affirmo itaque errorum in re literaria procreatricem & conservatricem causam esse, infelicem illam, quam dixi, trigam: Variam sciendorum *Encrustationem*; variâ *Transformationem*; variâ *Incrustationem*. Nimirum quis res, uti sunt, cognoscat, dum non nisi captivim offeruntur? dum non suâ serie? dum non suo vultu? Nam rerum omnium symmetriâ ignoratâ in quovis particulari objecto aberratio perquam facilis est. Serie rerum non perspectâ labyrinthum ubivis invenire, nimis obvium. Re quâcunque non suo colore obviente oculos fascinari, plus quàm proclive. Hinc infiniti illi circa infinita penè errores: hinc illud ad tantam confusionem & fastidium multiplicatum librorum chaos, ut mundus jam vix ferat. Hinc illa in tam illuminato seculo (uti quidem appellari gaudet) luminis penuria, ut quemadmodum *Tantalus* quærit aquas in aquis, ita nos lumen in lumine, libros in libris desideremus, in eruditis eruditionem. Silentio prætereo errorum satis fecundam procreatricem, partem sectandi libidinem. Non immerito enim *Galenus* dixit, & surdos cæcos fieri, qui se addicunt sectæ, ut non modò non audiant & videant

deant, quæ cæteri facillè audiunt & vident, sed etiam veriora dicere nolint, & ea docentibus resistent, haud secus ac ebrj *Lapithæ*, qui chirurgum vulneribus eorum medicam manum adhibere parantem, pugnis & calcibus à se repellunt.

* Quòd non satis ad *Vitæ actiones* instruant literæ, culpa est inveteratæ illius scholarum consuetudinis, aut morbi potius, quo per adolescentiæ annos ingenia Grammaticis, Rhetoricis, Logicis, nugis fatigantur; realibus, quæ mentem collustrare, & ad res agendas mentes imbueri debeant, ad Academiis reservatis, ut scilicet maturiore iudicio, rebus iam pares, feliciter progrediantur. Sed fere fit, ut expirante ætatis primæ fervore, ad facultatem suam festinet quisque, præparamentorum jam oblitus. Quinimò scientes, volentes studia Metaphysica, Physica, Mathematica, tanquam inutilem sibi remorâ transiliunt omnes fere Theologi, Politici, Medici futuri, errore grandi; cum iudicii soliditas, nisi ab eruditionis soliditate, obtineri non possit.

Remedium ergo erit, ut iuventuti omnia per totam vitam mature proponantur, exercitiisque seria seniorum præludia instruantur. Quia enim faber non fit,

* Cur Scholastica studia ad negotia vitæ non satis præparent.

fit, nisi fabricando, scriba scribendo, disputator disputando; necesse est, pueros quoque; homines fieri humana tractando: ut nihil admodum in vita occurrere possit, cujus non imaginem prævidissent, & præexercuissent in schola. Quin imo tota Philosophia ita adornanda erit, ut sit viva rerum imago, occultaque animorum ad vitæ negotia dispositio.

* Tandem quòd non ad Deum alumnos suos satis promoveant literæ, quid mirum? Nondum gentilem deposuerunt profanitatem, temerè Dei opera; imo Deum ipsum sine Deo contractandi, & gloriam incorruptibilis in similitudines corruptibilium rerum transformandi. Ideò enim Philosophos Ethnicos Apostolus evanuisse testatur in cogitationibus suis, & cum se sapere putarent, stultos esse factos, atque à Deo traditos in desideria cordis sui ad immundiciam; quia servierunt creaturæ, potius quam Creatori, qui est benedictus in secula. *Rom. 1.* Sed quid, obsecro, aliud hodièque fit! Plerique sapientum nostrorum æquè, ut illi absque Deo sapiunt: nimirum nec ad illo haurientes, nec ad illum dirigentes sapientiam suam, sed à creaturis ad creaturas, hoc est, alta cum oblivione Dei, omnia sua agunt, se tantum & cætera

* Nec ad Deum satis promoveant.

ra corruptibilia respectantes; sibi & illis inservientes. Protestatus est *Deus*, se *esse* & esse, *Principium* & *Finem* omnium: ex quo, perquem. & in quo sunt omnia. Sed quis ab illo (id est timore ejus) sapientiae suae initium facit? Quis per illum sapere (hoc est verbi & spiritus ejus ductu regi) quærit? Quis in illum sapientiam suam terminari (hoc est ejus unius gloriae se, & omnia sua devovere cupit; Abscondita sunt ista ab oculis plerorumq;). A nobis ipsis incipimus, per nos ipsos proficimus, ad nos ipsos tendimus. Incipimus à fiducia nostri, innitimur viribus, & lumine nostro tendimus ad commodum & gloriam nostram; eoque à nobis ad nos relabimur, & per creaturarum vana hinc inde trahimur, & rapimur, donec evanescamus ipsi quoque. Hæc est tristissima via omnis carnis, qua infeliciter à Deo aberrant sapientissimi quique.

* Remedium erit, per totam Pansophiam veræ Dei cognitionis, & timoris semina ita spargi, ut quoquo se vertat homo, videat omnia sine Deo nihil esse:
 Imo hanc nostram Christianam Pansophiam ita ordinari oportet, ut nihil sit nisi perpetui stimuli Deum ubique quærendi, & accurata indicia Deum quæsitū ubique inveniendi, & certa forma Deum inven-

† Remedium.

inventum ubique amplectendi; Eoque modo, ut sit quædam sancta scala per omnia visibilia ad invisibilem, usque omnium apicem summam Dei majestatem (quæ nobis fulgore suo inferiora omnia nihil esse, nisi veræ lucis umbram ostendit ascendendi, ibique velut in immobili quietis centro, & desideriorum omnium metā tandem quiescendi, inque illo vitæ fonte, à quo voluptatum fontes fluunt nos æterna beatitudine demergendi).

Hoc nisi obtinemus (quemadmodum & superiora) vani sunt omnes conatus nostri, vani nos ipsi, vanum tandem quicquid agimus: pergunt sapientuli suos oberrare labyrinthos, pergunt scholæ *Sisyphæa* sua volvere saxa, perget delirare & vertigine ambulare mundus.

* At cum res nimium seria sit, in qua Dei gloria, humaniq; generis salus vertitur, ardentissimè invocandus est Deus, ut nostri miserus, caligantes nostros aperiat oculos, qui in lumine ejus videamus lumen. Et quia Christus non solum dixit: Petite & accipietis: sed etiam, quærite & invenietis; Pulsate & aperietur vobis, *Matt. 7. 7.* adjungendi sunt votis & suspiriis indefessi conatus, quomodo rebus vela detrahi, & homines ad contem-

* Laboranti ergo rei literariae, ut jam tandem rectius succurratur opus est.

templanda per claram lucem magnalia Dei, quibus circumstamur, undique disponi possint.

* Ego minimus omnium, en prode! sive novam facem, sive accendendæ novæ faci scintillas novas mundo inferre gestiens. Nîmis quidem conscius tenuitatis propriæ, gratia tamen Dei profundissimâ humilitate fretus, non de fore conatibus in gloriam suam, & multorum salutem directis, cœleste auxilium. Deo meo intima cordis nota sunt, non me ingenii fiducia huc agi, sed conscientia stimulis adigi, ut si qua parte prodesse queam, prodesse cupiam; saltem stimulos subministrando iis, qui majora possunt. † Majora enim post omnia antea cta secula & sperandi & tentandi revera tempus est.

Attende, mî Lector, tot scientiarum hætenus indagaciones, tot artium cultura, tot arcanorum scrutinia, tot ingeniorum conflictationes, tot in lucem editæ de omnibus propemodum rebus lucubrationes; quid quæso sunt & esse debent, nisi eruditionis è variis torius mundi sylvis & lapicidinis conquesta à variis opificibus variè elaborata, inque varios acer-

* Cur id author tentet, & quâ fiduciâ.

† Templum sapientie splendidum ex ædificandi tempus est.

acervos, variè comportata, hinc inde tamen adhuc disjecta materia! Ecquid vero jam restat, nisi ut aliquando tandem his materiarum struibus in debitam redigendis formam, solertem adhibeamus manum? ad extruendum scilicet universale aliquod veritatis luce, & harmoniæ ornamentis verè splendidum Sapientie Templum: de quo jure Lucretianum illud cani possit.

Sed nil dulcius est, bene quàm munita tenere,

Edita Doctrinâ sapientum Templâ serena,

Defficere unde queas alios, passimque videre

Errare, atque vias palantis querere vite.

Aut potius Salomonicum illud usurpari: Sapientiam sibi edificasse domum, excisis columnis septem, immolasseque victimas, & misuisse vinum suum, & instruxisse mensam suam, misisseque ancillas suas, ut invitarent per collegia, & loca excelsa urbis, dicendo: Venite, comedite panem meum, & bibite vinum, quod miscui vobis. Relinquitte infantiam & vivite, ambulate per viam prudentie. Prov. 9. Talem sapientia veræ Basilicam, nisi aggrediuntur sapientia cultores, similes erunt ignavo Architecto, semper structuram aliquam molienti, nunquam absolventi. Quin & metuendum erit rei literariae, ne mole ruat sua, & tam vago sci-

scriptorum diluvio, si nulli aggeres opponantur, adobruatur tandem.

* Verum enimvero hinc demum Architectonicâ opus erit, qualem ab ingenio humano frustra sperari autumo. Domicilium enim sapientiâ dignum, nisi ab ipsa sapientia, construi non poterit. Vbi autem *invenitur sapientia!* & *quis est locus intelligentiæ!* *Solus Deus intelligit viam ejus: ipse novit locum illius, Ipse qui fines mundi intuetur, & omnia, que sub cælo sunt, respicit. Qui facit ventis pondus, & aquas expandit in mensura: qui ponit pluvius legem, & viam procellis sonantibus. Is solus videt eam, & enarrat, quia præparavit, & investigavit.* Job. 28. 12. 13. Ideo Moses Tabernaculum Dei formare non potuit, nisi à Deo instructus. *Inspice* (inquit Deus) & *fac secundum exemplar, quod tibi monstratum est in monte.* Exod. 25. 40. Laus verò tibi, ô Deus, qui hæc eadem voce nobis etiam, Sapientiæ Templum, Pansophiam structuris, exemplar monstras, Opera tua & Vocem tuam: ut quemadmodum opera & verba tua sunt vera, & viva imago tui: ita hoc, quod agimus, esse queat, vera & viva operum & verborum tuorum imago.

† Ignoscant mihi Eruditissimi viri, de quorum laboribus pronuntiare nunc præsumo.

* Cujus formam solus Deus docere potest.

† An vero hæcenus nihil tale existit?

fumo. Quas adhuc vidi Encyclopædias etiam ordinatissimas, similiore visæ sunt catenæ annulis multis eleganter contextæ, quàm Automato rotulis artificiosè ad motum composito, & seipsum circumagente. Et lignorum strui, magnâ quâdam curâ & ordine eleganti dispositæ similiore, quàm arbori, è radicibus propriis affurgenti, spiritûs innati virtute se in ramos & frondes explicanti, & fructus edenti. At nos Scientiarum & Artium radices vivas, arborem vivam, fructus vivos desideramus. Pansophiam dico, quæ sit viva Univerſi imago, sibi ipsi undique cohærens, seipsam undique vegetans, seipsam undique fructu oplens; Hoc est, (ut ad prius positas metas respiciam) Pansophiæ librum cupimus constitui, quod sit

Universe eruditionis Brevarium solidum.

Intellectus humani Fax lucida.

Veritatis rerum Norma stabilis.

Negotiorum vite Tabulatura certa.

Ad Deum ipsum Scala beata.

* Aut (ut aliter etiam cordis mei desideria exprimam) elaborandum puto, ut quemadmodum Deus omnia in Numero, Mensura, & Pondere disposuit. Sap. 11. 21. ita nobis

I. Omni-

* Pansophia omnia debet ad numeros, Mensuras, & Pondera redigere.

I. Omnia, quæ usquam sunt, erunt & fuerunt, sub numeros veniant, ne quicquam cognitionem effugiat.

II. Vt omnium commensurata proportio, tam ad universum, quam ad se invicem, pateat oculis nostris.

III. Tandemque ut causarum pondera extentevidenter, ad pervidendam accuratè rerum omnium veritatem.

Primum faciet ut Eruditio sit Univer-
falis: quod primò intendimus.

Secundum: ut sit clara & distincta;
quod cupidè persequimur.

Tertium: ut sit vera & solida, quod
maximè optamus.

Talem, inquam, librum cupimus construui, qui Unus instar sit omnium verè Univer-
salis Eruditionis promptuarium: in quo nihil meritò desiderare queas, & è cuius lectione mentibus sua sponte influat sapientia, nimirum propter coherentiam rerum perpetuam, claram, distinctam,
exurgentibusque omnibus è radicibus & venis, propriis, ut appareat, ita esse unumquodque, ut dicitur, nec aliter esse posse, quàm est, propter ipsam immutabilem seipsam ubique connectentem rerum veritatem. Sed tamen hæc omnia compendiosè, quia brevi fugacique vitæ servandum. Omnia populariter, quia lumen mentibus inferendum, non tenebræ: Et omnia solidè per causarum & effectuum.

etuum connexionem perpetuam, quia veritatis quærendum firmamentum, non opinionum figmenta. Nempe ut omnia seibilia (sive sint naturalia, sive moralia, sive artificialia, sive etiam Metaphysica) simili certitudine tradantur, quæ apud Mathematicos demonstrationes procedere videmus, ut dubitationi ne locus quidem relinquatur. Vnde non solum ea quæ sunt, evidenter & sine errore cognoscantur, sed & insuper cogitationum, ratiocinationum, inventionumque infinitarum fontes recludantur.

* O quàm optanda hæc sunt! quàm longè meliore loco essent mortalium res! Cum enim libri transplantandæ sapientiæ instrumentum sint, instrumentum verò excellenter bonum, ceu norma nulla parte aberrans, aberrare prohibeat artificis manum: si extaret docendæ & discendæ universalis sapientiæ tale instrumentum, quale descripsimus, posset non solum juventus scholastica dexterrimè formari, (quod majus quiddam esse, quàm expugnare Trojam alicubi Melanchthon scripsit) sed & omnibus qui homines nati sunt, expedita pateret via universales rerum cognoscendi rationes, ad sapien-

* Quanti intersit talem confici Pansophicum librum.

pienter opera Dei spectandum, suaque omnia disponendum.

Cederent etiam non invitæ tam claro lumini errorum tenebræ: & hominibus circa solida rerum occupatis, adque ferios fines, per vias exploratas contendentibus, facilius cessarent diffidia, lites, bella, quibus se nunc conficit mundus. Conflictationum quippe causa est animorum exasperatio mutua; exasperationis irritatio; irritationis voluntatum dissidentia; dissidentia voluntatum, animorum dissensiones; dissentionum verò vaga & inordinata rerum confectatio. Repertâ ergo rerum viâ (quæ non poterit, nisi unica esse, quia veritatis essentia est, unum esse & simplex) evanescerent diverticula, hoc est, diffidiorum, aberrationum, contentionum occasiones. Ita fieret miserente Deo, ut facilius Scholarum, Ecclesiarum, Politiarum vulnera coirent; restitutaque orbi Christiano pace, non solum posset, quicquid Christianarum est gentium veræ sapientiæ & Pietatis studiis efflorescere, sed possent eodem lumine collustrari, & in Christianismi amplexum (divinitus patefactâ hac plenâ veritatis viâ) perducere infideles. Atque ita videremus tandem, quod venturum aliquando pronunciaverunt sacra Dei oracula; fore, ut repleatur terra cognitione Domini, sicut aquis operitur mare,

re, *Es. 11. 9.* sitque Dominus Rex super omnem terram, Dominus unus, & nomen ejus unum, *Zach. 14. 9.* Pateatque via *Sionis* tam explanata, ut ne stulti quidem decerrare queant. *Es. 35. 8.* Hoc enim esset, (quod alius Propheta dixit futurum) montem Domus Domini ultimis temporibus constitui in vertice montium, ut confluant ad eum populi, & properent gentes multæ, dicentes, venite, ascendamus ad montem Domini, ut nos doceat de viis suis. Et tudent (pergit vox Dei) gladios suos in vomeres, & hastas suas in ligones: non fumet gens adversus gentem gladium, nec discent ultra belligerare. *Mich. 4. 1.* Misere nostri ô Deus, & da vivere pacem tuam super *Hierusalem*. Oriatur super nos gloria tua, ut in lumine tuo ambulent gentes.

* Sed an speranda hæc talia? Non desperanda certe, modò universale istud intellectus humani Directorum, per quod clara luce gradibus nusquam interruptus, à fundamentis rerum ad fastigia usque infallibiliter duci queant mentes hominum, exstruatur. Si enim eâ ratione Theatri Sapientiæ Dei speculatores effimur, non poterunt animi hominum non impleri gaudio & lætitiâ, ut acclament

* An sperari possit?

ment alii alios; Venite, ascendamus ad montem Domini, ut nos doceat de viis suis. Tale verò directorium (Pansophiæ perfectam methodum) non esse desperandum, hæc suadent;

* *Primò*, certum est, ut ut res videantur ob infinitam multitudinem innumerabiles, ob variam disproportionem incommensurabiles, ob latentem plerumque in profundo veritatem impenetrabiles: nihilominus tamen omnia infra hominem esse, ejusque ingenio subjacere. Omnia siquidem in ejus gratiam facta sunt; sed gradu inferiore: ipse, ut ultima rerum colophon, absolutissimâq; Creatoris sui imago, omnium perfectionem in se uno complectens, quidni tandem aliquando seipsum, & omnia acutè pervidere consuecat? Nam quia eum sapientiæ suæ spectatorem constituit Deus, certum est, non inhabilem tanto fini fecisse. Fecisset autem, si res ingenio, aut ingenium rebus disproportionatum fecisset. Maneat ergo, unum solum esse magnum nimis, cujus magnitudinis non est pervestigatio. *Pf. 145. 3.* Cætera ad numerum, mensuram, & pondus esse facta. *Sap. 11. 20. Es. 40. 12.* Numeranda proinde, mensuranda, ponderanda, donec pateat

* *Ejus spei fundamenta.*

1. *Homini omnia subiecta.*

teat universalis harmonia oculis nostris.

* *Secundò*, Deus omnia bene fecit, inquit sacra Scriptura. Sed unumquodque in tempore suo, *Ecl. 3. 11.* hoc est, gradatim. Frustrane igitur cordibus hominum indidit mundi desiderium? cognoscendi ea, quæ operatur ipse à principio ad finem? *ibid.* Frustra verò indidisset, si finem non assequeretur illud ipsum desiderium. At frustra aliquid facere sapientiæ summæ non convenit.

† *Tertiò*, apparatus jam habemus grandem, in tot hæctenus magno labore & diligentia congestis librorum monumentis. Nihilne omnes istos egisse putamus? At jam ostendi, fieri id non potuisse, ob supremum rerum præsidem, qui frustra fieri aliquid non permittit, ne errores quidem. Esto igitur, fuerint hallucinati, errarint in plerisque, Deus tamē, quia æterna & immutabilis Veritatis basis est, non potest non eò rem dirigere, ut veritati, indes planius detegendæ, ac roborandæ, ipsi errores etiam servire tandem habeant necesse. Constat autem perpulchrè jam reperta esse plurima: quidni ergo & reliqua sperentur? Non est profecto nihil, quod *Euclides, Archimedes, aliiq;* quantitatis rationes, ad eam deduxerunt

* 2. *Desiderium cordi inditum.*

† 3. *Progressus non contemendi.*

xerunt evidentiam, ut numeris, ponderibus miracula propemodum parentur. Non est nihil, quod Medici, Hermetici, Chymicæ ope rebus naturalibus qualitates detrahere, & ad nudam propemodum essentiam penetrare didicerunt. Non est nihil, quod *Verulaminus* mirabili suo Organo rerum naturas intimè scrutandi modum infallibilem detexit. Et *Inngis* Saxo Logicæ nunc arti ad eam perfectionem deducendæ insudans, ut propositionum veritas adstrui, sophismatum deceptiones destrui queant, ea certitudine quâ *Euclidem* quod vis problema apodicticè deducitur. Quid alia memorem? ut clavus clavum pellit, ita inventio inventionem trudit, facundo hoc seculo nostro ingeniis: & desperemus aliquam inventionem inventionum? quâ quicquid à tot ingeniis elaboratum est sigillatim, toti generi humano commune fiat. Non solum, inquam, quicquid jam veritatis erutum est, commune fiat, sed & *modis*, rerum veritatem eruendi, ex omnibus confiat unus. Et id, ô quam pulchrum esset!

* Nam si singulis sua erant penetrandi acumina, suæ agendi normæ, sua res librandi pondera: Quid non esse poterit, si omnia acumina in unum acumen, omnia

* 4. Ex multis luminibus unum fiat.

nia normæ in unam normam, omnia pondera in unum pondus redigantur? Plus candelarum, plus luminis. Modo ratio reperitur, qua omnia lumina in unum lumen coire possunt: hoc est, quomodo tam diversa illa, & infinita fere inventa, cognita, cogitata, in unam, perpetuam, immutabilem, æternamque cogitandi, cognoscendi, inveniendi formam reduci queant. Hoc enim invento, habebitur quod quæritur.

Quidni autem inveniatur? Habemus utique jam & rerum cognitarum sylvam non contemnendam, & grassandi ad reliqua lumen methodi non obscurum. Tentemus ergo plus ultra ad ultimam usque rerum, & methodi metam. Vbi enim datur ulterius, datur & ultimum. Sola æternitas, cui destinati sumus, limitare potest mentem nostram; quæ in tempore sunt, intra mentis ambitum sunt: modo eorum radices, æternæ, constantes, immutabiles rerum rationes, secundum quas sunt, & fiunt omnia, cognoscantur.

* Et habemus expressam de ultimis temporibus Promissionem, fore, ut pertrauseant multi, & multiplicetur scientia. *Dan. 12.* Pertransferunt utique multi, & perscrutati sunt (hoc seculo magis ac un-

C quam

* 5. Promissio Dei de ultimis temporibus.

quam) cœlum & terram, maria & insulas, totumque naturæ regnum, nec non divinorum oraculorum libros aliter atque aliter. Et quid restat igitur, nisi, ut altera quoque pars vaticinii complementum sortiatur?

* Sed veniamus jam tandem ad rem ipsam, modum nempe, quo res tanta desideratum in effectum deduci queat. Et iis quidem, quæ jam de confusionis rei literariæ, tam causis quàm remediis dicta sunt, patere non nihil potuit: expressius tamen dicendum est.

† Ad universalem rerum omnium Cognitionem, Possessionem, Usum, non puto perveniri posse, nisi per novam & universalem

* I. Recognitionem omnium bonorum, unà cum inventariis omnibus.

II. Collationem inventariorum cum rebus, an ita se habeant res ipsæ, ut rationalia illa nostra seu regesta referunt.

III. Dispositionem eorum, quæ reperta fuerint, novam & universalem, ad vos universales usus.

Recognitio bonorum nostrorum hoc inten-

* Consultatio de modo adornandi Pansophici libri.

† Tria necessaria.

* I. Recognitio seu nova lustratio omnium quæ unquam existant.

intendet, ut quæ sit propria hæreditas nostra, & circa quod omnes omnino homines occupari conveniat, ne ignoretur. Nimis enim verum est; Non intelligere homines sua bona: nempe quòd mundi sint possessores; Creaturarum Domini, æternitatis ipsius cum Deo confortes. Quod quia pauci vel nòrunt vel credunt, vel existimant, fit; ut vanis & perniciosis plerique se occupent, tandemque ceu indigni exhæredentur. Docendi igitur sunt Christiane accuratè penitare, quid sit Apostolicum illud: sive mundus, sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura, omnia vestra sunt; vos autem Christi: Christus autem Dei. 1. Cor. 3. 22. Non autem frustra dixi revidenda simul esse inventaria. Amplissima siquidem sunt opes nostræ, & variæ admodum, ut pauci vel nomenclaturam tergeant, nedum, ut quid singulæ sint, & quid curæ nostræ requirant, nòrint.

Describenda igitur illa omnia sunt hominibus, legis instar, planè & lucidè. Deut. 27. 8. Et quia accuratè describenda, videndum, ne quid prætereatur. Omnia * proinde repertoria priora consulenda, universalialia & particularialia, antiqua & nova, à quocunque adornata. Nam tametsi

* Etiam Authorum, qui de materiis quibuscunque jam scripserunt.

hæc valdè multa sunt, perfectam tamen omnium synopsis molientem, laborem hunc subire necesse est. Et utinam plura quoque extent. Sed perièrunt insignia quædam monumenta: inter quæ sapientissimi hominis *Salomonis* de plantis & animalibus libri. Quæ cum frustra considerentur; usurpanda, quæ adsunt, ante omnia ipse Sacer Dei codex, Biblia, quæ nihil aliud sunt, nisi quidem ipsius Dei commentarius super iis, quæ nobis in hac vita dedit, & in futura servat. Verum quia hîc Deus ea ferè tantum agit, aut certè potissimum, quæ animæ statum concernunt, non prætereundi sunt, qui materias inferiores tractârunt, Philosophi, Medici, Juris consulti, Mechanici, rerum variarum inventores, Historici, Cosmographi, ut ex omnibus particulibus scientiis, una tandem universalis scientiarum scientia, & ars artium, hoc est, Pansophia confiat.

* Non autem hoc intelligimus, ut istum in librum variæ Authorum de rebus opiniones colligantur, quemadmodum faciunt, qui multa lectione eruditionem metiuntur, ut varia variorum de rebus placita recitare, aut etiam confarctatis ejusmodi centonibus, & pro libris foras datis, innotescere possint. Nec sim-

* Sed quo fine?

simpliciter, ut variæ illæ sententiæ inter se conferantur, qualiter faciunt, qui varias quæstiones pro & contra ventilant, convellendisque opinionibus, quæ non placent, se fatigant, & volumina implent. Sed hoc volumus, ut in concinnando Philosophico opere, omnes qui de pietate, moribus, scientiis, & artibus commentati sunt, posthabito respectu Christianus an Mahumetanus, Iudæus an Ethnicus, & cuicumque etiam inter illos additus sectæ quis fuerit, Pythagoricus, Academicus, Peripateticus, Stoicus, Essæus, Græcus, Romanus, Antiquus vel Recens, Doctor aut Rabbi, quæcunque Ecclesia, Synodus, Concilium, omnes, inquam, ut admittantur, & audiantur, quid boni ferant.

* Hoc suademus, quia

1. Quod molimur, universalis sapientiæ thesaurus est generi humano communiter possidendus. Omnia igitur ingenia, omnes gentes, sectas, ætates, tributaria hîc esse, æquum est

† 2. Sedemus hîc omnes mundo immixti, in communi sapientiæ Dei Amphitheatro, nobisque Christianis superadditum revelationis divinæ lumen ex

C 3

æquo

* Cur hîc omnes Ambiores admittendi? quia

1. Commune negotium agitur.

† 2. Omnes divinitus admisi sunt.

æquo lucet: quidni ergò cuius etiam minimo, quicquid notabile videre se putat, extensâ modestè manu & voce, submonere cæteros fas sit?

* 3. Non sit verisimile uni alicui, aut paucis quibusdam uno & altero seculo tantum videre datum esse, cæteris nihil: sed quemadmodum nulla fert omnia tellus, omnis tamen fert aliquid, & quidem diversis etiam annis: ita Deum ingenius varias lucis suæ scintillas distribuere per varias gentes ætatèsq̄ue. Ventus quò vult spirat, inquit Christus, de Spiritu Sancto ejusque operatione sermonem instituens. Et non desunt exempla extra Ecclesiæ Pomeria, sapientiæ Spiritum alios atque alios afflare solitum: ut *Iobum*, *Eliphaz*, *Elihu*, *Mercurium Trismegistum*, *Socratem*, *Epicetum*, *Ciceronem*. Nemo proinde contemnendus: (sæpe etiam olitor est satis oportuna locutus) præsertim in illis, quæ naturæ lumine penetrari possunt. Prudenter sanè *Verulamius* censet diversas hominum de rerum *Natura* opiniones esse, veluti diversas sui per eundem textum glossas: quarum una hoc, alia alio loco emendatior esse, & aliquid observatu utile subministrare potest. Maneat ergo, nullum tam inane esse librum, in quo non boni aliquid repe-

* 3. Deus variè dona distribuit.

reperire liceat. Si non aliud, occasionem certè errorem aliquem emendandi.

* 4. Certum est, neminem errare volentem, (quo enim sine id vellet?) sed errare, deceptum verisimilitudine aliquâ. Nam erroribus etiam rationes prætenduntur. Ergo audiendâ: quia cum rationali creatura hominibus actio est. Ita rationibus collatis facilius detegatur fucus, & verisimilitudo veritati umbra luminis cederet.

† 6. Si quis inauditus condemnatur, quamvis condemnatur justè, justitia tamen vim patitur quia fieri potest, ut se res aliter habeat, quam auditione acceptum est, ergo cognoscenda potiùs omnia. Ut taceam, rem nimii supercilii esse, hominem, ob præconceptam, vel suspicionem ita præjudicare, ut rationes ejus etiam audire nolet. Annon hoc est dicere fratri suo *Raca*?

* 6. Esto ignorarit hic & ille aliquid, errarit etiam in hoc & illo insigniter: quis tamen nescit, alienum errorem sapienti errorum cautelas esse posse. Possunt Pansophiæ architectis variæ aliorum aberrationes, variæque aberrationum

C 4. occa-

* 4. Collatis sententiis faciliùs invenitur verum.

† 5. Nemo condemnari debet inauditus.

* 6. Errores etiam prodesse possunt.

occasiones, varia suggerere utiliter ad magis magisque expoliendum Pansophiæ opus.

* 7. Optamus homines tandem aliquando à dissentionibus liberari, ut sectæ & odia cessent. At non cessabunt, nisi cessent suspiciones, quibus alii apud alios laborant. Suspiciones autem cessare non possunt, nisi omnibus & singulis satisfiat de sententiis & scrupulis, tam suis quam alienis. Fieri autem satis non poterit, nisi audiantur omnium sententiæ, & conferantur placidè, & exigantur ad eandem leges, quas sibi utrinque posuerint, veritatis claræ & irrefragabilis.

† 8. Tandem memorabile est ad structuram sacri Tabernaculi à Mose, & Templi à Salomone, non de suo tantum contulisse *Israelitas*, sed spolia etiam hostibus populi, Dei, *Ægyptiis*, *Philistæis*, *Ammonitis* erepta, obtulisse, & ab architectis acceptata fuisse. Nam & aurum undecunque conquirebatur, & gemmæ alibi, quam in terra sancta offerrebantur, & Cedrina ligna, in *Libani* monte defecta, advehebantur, omnia in honorem Dei *Israelis*, & splendorem domus ejus. Quemadmodum etiam in reædificando à *Zoroba-*

* 7. Dissidia tollenda sunt. Ergo per reditum Elionem ad harmoniam.

† 8. Exemplum populi Dei antiqui.

robabel eodem Dei Templo, Deus Spiritum *Cyri* regis suscitavit, ut non solum offerret ipse regiam suam gazam, sed & subditis suis per omnia regna mandaret, juvare *Israelitas*, quemque de loco suo argento & auro, & substantia, & pecoribus. *Esd.* 1. 12. 3. 4. quidni ergo etiam admittant Sapientiæ Templi structores, undecunque pretiosi aut splendidi aliquid accedere potest? Quin etiam *Gabaonites*, quanquam maledicti, adhiberi possunt ad ligna cædendum, & aquam comportandum, in domum Dei nostri. *Ios.* 9. 23. Ita fit, quia ita expedit.

* Quod si aliter ante hac sensitse visus sum, & sectam fovisse, odiumque *Aristotelis* & gentilitiæ turbæ aliis instillasse, non diffitebor. abreptum me fuisse exemplo piè cum *Nehemiâ* zelantium, quod *Israelitarum* pueri, per *Hierosolymæ* plateas discursantes, nesciant loqui *Judæicè*, sed *Æoticè*, *Nehem.* 13. 24. hoc est, quod in scholis nostris, gentilitia Sapientiæ, & Eloquentia, Disciplina Christianæ prævalent quod utique abominatio est: habemusque omnes millies præoptare, ut meretricia illa profanæ Sapientiæ lenocinia pereant, quam per illa periclitari debeant animi, quos Christus suo Spiritu repletos vult. At verò quia nunc non de Paganif-

* Authoris Apologia.

mi prædominio, aut noxiâ cum Christianismo mixturâ consultatur, sed quomodo Vniuersitatis Regi, Christo, tributum ferat omnis terra: & quomodo quicquid rivulorum ab hoc Sapientiæ fonte quoquo versum dimanavit, suo fonti reddatur, (inquinamenti tamen foris relictis) adsunt gentiles quoque & Arabes, & si quid possunt, ad decorem domûs Dei nostri afferant. Præsertim cum in Pansophia non solum salutis cardo, sed & vitæ huius negotia spectantur, in quibus gentilitii potissimum occupati, non poterunt non utilia observasse, quæ fastidiosè respicere inutilis superstitionis esset. Admittimus ergo, sed eâ lege ut quicquid verè, prudenter, piè ab illis cogitatum, scriptum, inventum est, in communem usum assumatur; quicquid inconcinne contra veritatem, aut pietatem dixisse, aut fecisse convicti fuerint, tacere post hac jubeantur, ne perpetuò profanitas pietatis, error veritati, tenebræ luci oblucentur.

* Sed candore hic opus erit & iudicio, ne facile pronunciemus. Fit enim ut quandoque aliis errores impingamus, quos illi non agnoscunt, quia suspicione præoccupati, aut abrepti affectu, verba intorquemus contra Authorum suorum men-

* In recognitione Authorum candore opus
& diligentia.

mentem. Cum tamen optimus interpres verborum quisque suorum; *Aristoteles* ipse hoc nomine non optimè audit, quasi facturus placitis suis fidem, refutaverit antiquos Philosophos non satis integrè illorum dogmatibus recensitis: ut non potuerint non portentosa apparere, quæ per se nec veritati, nec *Aristotelicæ* forsan sententiæ tam dissona fuissent. Quod si ita est, (nihil enim pronuncio) cautioni erit Pansophiæ structoribus, ubi non partialis victoria, sed universalis harmonia quaerenda venit, ut nempe, quàm maxime potest, discordantiæ, etiam per mediam repertam veritatem, in consonantiam reduceantur; de quo sequitur.

* Hæc ita de recognitione rerum & regeſtorum. Dixi etiam collatione opus esse ad deprehendendum, num inscripta sint omnia, quæ in rebus extant? aut quæ inscripta sunt, num extent omnia? nec non an eodem modo se habeant omnia, quo traduntur? Nisi enim res & rerum expositio ex amissi convenient, intrantur ingenia, & implicantur erroribus. Jam autem nimis certum est, & haberi apud nos nimis multa in catalogis; (præsertim in sectis quibusdam, ubi somnia & umbra pro rebus tenentur) quæ in rebus

C 6

non

* S. S. Collatio inter scripta & res quàm necessaria.

non sunt: rursúmque esse in Theauris Dei & Naturæ complura, quæ nobis nondum consignata sunt; & denique plurima aliter habere quàm nobis nostri ditant libelli: ut prorsus necessarium sit, omnia commentaria cum rebus conferti. Hoc etenim factò demum tam defectus quàm superfluitates, errorésq; apparebunt, & tolli, emendari, suppleri poterunt, non antè. Sed huic labori æquis mortalium sufficere ob infinitam, nempe, rerum naturalium, supernaturalium, moralium, artificialium, tam multitudinem quàm varietatem. Nam si priores illi rerum indagatores in particularibus quibusque materiis, tot tantósque reperiebant nodos, ut plerorumque diligentia in quærimonia (de insuperabili naturæ subtilitate, imperscrutabili causarum complicatione, implacabili contrariorum, quæ ubique occurrunt, hostilitate, nimiaque ad hæc omnia ingenii humani infirmitate) terminata fuerit: quid non fiet si quis universa ab integro retexere velit? At non despondendus animus est. Arte interdum expeditur, quod viribus non potest: id quod non satis videntur hætenus observasse scrutatores rerum, qui solâ ferè ingenii vi, & diligentia continuatæ impetu perumpere elaborârunt; cum tamen, ut manus nuda, ita intellectus sibi permissus, non multum valeat. Instru-

men-

mentis verò & auxiliis res perficiatur, tum facilius tum certius.

* Normis itaque opus erit, ad quas res & de rebus dogmata exigendo, necessaria à non necessariis, utilia à non utilibus, vera falsis expedite secerantur. Atq; talem normam in natura scrutanda reperisse visus est Illustrissimus *Verulamius*, artificiosam quandam inductionem, quæ revera in naturæ abdita penetrandi reclusa via est. Verum enim verò, quia hæc plûrium hominum & seculorum continuatam industriam poseit, atque adeò tum operosa, tum à successu quasi incerto suspensa videtur, fit, ut præclarum inventum, à plerisque tanquam inutile contemnatur. Nobis verò ad Pansophiæ structuram auxilii parum adfert, quia (ut dixi) ad naturæ solum arcana reludenda directum est, nobis autem rerum universitas respicitur. Alia igitur aliqua prorsus universali norma opus erit, quam nobis inquirentibus forsitan non dedignabitur ostendere misericors Deus noster: qui ideo se abscondit, ut quæratur; ideo quæri vult, ut inveniatur. *Prov. 25. 7. Es. 5. 15. Non inquisitionem tuam Deus inventionis effectu fraudari ullatenus sinet,* (scribit beatus *Fulgentius ad Monimum, lib. 1.*) qui te ad inquirendum spiritualiter inflam.

* Non sine normis.

flammarit: dum ipsius fidele promissum nulla ratione cassetur dicentis; Petite & accipietis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Quid ergo petentibus, quærentibus, pulsantibus nobis revelaverit, videre dederit Dominus Deus noster, jam explicaturus oro & obtestor, ut piè attendant, quicumque sapienter de his talibus judicare possunt. Expediam verò Aphorismis aliquot rem totam.

*I. * Tria sunt quæ humanam nostram scientiam, atque adeò quandam omniscientiam absolvunt, Dei, Naturæ, Artis cognitio.*

Per artem intelligendo quicquid humanâ industriâ fit, cogitationes, sermones, opera: per Naturam, quicquid sua sponte indita rebus vi nascitur & fit; per Deum quicquid absconditæ ab æterno potentia, sapientia, bonitatis, verbis & operibus hucusque se prodidit. Hæc tria qui novit, omnia novit: quia ex hoc ætino genere rerum universitas constat.

II. Cognitio horum trium quærenda est perfecta.

Ne

** Norma Pansophiæ extruendæ universalis Panharmonia aphorismis aliquot explicatur*

Ne satis putetur esse, aliquid scire de Deo, aliquid scire de Natura, aliquid de Arte, (id quod ignarissimis etiam atque adeò stultis contingit) sed ut plenè & exactè intelligamus, quæ intelligi possunt, omnia.

III. Cognitio rerum perfecta est, cum vera est.

Si enim vera non est, spectra pro rebus exhibet & in ludibrium exit.

IV. Cognitio vera tum est, cum res uti sunt, ita cognoscuntur.

Si enim aliter quàm sunt, cognoscuntur, non cognitio erit, sed error.

V. Res uti sunt, cognoscuntur, cum ita cognoscuntur, uti factæ sunt.

Vnumquodque enim ita est, ut factum est, quia si non ita est ut factum est degeneravit.

VI. Res quælibet facta est ad Ideam suam, hoc est, ad certam quandam rationem, per quam id esse potuit, quod est.

Nisi enim aliquid posset fieri, non fieret, & nisi posset fieri tale, non fieret tale;

le; illa ergo $\tau\epsilon$ talis possibilitas, Idea dicitur, per quam res est id, quod est.

VII. Omnia ergo, quæ fiunt, ad *Ideas* fiunt, sive sint opera Dei, sive Natura, sive Artis.

Cum enim Idea sit certa rerum ratio, Deus nec cogitari potest agere aliquid sine Ideis, hoc est; sine ratione certa, ut qui ipse ratio rationum est: similiter Natura, cum producat ordinatissima opera, quemadmodum & quæ æmula ejus Ars, non sine ratione operari possunt.

VIII. Ars Ideas operum suorum à Natura mutuatur: Natura à Deo: Deus à semetipso.

Primum id, notum esse vulgò dicitur illa ostendunt: Ars sine natura nihil potest; Ars est Naturæ æmula: Ars imitatur Naturam: Ars est Naturæ filia: At non minùs vera sunt hæc: Natura sine Deo nihil potest: Natura est æmula Dei: Natura est Dei filia: Natura imitatur Deum. Deus tandem neminem imitatur, nisi semetipsum, quia nec aliter potest, nec vult; non potest, quia nihil præter se habet in æternitate sua: unde ergo sumat operum suorum initium vel formam? Non

Non vult, quia optimus cum sit, non potest velle, nisi optimum: Optimum autem nihil est, præter illud unum, solum, æternum, bonum, quod ipse est. Siquis dicat, Deum rationes producendarum rerum liberè excogitasse: Quæro quo fine? Si Deus nunc per Naturam nihil agit frustra, cur ab initio egisset? ut scilicet habens seipsum perfectissimum omnis perfectionis exemplar, excogitaret aliud? An ut parceret majestati suæ? Atque hanc visibiliter expressum ibat. *Rom. I. 20.* An ut profunditatem sapientiæ suæ illâ à seipso discessione ostenderet? Atqui sic imminutum in plenitudinem gloriæ suæ, quasi aliquid perfectionis esset, quod sibi non inesset. At hoc impossibile. Certum igitur, ut creaturas, ita creaturarum Ideas, non nisi ab hoc fonte manasse. Et quia in creaturis omne agens assimulationem quærit objecti ad se, cur in Creatore, à quo creaturis character ille impressus est, non idem agnoscamus? præsertim cum Deus profusus nihil habere possit, quod operum suorum statueret finem, præter seipsum. Maneat ergo, Deum operum suorum non aliunde, quàm ex semetipso sumere, ut finem, efficiendique vim, ita & formam; materiam solum, qua creatura à Creatore subjectivè differt, è nihilo sumens.

IX. Deus igitur effingendo mundum, seipsum effigiat, ut omninò proportionata sit Creatura Creatori.

Nam formatum respondere formæ sue necesse est: non obstante, quòd proportionis illius gradus dentur, respectu nimirum evidentia majoris aut minoris. Ita Filius Dei, character (seu expressa imago) Patris dicitur. *Heb. 1. 3.* & tamen, homo etiam imago Dei dictus est. *Gen. 1. 26. 1. Cor. 11. 6.* nec non cætera omnia, imagini cuidam comparantur, quando per ea, quæ facta sunt, à condito mundo, invisibilia Dei conspici dicuntur, *Rom. 1. 20.* & quod magnitudine speciei & creaturæ, cognoscibiliter Creator eorum possit videri. *Sap. 13. 5.* Atque hinc factum est, quòd gentiles naturam non solum filiam Dei, sed Deum quoque appellârunt. *Quid aliud est natura, inquit Seneca, quam Deus? & divina ratio toti mundo & partibus ejus inserta?* de Ben. 4. c. 7.

X. Et quia de Ideis Divinæ mentis omnia participant, fit ut inter se quoque participant, & sibi invicem proportionata sint.

Quia

Quia quæ conveniunt in uno tertio, inter se conveniunt.

XI. Eadem proinde sunt rerum rationes, nec differunt, nisi existendi formâ: quia in Deo sunt, ut in Archetypo, in Natura ut in Ectypo: in Arte ut in Antitypo.

Quemadmodum videlicet in sigillo eadem est forma. Primò concepta in mente ejus, qui format, aut formari jubet: deinde in sculpra metallo: tandem impressa cæra. Quamquam enim triplex, una tamen: quia à primâ secunda, à secunda tertiâ efformatur, posterior quæque ad prioris imaginem. Ita Ideæ in mente conceptæ, imprimunt similitudinem sui, creaturis: Creaturæ verò rationabiliter operantes, rebus à se productis.

XII. Fundamentum ergo rerum omnium ut condendarum, sic cognoscendarum Harmonia est.

Harmoniam Musici vocant multarum vocum consonantiam jucundam. Talis verò est virtutum æternarum in Deo, virtutum creatarum in Natura, virtutum expressarum in Arte, per omnia concordans.

dans concertus , quia tum in se unum-
quodque illorum Harmonia est , tum ad
invicem , quoniam Harmoniæ divinæ
imago est Natura , hujus imago Ars.

XIII. Harmoniæ primum
requisitum est, ne quid sit dis-
sonans.

Harmonia Musica conflatur ex voci-
bus diffimillimis , atque adeò contrariis,
& tamen contrarietas ad consonantiam
reducitur. Ita mundus totus ex contra-
riis quidem constat , (quia sine contra-
riis , nec veritas , nec ordo , imò nec es-
sentia mundi constaret) quemadmodum
& scriptura , multa in speciem pugnantiã
habet : omnia tamen ad concordiam in
se redeunt , & in animo nostro reducenda
sunt , si Panharmonia debet emergere ,
quæ ut divinis illis , ita nostris etiam ope-
ribus , sententiis , verbis , universalem
concihent consensum , disparente , si quæ
visa est , dissonantiã. Quod mysterium,
quia vulgò non intelligitur , arripiunt
Philosophi à natura , Theologi è scri-
ptura , alii hoc , alii illud , & commit-
tunt naturam naturæ , scripturãque scri-
pturis , & eliciunt sensus contrarios & ex-
citant lites ac pugnas : quod necesse est
evanescere , ubi universalis harmoniæ lu-
men apparuerit. Veritas enim undique
sibi congruit.

XIV. Se-

XIV. Secundum Harmo-
niæ requisitum est , ne quid sit
non consonans.

De Naturalibus quidem & artificiali-
bus id manifestum est , omnia fieri ad
harmoniam. In Animalium enim , Arbore,
Instrumento Musico , Navi , Cursu , Li-
bro , Domo &c. necesse est , partes om-
nes proportionatas esse , tam suo toti,
quàm sibi invicem : Sed de divinis dubi-
tare posset non nemo , an cum naturali-
bus & artificialibus in aliquam propor-
tionem veniant ? Putaret enim quispiam ,
majestatis esse , nihil communicare cum
creaturis. At verò sciendum est , quæ-
cumque Ectypo insunt , necessariò repe-
riri prius , & quidem excellenter , in Ar-
chetypo : quia rivus à fonte , umbra à
corpore , speculum ab imagine , habet,
quicquid habet. Deinde , *si tum accurata
sunt nature opera , ut ne locus quidem meliori
fabricationi excogitandæ sit relictus , (quod
fatetur Galenus lib. 6. de usu , part. cap. 1.)
& si immutabilis est , atque irreformabilis
Naturæ naturæ , (quod testatur Tertullianus
adversus Valent. cap. 29.)* quid erit na-
tura ; nisi viva imago ejus , in quo omnia
primò & excellenter optima , immuta-
bilia , & irreformabilia ? Denique Deus
ipse in scriptura sibi aures , oculos , os ,
manus

manus, pedes, cor, faciem, dorsum tribuit. Item se ignem, rupem, arcem, anchoram appellat. Quo fine, si hæc nihil de Deo repræsentare possunt? Si vero possunt, non utique aliud, quam quod revera est, cum veritatis norma sit sermo Dei. Scimus quidem figuratè ista dici, (Quis enim cum Anthropomorphitis delirare velit) sed figuris tamen (id est Metaphoris & parabolis) fundamentum subesse, ipsam rerum proportionem, seu identitatem quandam, nemo negaverit: cum necesse sit prius esse, quàm prædicari. Quemadmodum igitur artificialia naturalibus, sic naturalia divinis omnino certâ proportione respondent.

XV. Tertia Harmoniæ proprietates est, ut quanquam infinita sit sonorum & melodiarum varietas illa tamen è paucis principiis, certisq; differentiarum modis exurgat.

Omnes enim Harmoniarum differentiarum, quotquot excogitatae sunt, & excogitari possunt, exsurgunt è septè vocibus & tribus consonantiis. Omnia corpora quotquo mundus habet, exsurgunt è paucissimis illis elementis, & aliquot qualitatum differentis. Ita ergo in reliquis omnibus:

Vt

Vt rerum multitudo & varietas nihil sit, nisi similium varia iteratio. e. g. In arbore quamvis sint millies millena folia, omnia tamen ejusdem figuræ, coloris virtutis. Item quotquot sunt ejusdem generis arbores per universum orbem, omnes eodem modo sunt, eademque agunt, & patiuntur. Sic & diversorum generum arbores communes quasdam rationes habent.

XVI. Rerum ergò principis & differentiarum modis cognitis, omnia cognita erunt.

Vt enim, qui in Musicis tonorum & modorum rationes cognovit, satis quasvis melodias & canere & componere novit: imò excogitata est ratio, quâ organices ex intultu unici Bassi generalis, quem vocant, omnes melodias ita canere possunt, ut quamvis centenis vocibus symphonia constet, nulla tamen disharmonia prodire queat: ita prorsus, qui generales cognovit rerum, artificialium, naturalium, & supernaturalium rationes, infinita poterit & dignoscere & operari: e. g. Quicumque cognoverit, quid sit pulchrum in se, seu ex quibus requisitis pulchritudo constet, is nullo jam magistro sciet, quid sit pulcher Angelus, pulchra

chra anima, pulchrum corpus, pulcher color, pulchra oratio; pulchri mores; & quidvis aliud. Rursúmque quicquid ab illa Idea diserepabit pulchrum non esse apparebit. O quàm expedita hæc est ad multarum rerum cognitionem via, fontes rerum ita reclusos habere!

XVII. Atque tales rerum communes rationes abstrahendæ sunt à rebus, per inductionem quandam, & ponendæ pro normis rerum.

E. g. Quæ sit forma pulchri, boni, perfecti utilis, ordinati, vitæ, sensûs, quærendum est in omnibus quæ pulchra, bona, perfecta sunt: idque separando prudenter ea, quæ ad essentiam pulchritudinis, bonitatis, perfectionis non pertinent, donec ipsa pura remanserit forma. Nam quicquid est, certam aliquam rationem habet, per quam est. Ergo quæcunque sunt, in communi aliquo essendi modo necessariò conveniunt: quæ vivunt, in modo vivendi; quæ sentiunt, in sentiendi; quæ pulchra sunt, in certo aliquo essendi modo, per quem pulchra esse dicuntur: & sic alia. Tales igitur communes, & quasi externæ rerum rationes seu ideæ, si abstrahantur accurate ab omnibus, ex quibus tota rerum uni-
ver-

versitas constat, habebitur tum rerum intelligendarum clavis generalis, tum operationum norma, novarumque inventionum Index mirabilis; tum denique opinionum dignoscendarum Lydius lapis certus: Verbo, pulcherrimarum ratiocinationum abyssus quædam.

XVIII. Abstrahendæ verò sunt tales veritatis normæ ab illis rebus, quæ sic se habent, ut aliter nequeant: & sunt obviæ cuivis, ad faciendâ ubi-vis experimenta, nempe à rebus naturæ.

Res enim divinæ per se inscrutabiles sunt, ut quæ in tantum solum cognoscuntur, in quantum per naturam adumbrantur, aut per vocem Dei revelantur. Ars verò quicquid rationis aut certitudinis habet, à natura habet, sæpèque hallucinatur. Ergò natura erit potissimum campus ille, in quo ideas rerum venemur, adminiculante tamen voce Dei, (intellige Scripturam) quæ verissimum est operum Dei rationale, quid & quo sine fecerit, faciat & facturus sit Deus, indicans. Ex his ergo duobus, Naturâ & Scripturâ, exstruendæ erunt istæ Pansophiæ condendæ normæ; quarum ope omnia maxima, minima, summa, ima

prima, ultima, visibilia, creata, increata, in unam, veram, perfectam, sibi & rebus undique satisfaciendam, quâ melior dari nequeat, *Harmoniam*, seu potius *Panarmoniam* redigantur.

* Atque hæc hæctenus de novâ res omnes retractandi normâ: sequitur de nova eâdem disponendi forma. Methodum enim in *Pansophia* adhibendam putamus, necessariò perfectam, quâ perfectior dari nequeat: nempe quæ mentes ita rebus innectat, ut finem nisi in fine non reperiant, & prius solidissime scientiæ fructum, quàm discendi molestiam percipiant. Quod obtinebitur, Si

† I. Vniverſi Anatomie instituatur accurata, omnes omnium rerum venas & artus ita dissecans, ut nihil non veniat spectandum, & nihil non suo proprio loco, sine confusione omni.

¶ II. Conveniat de vocabulorum significatione; (præsertim generaliorum, quorum per omnia usus est) ne quicquam relinquatur non intellectum, aut ab homonymiis non liberatum, unde post dissensionem & pugnam oriri possent. Hoc autem expedient accuratæ rerum definitiones,

* *Pansophiæ construenda Methodus qualis requiritur.*

† *Vniversorum partitiones veriores sunt. Definitiones tollant omnes ambiguitates.*

tiones, quas ideo Mathematici quoque demonstrationibus suis præmittere solent.

* III. Subjungantur divisionibus & definitionibus rerum normæ, sive Theoremata & Canones cum demonstrationibus suis.

† IV. Sed omnia illa, (Divisiones, definitiones Canones, quæ communi nomine præcepta dicuntur) videndum est, ut sint 1. perspicua. 2. non nisi certi usus. 3. omnia vera & per se, semper & ubique. Illa enim tria jure merito in plerisq; Philosophicis & Theologicis scriptis hæctenus desiderata fuere. Multa traduntur obscure, ut *Mercurius Mercurio* egeat; multa nullius aut certè exigui usus; nonnulla ex accidenti tantum vera. c. g. Metaphysicum illud Theorema: *Substantia non recipit magis & minus*, nec verum est, nec si esset, aliquem haberet usum. Vir enim magis est homo quam Embryo: Aquila magis avis quam Vespertilio: sol magis lux quam luna: Et annon otiosum est dicere? Omnis sus est sus, omnis equus est equus? Nam quis hoc neget? cui hoc ingeri necesse sit? Ergo præcepta

D 2

Panſo

* *Theoremata expediant omnem rei naturam.*

† *Omnia præcepta sunt κτ̄ πάντων, κατ' αὐτὸ, καὶ ἑλβε ἀεὶ ἄτον.*

Panfophiæ non nisi seriæ scientiæ materiã contineant.

* V. Generalia Panfophiæ præcepta nihil sint, nisi axiomata realia, & practica: hoc est, sententiæ per se fide dignæ, non demonstrandæ per priora, sed illustrandæ solum exemplis: utpote, quas omnis humanus intellectus simul ac percipit, pro varietatis norma admiserit. Tales enim notitiæ animis nostris divinitus impressæ, accendendæ circa omnia particularia intelligentiæ faces, operationum vero clavis erunt. At cavendum summopere, ne pro axiome admittatur, nisi quod revera tale est. Non frustra quippe *Verulamius*, *Streso*, & alii conqueruntur, vulgares Logicæ canones temerè quidvis affirmare aut negare: ut rarò demonstrationi, plerúmque tantùm disputationi (quæ excipiendo, limitando, instando, retorquendo, id est altercando peragitur) serviat.

† VI. Particularia omnia per totam Panfophiam, nihil ferant novi; sed tantùm sint generalium, quæ præcesserunt, diductio specialior, qualiter in arbore & animalis incrementis fieri videmus; ut non quotannis nova enascantur membra, aut rami; sed priora tantùm perficiantur.

Ador-

* Generalia Theoremata mera sint axiomata.

† Particularia mera Demonstrationes.

Adornata hoc modo Panfophia erit 1. perceptu facilis. Fluent enim alia ex aliis. 2. veritate solida. Omnia sequentia fundabuntur in prioribus. 3. Usui insignis. Omnium enim cogitabilium rationes patefcunt egregiè. Eritque revera talis liber omnigenæ scientiæ non solum seminarium, sed & irrigatorium quoddam omnia profundè radicari faciens: ut discentes non persuasionibus alliciantur, sed demonstraionibus cogantur ad assensum: id quod demum firmam facit eruditionem.

Quemadmodum igitur inter Mathematicos nemo dicit: *Pythagoras* tradit, Tertia esse novem: Euclides quantitatis continuæ tres facit species, lineam, superficiem, corpus. Omnes Geometræ in eo conveniunt, quòd in triangulo tres anguli sint duobus rectis æquales (ride-retur qui sic ineptè authoritates creparet) Sed demonstrant ita esse, nec aliter esse posse, quamvis nullus *Pythagoras*, aut *Euclides* fuisset natus: ita posthac in Metaphysicis, Physicis, Ethicis, Politicis, pudor sit allegare authoritates, ubi rationibus agi potest.

Sed & hoc intendimus tali methodo, ut totum Panfophiæ opus, sine ullius rei repetitione queat procedere, brevitasque illa, (tametsi opus totum spissà rerum soliditate compactissimum sit) nihil ob-

securitatis adferat, quia cum gradatim ibitur, omnia posteriora per priora jam nota ultro lucem accipient. Ita inchoabitur feliciter in libris etiam scribendis praxis illius, quem Architectonica militaris habet, canonis: *Nullus locus defendit seipsum, sed defenditur ab alio*, si omnia & singula, quæ traduntur, ex prænotis jam lumen & robur accipiant.

NB. Addenda tamen erit in gravioribus materiis sacræ Scripturæ Authoritas, tanquam oris Dei attestatio. Nec non sensuum testimonium per ostensionem, quâa ratione rei veritas experimentis comprobetur: ut videlicet, quemadmodum apud Mathematicos, demonstrato Theoremate, certò sequitur scientia, & demonstrato Problemate, certò sequitur effectus: itae præceptis Pansophiæ, rerum cognitio & operatio infallibiliter sequatur.

* VII. Quod si quid ad eam demonstrationis certitudinem, deduci nequeat, & scitu nihilominus utile sit, referatur inter deliberanda, aut ponatur problematice, rationibus in utramque partem assignatis: tum ut liberum sit omnibus, quorsum potius inclinare videantur momenta, judicare: tum ut aliis relinquatur occa-

* Si quid demonstrari nequeat problematice proponendum.

PANSOPHIAE PRODROMUS. 81
 occasio, tandem aliquando talia problemata solvendi, & veritatis infallibilem evidentiam in talibus etiam eruendi. Gradatim enim communicare hominibus lucem suam consuevit Deus, & ubicunque gradatim itur, gradatim longius provehî naturale est. Interim ea, quæ scientificè fuerint tradita, quamvis futura sint numero pauciora, erunt tamen usu validiora. Melius enim est pauca, sed certo, ac pleno numero, & rectè tenere, quàm per infinita volutari, quia hoc non nisi vagam & opinabilem, illud constanter & firmam eruditionem confert.

* Inter hunc talem, si adornetur, Pansophiæ librum, libròsque, quibus nunc utimur, id foret discriminis, quod inter Musicum organum ad plenam harmoniam aptissimè concinnatum, & inter organa ejusmodi plura imperfecta, præcipuis partibus mutila, fistulisque hinc inde disturbatis, & discordantibus. Aut etiam quale discrimen est inter accuratam Tabellaturam, cujus solius intuitu Organarius, vel Citharædus facillè quasvis melodias cantat, & inter dispersitos illos symphoniarum libros, qui nec usurpari, nisi à pluribus, possunt, nec forsàn semper, & ubique concordent.

D 4 Cujus

* Methodi hujus laus

* Cujus libri, quantus foret ad sapientiae studia usus, toties apud me considerans, Deum supplex veneratus sum, nec sollicitare votis desino, ut Heroica excitet ingenia, per quæ tantum hoc lumen mundo accendatur. Et quia mihi ex eorum numero esse dedit, qui rerum humanarum imperfectionem agnoscunt, emendationemque in melius serio optant, non alienum putabam fore, si tentarem ipsemet, experturus nempe, num per me vellet divina benignitas, (ventus enim ille cælestis, quod vult, spirat) novæ aliquid lucis subministrare, aut saltem, ut id stimulo esset aliis, quibus plus ingenii, eruditionis, ovis divina indulget providentia, majora hoc in genere præstandi, quam à me præstari poterunt. Et quis vitio vertat, si vehementer juventuti Christianæ prodesse cupiam, sive per me, sive per alios? Metuendum autem mihi fuit omnino, ne, tantæ necessitatis res, intra vota subsistat si nihil præter vota exponeretur, in publicum. Feci ergo quod posse dedit Deus, ut & intelligar melius specimine dato, & alii, quos excitabit Deus, facilius imitandi exempli habeant.

Puto autem non transmittendum silentio, quâ occasione rem tantam aggredi fuerim ausus, & quo usus in concinnan-

* Cur id Author tentet.

nandâ eâ, ordine & modo, denique quo, meo iudicio, successu? Omnia hæc eo solum sine, quia necessarium autumo, ad verum eliciendum iudicium, ante omnia ostendere, quid proposuerim. Quid autem præstiterim, subsumptionis loco erit, ipse Pansophicus noster libellus: undè in animis dextrè iudicantium sua sponte resultabit conclusio.

* Vicesimus nunc labitur annus, cum primum ego difficultati literariorum laborum remedia quærendi desideria sensu & stimulos, idque ex occasione infelicitatis meæ, quæ mihi omnes pene adolescentiæ meæ annos, cheu! eripuit. Admodum enim puer parente utroque orbatus tutorum supinitate ita fui neglectus, ut demum ætatis anno decimo sexto Latina elementa gustare contigerit. Benignitatis tamen Dei fuit, quod gustus ille, naturalis desiderii sui adeo accendit, ut ex eo tempore non desinerem agere & moliri, quibus amissæ ætatis damna sarcirentur; non solum jam in me, sed in aliis quoque. Aliorum enim fortis simul miserescebat, præsertim in gente mea ad literas colendas oscitantiore. Multa igitur & multum animoolvebam, quomodo non solum quamplurimi ad amandum liberalia studia excitari, sed & quibus

D 5

sum.

* Occasio hujus operis altius explicata.

cum ratiocinabar: Si lingua volubilissima illa animi interpres, in infinitam luxuriam diffundere se gestiens, tamen ita metis circumcludi potuit, ut finito vocum numero, omnes principales animi conceptus, enunciare necesse habeat: quidni pariter conceptus vagæ nostræ mentis, rerum ipsarum cancellis, ita coerceri queant? Nam tametsi res, extra intellectum posite, infinitum quiddam videantur, non tamen sunt, cum & mundus ipse, stupendum Dei opus, è paucis elementis, paucisque formarum differentiis constet, & artium quicquid excogitarum est ad certa genera certasque summas revocari possit. Quia igitur *RES* & *Rerum CONCEPTVS*, *conceptuumque imagines, VERBA*, parallelè se habent, & in singulis, quædam fundamentalia sunt, è quibus cætera resultant, cogitabam, illa ipsa fundamentalia æquè in rebus ac conceptibus, atque in sermone tradi posse. Etiam veniebat in mentem, *Cymicos*, modum adinvenisse, rerum essentias sive, spiritus, à nimietate materiæ ita liberandi, ut in exigua gutta ingens Mineralium aut Vegetabilium vis congregari, & in medicinis majori efficacità, quam cum integris suis massis exhiberi possit. Et nihil excogitari queat, (cogitabam) quo sapientiæ præcepta, per tam lata scientiarum pomœria sparsa, imò

imò extra suos ambitus in infinitum quasi dispersa, conglobari quodammodo, & concentrari possint? Absit desperare: Omnis desperatio contumelia est in Deum, qui petentibus, quærentibus, pulsantibus, opem promittit. Statuebam itaque *Universale aliquod Eruditionis Seminarium* condi posse.

* Orsus itaque sum in Dei nomine telam hanc, eadem mihi ad observandum hic propositâ methodo, quâ, in contemendâ linguarum januâ, usus fui. Primò, ut quemadmodum ibi omnia linguæ Latine vocabula, ita hinc omnes humanâ cognitione dignæ *RES*, velut in Theaurum comportarentur. Secundò ut nihil nisi semel poneretur, exceptis connexivis, & sine quorum mentione, alia explicari nequeunt. Tertiò, nihil poneretur, nisi suo loco & sensu proprio, id est, naturalissimo rerum ordine, & verborum sensu clarissimo, ut, quicquid notabile rerum universitas habet, omnesque libri & Bibliothecæ suppeditant, summatim hic addiscantur omnia, breviter & dilucidè. Quod si præstitissemus, ut per hanc Ianuam nostram in Res omnes, omnesque libros nullo etiam magistro intelligendos, transitus fuisset paratus, laudis

uti-

* In *Ianusæ Rerum contemenda* quid proposuerit author.

utique ejus reportassemus partem, quam *Timotheus Brightus* brevitatis & perspicuitatis inventoribus tribuit. *Ex variis*, inquit, *Philosophiæ partibus*, in quibus veritatis amantes, & rerum optimarum studiosi, elaborarunt; nulla aut ad vitam utilior est, aut honestiore animum pascit voluptate, illâ, quâ aliæ artes & ad brevitatem, & ad perspicuitatem informantur. Gratâ itaque memoriâ studium illorum celebrandum est, qui ita operam ponunt, ut discentes & prolixitatis tedio leventur, & difficultatis liberentur spinis, atque labyrinthis: (super Scribonii Phys. cap. 1.

Atque ita est; fuit hæc sola intentio nostra, quum primùm huic operi adhiberemus manum, omnia scienda, *breviter*, & *perspicuè*, complecti. Sed munere Dei factum est, ut in progressu operis, sublimior illa nos inceserit cogitatio & cura, omnia nempe ab imis usque fundamentis, *veriora*, *meliora*, & nobis Christianis, ad usum hujus & futuræ vitæ *accommodatiora* constituendi. Quod necessariò intendendum esse, jam prolixius differui. Utigitur opusculum hoc verè Ianua esset, non solum in Authores, sed magis etiam in ipsam rerum universitatem omnia, quæ in divinis & humanis, tam operibus, quàm libris extare animadverti, huc retuli, non quidem catalogos; superstiosâ, & parum utili

utili diligentiam, omnium, & singulorum contexendo, sed potius fundamenta vera omnium detegendo, & in præcipuis, præcipua momenta, è quibus reliquorum facillè ratio constet, explicando. unde simul, nova quadam non solum inventa, sed & invenienda hîc reperientur, quæ fortasse alibi nusquam. Novus siquidem, atque is plenior rerum ordo, sæpius nos eò deduxit, quo aliquis nondum delatus videtur.

* Ut vero simul in Scripturâ sacram esset Ianua, conatus sum, 1. Omnia dogmata sacrosancti codicis Dei, in Pansophiæ regulas, suis quæque locis, historias verò plerâsq; omnes inter exempla referre: id providens, ut juventus hinc omnia maxima, & pretiosa promissa donata nobis, per quæ divinæ naturæ consortes efficiamur, 2. *Pet. 1. 4.* cognoscat, non solumque, ad prophanos Authores innoxie post (cum usus poscet) evolvendos, sed & adversus totius vitæ offencula præmunimen habeat. 2. Obscurissima quæque Scripturæ loca, ita suis locis citare allaboravi, ut vel allegatio ipsa debito loco facta, lumen illatura, & commentarii loco futura videatur, (qualium scripturæ locorum peculiaris index annecti

* Ianua hæc Rerum etiam est Scripturarum
Divinarum Ianua.

annecti poterit.) 3. Phrasibus etiam scripturæ, distinctisque acutis ita passim uti laboravi, ut omninò hîc tam res, quàm stylus Spiritus Sancti familiarescat adolescentibus, nec facîle in ipso Bibliorû corpore quidquam, hîc non præcognitum, occurrere possit. Neque tradimus hanc vel illam Theologiam, ut in sectas divisæ sunt: sed universalem & Catholicam veritatem: ad ea, quæ periculoso bivium habet, aut exitus in planum monstrari non potest, non descendo. Satius enim existimamus ignorare quædam, quàm perperam scire: ut innuit Apostolus *Philip. 3. 15, 16.* Quanquam id obtentum esse per universalem principiorum exæquationem, spero, ut ad ejusmodi periculosa bivia, & exinde in errores, vix etiam occasionis aliquid superesse prudens lector facîle sit animadverturus: sublatis plerùmque offendiculis. Quemadmodum enim hominem, qui se contradictoriarum enunciationum, (quales in Scriptura etiam secundum literam occurrunt) alteri simpliciter & sine reconciliatione addicit, impossibile est, non ab alterâ urgeri, sæpè etiam validè torqueri: ita impossibile, medio sensu reperto, & utraque extrema ad combinationem reducta, non simul quicquid difficultatis, scandali, terroris inerat, evanescere, ingenti cum animi lætitia. Hinc enim

enim quicquid veri utraque pars habet, egregiè in unum coit: quicquid se hîc, aut illic vani admiscuit, dispareret; quàm esse unicam, omnem veritatem in Harmoniæ centrum deducendi, controversiisque è mundo tollendi viam, antè diximus.

* In ordine Scientias tradendi, speramus nos Dei munere id assecutos, ut specimen haberi possit rectè res ita, ut sunt & fiunt secantis & ob oculos dispangentis methodi. Venas enim rerum verissimas confido in Metaphysicis nobis repertas esse, per quas eundo, ad individua usque rerum & minimas quâsque, conceptuum & vocum rationes, planissimè pervenitur ut nova, vera, & hætenus non visa universitatis Anatome institui queat. Nec illa tamen spinosâ aliquâ subtilitate, & quæ nisi ab acutis, rerumque jam peritis ingeniis penetrari nequeat: sed planâ, & cuius sanæ mentis tam pervia ratione: ut pueri etiam ostennes totam nostram Metaphysicam, ejusque ope, inferiores scientias & artes omnes, nullo labore, multâ verò delctatione capere possint. Quicquid scientiæ nervos constituit, Aphorismis (sive Axiomatibus) includimus, at veris (ut spero,) non nugatoriis, solidis, non exceptionum & instantiarum telis expositis, & quæ perforabilibus limita-

* *Methodus hujus libri.*

mitationum scutis demum essent defendenda; sed quæ uiversalitatis luce & veritatis vi per se stent inconcussæ. Nihil verò horum, quamvis evidentis veritatis in se, tradimus, præsupponendo aliquid; tanquam precariò impetraturi assensum, sed præmonstrando, id est, continuè à primis Metaphysicæ principiis ordiendo deducere laboramus, alia ex aliis, ad ultimas usque & minimas rerum differentias: Et quidem eâ evidentia, qua Propositiones Mathematicorum solent demonstrari, ut tam postremis, quam primis, necesse sit adhiberi fidem, propter continuatam & nusquam interruptam veritatis demonstrationem. In præcognitorum solum libris observari id non satis potuit propter nondum traditas rerum causas. Agimus itaque ibi cum intellectu humano, ut cum pullis equorum solent, qui eos domant. Hi enim primum frænis mollioribus, quibus eos potius oblectent, quam premant, utuntur; priusque per loca plana & amæna eos ad cursum exercent, quam in gyros cogitant.

† Hoc peculiare, atque aded mirabile occurrit in methodo nostrâ, quod omnes rerum solenniores divisiones, per Trichotomiam fiunt. Id quod protestor, non

† Divisiones Trichotomicae.

non superstitione aliquâ mihi affectatè quæsitum, sed in præcipuis quibusq; momentisque maximi rebus à primis usque rerum attributis (uno, vero, bono) ita se ultrò obtulisse, ut attonitus aliquandiu hærerem, rei novitate stupefactus. Cumque idem alibi exemplis jam erectus, tentarem, ubique procedere vidi. Non igitur ausus fui, rerum veritati ita plerumque trino mysterio sese repræsentanti resistere, lætundus potius tantam sacri ternarii harmoniam amplexus, in reliquis etiam cupidè sum profecutus, nec usquam (firmiter credo) ullâ rebus illatâ vi, sed quomodò sua sponte se findunt. Sed & discantibus hoc admodum profuturum credidi. Primò ad memoriæ auxilium, quæ per cancellos progredi gaudet, tam in reperiendo, quam recordando. Secundò ad rerum ipsarum intellectum; ita plerumque rerum naturâ seipsam egregiè detegente. Qua in re omnium, qui hæc pie attentèque in timore Domini trutinabunt, iudicia compello: securus, non phantasmatum vanitatem, sed rerum ipsarum veritatem, ita deprehensum iri. *Sit igitur Christiana hæc, Ternaria mysteria pandens, Pansophia æterno, Trium Iehovæ, soli Potenti, Sapientii, Bono, æternumque adorando Deo sacrum.*

PAN-

* *PANSOPHIAE* appellatio neminem offendat. Scimus *Vnum πᾶνσοφον, solum sapientem Deum.* Rom. 16. 27. Nos Pansophiam humanam profitemur, scientiam nempe eorum, quæ scire nos vult Deus, cum sapienti etiam ignoratione eorum, quæ ignorare voluit magister maximus. *Quæ abscondita sunt, penes Dominum Deum nostrum sunt: quæ autem nobis & filiis nostris revelavit,* Deut. 29. ea, ne supina ingratitude ignorentur, mortales hortamur. Et quia *in Christo absconditi sunt omnes sapientie & scientie thesauri:* Colo. 2. 3. Nos autem hîc potissimum Christi mysteria, ut quomodo per illum æternam illam sapientiam & virtutem Dei, omnia facta sint, & fiant donec veniat; *finis cum tradiderit regnum Patri, evacuaveritque omnem potestatem & virtutem.* 1. Cor. 15. 24. intelligant, ejusque se spiritu regi patiantur homines, explicamus; quidnî cum Christo veram & salutarem omnium notitiam nos tradere gloriemur? Nobis certè Christianis, non ullis aliis convenit Pansophiam profiteri: cum extra Christianismum nulla sit, nec esse possit.

¶ Quod jam olim asseveravit *Augustinus,* (lib. 3. contra Acad. cap. 19.) *solum Christianismum veram esse Philosophiam demonstrans.* Et verè: Cum enim extra Ecclesiam

* *Appellationis Pansophiæ apologia.*

eclesiam divina revelatio non detur, nec sine hac humanus sensus extra vitam præsentem penetret. Vita verò hæc tam arctis stringatur limitibus, ut nascentes moriamur, finisque ab origine pendeat; quid insigne esse potest solis sensibus, & aliquantulum suprâ sensus assurgente, ratione collectâ sapientiâ: quæ ad paucos dies pictis quibusdam deliciis pascat; post inanes dimittat? Ille proinde sapit, qui ad æternitatem sapit. Sed ut simul tamen hoc, quod antecedit, præsentem nempe vitam quam sapientissimè transmittere condiscat. Hinc optimè Vir Illuminatissimus: *Soli Christiani sciunt, quia ex Deo; reliqui nugantur, quia ex se.* Addo Pansophiam veram, veram esse ad sanctam ignorantiam viam, ut quæ sola nos docere potest, quàm nihil nisi umbra sit omnis scientia nostra, si conferatur cum æternæ illius, quæ in Deo est, sapientiæ fulgore. Pansophiam ergo, seu universalem sapientiam ad tale studium, quale suademus & tentamus, appellandam contendimus, triplici respectu. Primò *rerum* ipsarum, quarum frustillationem dissuademus, humanique ingenii, ad universa subigenda explicandas vires docemus. Secundò *scientiarum* respectu, quas commendamus, non ut diversas, sed ut scientiam unam ambitu suo omnia complectentem. Tertiò respectu eorum,

eorum, quorum usibus paratur: nempe uniuersorum, qui Christo dederunt nomē: ut nempe triplex etiam opellæ hujus sperari queat fructus: pro eruditis; pro iuuentute in scholis; pro omni Christiana plebe.

Quia tamen non Panfophiam, sed Panfophiæ januam scribere suscepimus, non omnia omninò persequimur, (quod infinitæ esset operæ, & longè supra unius hominis vires) omnium tantummodò cardines & bases. Et quia traduntur à Theologo cujus summus scopus est, & esse debet, hominibus per omnia visibilia & externa ad invisibilia & æterna penetrandi monstrare viam; quis jure culpabit, si quædam ad scopum hunc minus facientia, minus accuratè egerim? Qualis est tota propemodum jure-consultorum scientia, litigiis de rebus terrenis, transitoriis que, id est, tricis, quilibet occupata. Quam ad sublimiorem sapientiam non pertinere ipsimet agnoscere videntur. Sapientissimus enim nostri ævi Iure-consultus *M Besoldus* (sub finem sui de disciplinarum omnium complexu discursus) scribit: *Ausim definire Polymatheiam compositam ex facultatibus superioribus, & sapientiã quãdam sublimiori: plurima ex Theologia, multa ex Medicina, ex Iuris-prudencia pauca habere.*

* Non

* Non igitur excuso, quod ejusmodi Polymatheia, aut veriùs Pammatheia, limites ego homo Theologus designare tentem, gloriabor potiùs, à Domino meo, eam mihi obtingere gratiam, ut illustrandæ misericordiæ ejus, quale quale adhibear organum. Evangelium quod commisit Iesus Christus sacrosanctum mihi est, & vitâ ipsâ charius: nec aliud, vel cupio, vel laboro, nisi ut fidus reperiar mysteriorum ejus dispensator. Sed quia Petro Dominum dixisse, non solum *Pasce oves meas*, sed etiam *pasce agnellos meos*, *Iob. 21. 15.* scio; persuasissimum mihi est incumbere id Theologis, ut de reducendis tam his quàm illis ad *pascua uberrima in montibus Israel, ubi requiescant in herbis virentibus, & in pascuis pinguibus pascantur.* *Ezech. 34. 13.* seriò sint solliciti: præsertim post dissipationem, si quando per bestias agri acciderit, gregis Dei, ut recolligantur quàm citissimè, oves & agni Dei. Benedicam igitur cum Propheeta Dominum, qui mihi vellicat aurem, ut sim, tanquam qui attendit, & discit.

† Nec excusabo styli ruditatem. Tillare enim aures, nec potui, nec volui. Habet talium mundus supra quàm opus: ad puram & simplicem sapientiam formari

* Cur à Theologo hæc talia tractentur.
† Styli Ruditas.

mari mentes magis è re erit : quod procedet facilius , si nudè res proferantur, sine verborum lenociniis & incrustamentis. Nihil ergo laboro, nisi ut sensum exprimam, eam jure merito à bonorum & doctorum virorum prudentia, spem cum *Plinio* hauriens, fore ut juvandi utilitatem ante habeant placendi gratiæ, rerumque momentosè condensatarum compendium, præferant styli dispendio.

† Hoc potiùs oro & obtestor, ne quis præcipiti iudicio in nos involet, condemnaturus, priùsquam cognoscat. Quod non frustra metuo : Scio enim, quàm facile atque adè impotenter quidam magnis antiquorum nominibus fascinati, quicquid novum offertur, tanquam merè phantasticum abjiciant, audire etiam & videre dedignati. Sed tales *Salomonico* illius memores esse decebat : *Qui respondet priùs quàm audit, stultum se esse demonstrat & confusione dignum. Prov 18. 13.* Non id peto, ut mihi quisquam gratificaturus assensum præbeat, in re minùs comperta; sed ut videat, num quod offertur, inferat lucem claram rebus, & infallibiles virtutis normas, quemadmodum promittit. Ergo quidem ita esse, rerum testimoniis persuasissimus sum, sed tamen, quia mortalium cogitationes sunt

† *Postulatum Auctoris. I. Vt hæc sine præiudicio legantur.*

sunt timidæ, & providentiæ nostræ incertæ, *Sap. 9. 14.* lubens ad examen omnes invito, quos Deus ingenio vivido iudicioque acui instruxit, ut in rerum universitatem, breviter, veritatem inquirere possint. Quos & rogatos volo, primum, ut opinionum præconceptarum perspicillis sepositis liberâ mente, lumineque spectatum veniant universi hoc Theatriolum : non secundum priùs audita iudicaturi de rebus, sed secundum res ipsas, prout eas videndas & palpandas offerimus. Hoc enim nisi observabunt, facient fucum non rebus, sed sibi : quemadmodum qui per coloratum vitrum speculatur, non res colorat & fallit, sed visum : Cavendum itaque ne quis sibi ipsi obstet, suis potiùs opinionibus, quàm rerum veritati attendendo. Ego cordatis omnibus majori voluptati fore spero : si privilegio, quo pariter instructi sumus omnes, freti, res, liberè sine arbitris speculemur, discentibusque, non de rebus ipsis opiniones, sed res ipsas videndas, contrectandas, subigendas, & possidendas offeramus. Nec suspicetur quisquam, nos aliorum amovere placita, ut nostris fiat locus. Absit à nobis vanitas illa. Nihil aliud agimus; agemurque, nisi quod è Codice Dei, Naturæ, & Scripturæ, in tabulam nostram transferibemus, res hujus & futuri seculi, simpliciter, prout obyeniunt. Si non satis ap-

E tē,

tè, culpa erit, non fraus. Nimis nos tenues ad hoc sumus, ut nobis facere quæramus Discipulos; satis animosi, ut naturæ, ut Deo. Eo profus sine novam hanc instituimus universi Anatomiam, uti ab humanis libris ad magnum librum deducantur, quicunque rerum, non opiniones, sed veritatem quærent. Non quod omnem respuamus autoritatem, sed cum eam in libertatis iudicii præiudicium damnosè adhiberi sciamus, tantisper dum res ipsæ penetrantur, eam suspendi æquum iudicamus. In primo quidem & secundo Pansophiæ nostræ libro aliquid è Philosophis citamus ad stabilienda Pansophiæ fundamenta, non tamen in se, sed in eorum animis, qui opinionibus præoccupati, opinionibus exuendi sunt, illis etiam ipsi suavoribus, quibus hætenus usi sunt, Ducibus. Rarissimè post, & non nisi in materia gravi, alios, qui eandem veritatem jam pridem notârunt, citamus: non tamen ut iudices, sed uti testes, è quorum calculo pateat, necessariò evenire, ut omnium hominum rationabiliter cogitata, cum iis quæ è veritatis fundamento eruuntur, coincident.

* Secundo, ut de his nostris, iudicium institui queat solidè, opus erit omnia prius cognosce à capite ad calcem. Nisi enim

* 2. Ut legantur continue, non carptim.

enim quis, ex quo fundamento omnia surgant, & quomodo cohæreant, intellexerit, frustra de singulis hinc inde inspectis iudicare præsumet, quia interruptus rerum gradus facilibus etiam difficultatem facillè adfert. Nemo est, qui altissimam turrim non possit ascendere & descendere, si per gradus scandat: sed amoveantur aliquot gradus, illicò aut non poterit progredi, aut præcipitium inveniet. Pictori effigiem pingere instituenti, nemo tam temerarius est, qui lineas, quamvis forsan primo adpectu non placeant, turbare præsumat. Expectat enim dum imago absolvetur, demùmque, an archetypo respondeat, iudicat. Et de Comœdia iudicare non licet ex unâ Scenâ, ex uno Actu, nedum ex una sententia: quia interveniunt, quæ admodum perplexa videntur & absurda. Catastrophe tandem ostendit artem.

* Tandem rogo ut eruditi lectores, intentionis meæ memores, si rectè sint expedita, quæ proposui, si secus, sine me excidere non patiantur; nempe ut hæc profectui seculi serviant. Aut enim ego nihil intelligo, aut revera, quæ offero, talia sunt, quæ multorum oculos aperire possunt, ad melius consulendum

E 2 litera

*. Et supplementum eam defectus nostros quicunque possunt.

literarum studiis, atque per id Scholis, Ecclesiis, totique mortalium generi: qui primus erit opusculi hujus mei usus ad eruditores spectans: ut hac novâ universæ, veræ, & solidæ eruditionis delineatione excitati, perfectius aliquid, quàm hactenus in re literaria visum est, meditando animos sumant. Scopum certè, ad quem unice collimare debent omnium mortalium conatus, (nisi æternùm evanescere volunt) rectè fiximus. Media ad scopum illum certò ducentia ordine elaro disposuimus: Mediisque illis utendis, modum infallibilem deteximus: omnium denique illorum, quomodo in unam artium artem coeant, per omnia scibilia; en specimen damus! Vbi tamen si quid imperfectionis hinc & hinc se prodit, sive quòd positas metas non satis attingerimus, sive quòd intra præscriptos cancellos non satis accuratè processerimus, id equidem operosam excusationem postulare non puto: quia diffusissimam rerum multitudinem, quæ unius hominis diligentiam facile fatigat, & subtilissimam rerum varietatem quæ unius intellectus acumen facile effugit, apud prudentes rerum aestimatores facile mihi veniam impetraturam spero. Præsertim cum nondum tale aliquid visum sit, quod unius hominis ingenio & inventum, & ad plenam perfectionem perdu-

tum

ctum sit. Ecurigitur vel ego homullulus id mihi soli sumam, quod omnibus negatum esse video? vel à me uno exigatur, quod à nemine unquam requisitum fuit? Sufficit unius hominis vel diligentia, vel laudi, (siquæ tamen hîc admitenda est, ubi solius Dei gloria agnoscenda quaeritur,) dare initium rei, quæ in fastigium surgere possit.

* Ut autem surgat aliorum jam industræ committendum erit, quorum spiritum volet suscitare Dominus, ut olim ad structuram materialis illius Templi, in sancta Civitate sua *Hierusalem*. Quos ut excitaret Deus, expostulatorio sermone eos alloqui Prophetam iussit. *Dicit populus iste: Nondum venit tempus edificandæ Domûs Domini: Nunquid vero vobis tempus est, ut habitetis in domibus laqueatis, & domus ista deserta? Et nunc hæc dicit Dominus Exercituum: Ponite corda vestri super vias vestras: seminastis multum, & intulistis parvam: comedistis & non estis saturati: bibistis & non estis inebriati: operastis vos & non estis calefacti: & qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pentusum. Hæc dicit Dominus exercituum. Ponite jam corda vestra super vias vestras. Hag. 1. Audite hæc, ô vos, quoque in sancto Christiano populo li-*

E 3:

* *Exhortatio eruditorum ad Pansophiæ serium studium.*

terarum & sapientiæ Antistites! quorum plerique revera similia agitis & patimini. Non est tempus, dicunt multi, captandæ hîc altioris alicujus sapientiæ: sequenti vitæ illa servatur. Talibus cogitationibus permulti sibi ipsi blandientes, frustillatâ illa & obscurâ rerum cognitione, aliisque suis privatis deliciis aquiescunt. At quid inde lucri? Seminatis multum, inquit vox Dei, (in excolendis nempe ingenii multum operæ ponitis) parum tamen in horrea vestra infertis. Comeditis, imò voratis libros, & non satiamini. Bibitis è quovis obvio rivo; & tamen non inebriamini: operitis vos omnes operimento, authoritatum pallia undecunque conquirentes, nec tamen veritatis luce factis incalecitis unquam. O igitur apponite jam tandem corda vestra super vias vestras, & ut sapientiæ habitaturæ nobiscum splendidius Templum, quantovis labore & sumptu extruatur, animos sumite: sapientiæ, inquam, ut arte divina ad Archetypi formam, eleganter concinnemus Theatrum: à quo, ut in divinis convenit, omnia inutilia, vana & confusa absint: nihil autem utilis, veri, jucundi desideretur: quò à frivolo transitoriarum rerum studio avocati homines, ad ipsos veri bonique fontes invitentur, & à consuetis vanitatum fumis ad solidorum bonorum possessionem deducantur. Quod fiet,

fiet, si talis hæc Sapientiæ Ianua, in Christianis scholis juventuti Christianæ aperiatur, pretiosissimique Sapientiæ Theauri eis commonstrentur.

* Atque hic erit alter usus opellæ nostræ, pro juventutis informatione, isque longè saluberrimus. Nam quemadmodum *novi vino, novi utres*, (momente Christo, *Matth. 9. 17.*) convenientissimi sunt; ita puerorum *Ingenia*, ut nova & pura vasa vanis vanæ scientiæ conceptibus nondum oppleta, novis hisce purioribus rerum conceptibus hauriendis aptissima: ut non opinabilem & superficiariam aut strepentem, sed realem, fundamentalem, solidamque haurire affuiscant sapientiam: Sapientiam dico, non quæ ad inanem ostentandi ingenii pompam, neque ad concertaminum palæstram comparata sit, sed ad acquirendum solidum de rebus judicium, & multiplicanda novis inventis humano generi commoda sua: & denique ad consequendum indubitanter ultimum vitæ finem, beatitudinem æternam serviat.

† Sed & hoc intendimus tertio, ut exstructum ejusmodi sapientiæ Dei Amphitheatriolum commune fiat generi hu-

E 4. mano:

* Opusculum hoc ad suam deductum perfectionem imprimis servire potest juventuti.

† Sed & toti Christianæ plebi insigniter.

mano : invitando scilicet & intromittendo totam Christianam plebem, cuiuscumque sit ordinis, ætatis, sexus, linguæ, ad spectandum & contemplandum mirabiles illos ludos, quos in omnium conspectu semper & ubique edit adoranda sapientia Dei. Omnes enim, qui homines nati sunt, ad eundem gloriæ Dei, beatitudinisque suæ finem dirigendi sunt, nec excludendus quisquam, non vir, non famiia : non puer, non senex : non nobilis, non plebeius : non opifex ; non rusticus, &c. Omnes enim pariter progenies Dei sumus, *Act. 17. 28.* omnibus pariter in mundi theatrum immixtis, dictum est : *Venite, videte opera Domini,* *Psal. 46. 9.* omnibus denique miserabile hoc ævum molestius, & spiritus afflictione, (uti *Salomon* testatur) transigendum, ut omnes omnino vanitatum antidoto rædiorumque levamento egeant, quæ non aliunde quam à sapientiæ veræ auxiliis haberi possunt. Optamus igitur & obtestamur sapientiæ studia non amplius Latinis solum literis tradi, ut scholis incarcerata detineantur, quemadmodum hactenus summo vulgi vulgariūque linguarum contemptū, & injuriā factum est : sed ut cuique genti, suomet sermone omnia tradantur, eoque præbeatur anfa omnibus, qui homines sunt, liberalibus hisce se occupandi ; potius quam

ris

ris hujus vitæ, aut ambitionibus, aut computationibus, aut vanitatibus cæteris, uti constanter fit, sese fatigent, vitamque simul & animum miserè perdant. Fieret sic etiam, ut cum Scientiis & Artibus linguæ ipsæ perpoliantur eleganter. Quare nos etiam hæc nostra Latine & vernaculè luci exponere, si Deus annuerit, constituimus. Nemo enim accendit lucernam, & recondit sub modio; sed ponit super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt, inquit *Christus. Math. 5. 25.* Thesaurus enim occultus, & Sapientia abscondita cui usui sunt? *Ecd. 41. 18.* Dent igitur operam quicumque in sapientiæ studiis operam ponunt, ut hac etiam parte referant sapientiæ fulgorem : quæ dicit : *Videte, quod non soli mihi laboraverim, sed omnibus exquirentibus veritatem. Ecd. 24. 39.*

* Atque eo sine inscriptionem à priorè opella nostra nonnihil immutavimus, pro *IANVA, PORTAM* substituentes. Linguæ enim Latine Ianuam appellari satis fuit : hæc appellatio *PORTÆ* magis ad scopum facere visa est. Per Ianuam enim ingrediuntur singuli; per portam integræ catervæ. Ianua post ingressum singulorum claudi solet; Portæ in civitate quieta, patentes sunt. Eodem

E 5

modo

* Tituli Ratio.

108 I. A. COMENII PANS. PROD.
modo linguæ Latinæ studium, quod
priùs referare studium fuit, peculiare est
quibusdam: Sapientiæ desiderium gene-
ri humano commune. Illâc ingrediun-
tur, qui volunt, aut quibus opus: hîc de-
bent omnes qui homines nati sunt, ut
jam ostendimus. Porta igitur patens
esto, quæ ad sapientiam ducit. Da, ô
Deus, ut sub cœlo jam imaginem ejus
videamus, quod de cœlesti tua *Hierosoly-
ma* revelâsti, fore, ut pateant portæ ejus
interdiu, & non amplius nox sit! *Apoc.*
21. vers. 25. Amen.

FINIS.

I. A. COM-

I. A. COMENII

CONATVVM
PANSOPHICORVM
DILUCIDATIO.

In gratiam censorum facta.

IOHAN. 3. 21.

*Omnis qui facit Veritatem, ve-
rit ad Lucem, ut Manife-
stentur opera ejus, quia in
DEO facta sunt.*

E 6



ERVDITI
CENSORES,
VERITATIS ET LVCIS
AMANTES,

Salvete per CHRISTUM,
Veritatem & Lucem
nostram.

Sapienter illa septem filiorum, martyrum, apud Machabeos mater alloquuta eos scribitur: Nescio [filiis mei] qualiter in utero meo apparuistis. Neque enim ego spiritum & animam donavi vobis, & vitam: & singulorum membra non ego compegi: sed ipse Mundi Conditor, qui formavit Hominis nativitatem, & omnium invenit originem [2 Mach. 7. v. 22, 23.] Non absimile quid de suis ingenii fortibus pronuntiare possunt, quicumque se & sua omnia pie ad Deum referentes, in victimam ei humillimè offerunt: nempe non seipsis auctoribus fieri, quæ rectè sunt, sed Deum esse, qui adinvenit omnem viam scientiæ, eamq; tradit [per quoscunque tandem vult] Iacobo filio suo, & Israëlî dile-

dilecto suo: quemadmodum loquitur Baruch [3. vers. 37.] [Deus autem ipse ponere se in corde omnis eruditi Sapientiam, ut faciant quæ ipse præcipit, restatur.] [Exod. 31. vers. 6.] Præcipere autem credendus est Deus, non duntaxat cum calidus alloquitur, & expressis verbis quid fieri velit mandat, quemadmodum Prophetis suis: sed & cum interne illuminat, externè autem rerum gerendarum occasiones subministrat [1. Reg. 17. v. 4. & 9.] Qualiter in rebus maximis & minimis observare potest, cui providentiæ Divina notare vestigia, & sequi ductum, animus est. Experiatur id ego quoque minimus omnium, quàm fortiter attingat, & sustineri disponat omnia, admirabilis illa Dei nostri sapientia: ut non nostra, sed Dei esse quæcumque unquam utiliter cogitantur, fateri necesse sit: ideoque & solatio liceat fieri; non nostram primario, sed Dei causam agi, si malevoli ad discerpendum nos & nostra quæ nos Deo genuimus, insurgant. Ante annos aliquot obtulit providentiæ divina occasionem componendi opusculi, quod linguam Latinam, & quamcumque aliam, compendiosius docendi modum prescribit, per ipsum Rerum seriem. Quod amicis suadentibus, & superioribus amentibus, sub titulo **LINGVÆ RVM IANVÆ** [exemplo eorum à quibus occasio fuit, Patrum Hibernorum Salmantici in Hispania Collegii] in publicum emisit. Exceptum id communi Scholarum applausu, ansam dedit de **IANVA RERVVM** ipsarum

farum extruenda cogitandi. Nempe non satis videbatur, docere quid dicatur Album, Nigrum, Calidum, Frigidum, Planta, Homo, Angelus, caelum, Ecclesia, Deus, Christus, &c. docendum etiam, atque adeo potius, quid illa sint? ut non tam cum Vocabulis quam cum Rebus consuescant animi. Progressus aliquosque conatus, cepit facere Spem successus non infelicis. Prodit interim sub PANSOPHIAE titulo D. Petri Laurenbergii Artium Encyclopaedia: quam cum avidissime acquisitam lustrarem, tituli quae amplitudini non respondere viderem: (nihil enim ibi de Sapientiae objecto, imò & fonte, CHRISTO; nihil de vita futuri seculi, ad quam qui sapit, is demum sapit, via, & similibus;) putabam occasionem dari desiderata supplendi: ut quaecumque in Scholis Christianis doceri & disci opus est, fasciculo collecta haberemus: & quidem methodo quae omnia illa Inventus brevius, verius, melius, h. e. ad fines vitae praesentis & futurae accommodatius, instillaret. Scopus fuit (ut id repetam obiter) conficere epitomen librorum Dei, Naturae, Scripturae, Conscientiae quae humanae: ut, Quidquid Rerum est, hic una continuâ serie descriptum haberetur: Quidquid divinarum Revelationum exstat, hic illustrandis Rebus adhiberetur: Quidquid communium notionum Mentis humanae innascitur, hic in suos usus digereretur. Per quae volumus,

- I. Reddere Christianis Scripturam sacram famili-

familiarior, quam ferè haecenus.

2. Tradere in manus clavem, pleraque maxima Natura & Scripturae mysteria referantè.

3. A studiis vitae hujus ad studium aeternae magis magisque traducere Homines. Idque viis, per quas posse in melius profici, judicantur & judicant, quicumque haec à fundamento cognoverunt.

Non deerant itaque jam ante quinquennium, qui editionem opella hujus (prioris exemplo) & suaderent & flagitarent. Sed ego hic quam ante trepidantior, persuaderi mihi non aliud sum passus, quam ut titulum, Catalogo Librorum proditorum insertum, praemitterem, judiciorum explorandorum gratiae. Factum id est, semel & iterum, ut titulus IANNÆ RERUM, sive Pansophiae Christianae, publicè venundaretur: sed quod mox, buccinare ante se indecorum ratus (praesertim in re, quae necessario moras posceret) inhibui. Rogatus tamen ab amicorum intimo, Viro publicè profectus piè avido, ut futuri Operis ideam aliquam communicarem: ego quod in forma Praefationis Operi aliquando praesigende, affectum habebam, illud obiter descriptum communicavi: quod praeter meam spem, & me inconsulto, Oxonia (sub titulo CONTRATVVM COMENIANO-ROVM PRAELVDIA) typis descriptum est. Intentione quidem optimâ (nempe ut pluribus Eruditis tantò facilius communicare, & judicia exquiri, possent) eventum ta-

men spei Viri optimi non per omnia respondente. Tameſi enim plures docti bonique Viri magna de tali Opere præconſcipientes, plurimum nos ad continuandum hortati ſint, & hortari non deſinunt (nonnulli etiam excellentioribus donis inſtructi operum ſuam offerunt): reperi tamen ſimul ſunt, qui temeritatis inuſitate nos, quaſi impoſſibilia & ſuperhumana attenuantes, arguendos putarunt: & quod pejus, qui è voculis quibuſdam, (ſenſu ab Orthodoxia alieno, ut putarunt poſitis) ſuſpicionum ingètes excitarunt moles, latere neſcio quid veneni, & ſub methodi concinnitate portenti aliquid, metuentes. Fnerunt denique, qui editionem differrè videntes (cuius tamen dilationis nobis graves cauſe, ne ſcilicet ex ſeruo vitali abortivus fiat, emiſſus ante diem) putarunt nos aut ludificiſſe Mundum, nihil præter deſideratum (quamquam illud melioris nota) offerentes, & tamen quaſi rem effectam promittentes: aut certe ſuccubiſſe labori, ut promiſſa in ſumos itura ſint omnino. Quæ omnia novam dederunt anſam hæc, quæ nunc leges pie lector, ſcribendi: h. e. dilucidiore modo vota, deſideria, conatus noſtros exprimendi. Scripta hæc ſunt à nobis, & deſcripta typis, Antiftitum & Patronorum Eccleſiarum huius loci (poſt ſolemniem nuper ſolemni in conventu factam deliberationem) voluntate & iuſſu, non ut irent in lucem publicam, ſed ut communicarentur illis, quorum intereſt. Exinde igitur cognoscetis,

1. Delineationem noſtram Panſophiæ non ſomnium

ſomnium eſſe, ſed realiſſimum opus.

2. Nihil hîc latere monſtri, ſed id quaeri & agi, ut veriſſima ac formoſiſſima Rerum facies, quemadmodum ab æterna ſapientia efformata, Rebuſque impreſſæ ſunt, omnium oculis detegantur, eoſque ad abjiciendum diabolicas (dogmatum pravorum & vitæ enormis) larvas invitent & inſtruant. Non enim aliquid novi dogmatis cadere, nec errorem ullum interpolare, ſed Veritates rerum ſparſas, naturales, artiſificiales, morales, divinas, in unum colligere; collectas in ordinem unum continuum (ut ſini niſi in fine reperiri nõ poſſit) digerere, digeſtas ad facile uſum Scholarum (& quicumque compendio ſapientie DEI amphitheatrum luſtrare velent) adaptare, propoſitum ſuit. Quod cum voluiſſem, numquid levitate uſus ſum? inquit Apoſtolus: aut quæ cogito, num ſecundum carnem cogito? (2 Cor. 1. 17.) Si cui minus commode aliquid dixiſſe videor: indiſtinctum eſto, ego enim cum omnibus meis Eccleſiæ iudicio ſto. An verò propter narvulum aliquem corpus totum, pulchrum & harmonicum, abjici conveniat, iudicent prudentes. Novit ille qui novit omnia, non alio ire deſideria hæc, quam ut univerſale quoddam mentibus accendatur lumen. Quod fieri poſſe, videre dedit Deus, artiſicioſa quadam à nature mutuata methodo, quæ omnes humanarum obſervationum rivuli, omnes etiam divinorum Operum & Verborum amnes, ad ſuos reducuntur fontes, denuoq ſuis deducuntur.

dicuntur venis, ad facile influendum animis
 uniuersaliorem quandam rerum cognitionem,
 quam usurpatus hucusque vis fieri potuit. Dum
 enim prolixa donantur breuitate, confusa dis-
thione, obscura luce, peruia fiunt ingeniis om-
nia.

3. Videbunt tamen hic Censores, nos, quia
 quo profundius in haec penetramus, eò major
 Sapientiae Dei circumdat fulgor, Vitarumque
 & Operum eius multitudo ac varietas obum-
 brat, eò magis de assequendo tam eccellente sco-
 po (adornanda scilicet perfecta, & amplitu-
 dini ac maiestati rerum exactè respondente, Uni-
 uersi imagine) dubitare: nisi sint, qui sub tan-
 ta structura mole labascentibus auxiliatricem
 porrigant manum. Quod in re communiter
 profutura expectare & expectere, quidni equum
 sit?

Verum-enimvero dolendum est, Hominum
 incogitantiam eoque prorumpere, ut aduersus
 eos qui amicè accedentes, palmam, non gla-
 dium, praefereunt (pro opinionum tumultu re-
 alioris scientiae aliquid exhibere parati) impo-
 tenter insurgant, malediculis impetant, probris
 exagitant, vulneribus etiam confodiant: ut hu-
 jus rei exempla nonnulla vidit aetas nostra, nos-
 que ipsi jam quoque (etiam à quibus minimè
 conueniebat) experimur. Miserum ac deploran-
 dum, non meminisse nos Literas Armis contra-
 distingui! Nomen, eheu, satis est gladiis ferreis
 consumi mundum, nisi calami etiam omnes,

¶

& linguae omnes, vertantur in gladios? Habe-
 ant sanè Arma, quae ab irato DEO immit-
 untur Orbi, characterem irae, venientis in
 turbine venti, dissipantis montes, & sub-
 uertentis petras, cum fragore & flamma
 ignis: Literas certè, quae Sapientiae instru-
 menta sunt divinæ praesentiae, in iura leni,
 sine tumultu & strepitu venientis characte-
 rem habere equum est. Nec quidquam magis
 conueniens, quàm ut Viri pie & sapien-
 tes, cum Elia ad ostium prospicientes,
 facies suas involvant, & quid favoris
 Dei aura hinc aut hinc ferat, attendant.
 Quid alioqui profuit odiosis disputationi-
 bus Mundum confluisse tot saeculis?
 Iam tandem igitur preposterà contradi-
 cendi ac litigandi consuetudine seposità,
 seruetur junctà diligentia Sapientiae
 Dei vias; ut ejus quaquaaversum se dif-
 fundentis ubique percepto suavissimo gu-
 stu, iucundius transigamus mortalem vi-
 tam, immortalis autem praeparemur decen-
 tius.

Non id peto, ut quisquam Voluntatem
 potius, quàm Intellectum his quae afferro,
 accommodet: Sed ne affectum & praesur-
 dicium pro ratione adhibeat. Censuras
 peto: sed liberas, à mente libera profe-
 ctas: Quia anticipata suffragia, & ho-
 minum potius quàm rerum respectus, pra-
 conceptaque opinionis potius quàm conci-
 pienda

piende Veritatis studium, quantumvis solertia ingenia ligant & mancipant. Neminem ego oppugno: cur ergo me oppugnet aliquis? Viam reconciliandi omnes, qui ullâ parte Veritati lizarunt, trado: & cur mihi aliquis irreconciliabiles de nuntiet iras? Etsi [fateor] monitis sum minor ipse meis: an ob id tamen odio dignus? Certe enim nullo Eruditionis apparatu, aut Ingenii acumine, fretus, Univerſali Sapienſiæ pomaria deſignare ſum aggreſſus: Sed quia quod cogitare dedit D E V S, ſaluberrimum fore Mundo, ſcio, arbitratus ſum occaſiones ad alios qui rem tantam felicius poſſunt, exſtimulando non prætermittendas: inde factum, ut proſtituere me, quam ſtimulorum illam ſegetem in hominum animos non ſpargere, maluerim. Scopum nempe quia mihi propono excelſum, meritoque toti mortalium generi deſiderabilem, ſi in medijs deſicio, commiſeratione dignior ero quàm odio. Inhumanum nimis eſt, prodeſſe conantem plagis aſſurgere: æquitatis autem plenum, cum qui per publicam viam incedit, publicâ ſibi ſecuritate: quique communia promovere querit commoda, eum communi patrocinio deſendi ac protegi. Sed veniamus ad rem ipſam, ut noſtra pro Eccleſiæ incrementis iterum exponamus vota. Præloquium tamen hoc verbis Auguſtini claudam.

Cum his colloquar coram Te, DEVS meus, qui hæc omnia quæ intus in mente mea non tacet Veritas Tua, vera eſſe conce-

concedunt. Nam qui hæc negant, obſtrepant quantum volunt, perſuadere conabor ut quieſcant, & viam præbeant ad ſe Verbo Tuo. Quod ſi noluerint, & repulerint me, obſecro Te D E V S meus, ne Tu fileas à me. Tu loquere in corde meo veraciter: Tu enim ſolus ſic loqueris, ut dimittam eos foris ſufflantes in pulverem, & excitantes terram in oculos ſuos &c. Domine D E V S, miſerere, ne implumem conculcent qui tranſeunt viam: Mitte Angelum tuum, qui eum reponat in nido, ut vivat donec volet (Auguſt. lib. XII. confeſſ. Cap. 16. & 27.)

Com-

I. A. COMENII
CONATVVM
PANSOPHICORUM
DILUCIDATIO.

* **C**omplexum aliquem totius Eruditionis colligere pridem tentarunt Viri summi; non constare sibi mentis lumen, nisi coeuntibus undique Veritatis Rerum radiis, satis animadvertentes. Aristoteles ipse, *Sapientem debere OMNIA SCIRE, quantum possibile est, scripsit: & debere talia ponere principia, per quæ omnibus quæsitis satisfaciatur: & debere incipere ab his quæ magis nota sunt, & ideo à magis universalibus: & oportere ut habeat magnam rerum certitudinem, eamque non quomodocumque, sed per causas.* (Vti hæc ex Aristotele collecta habet Ioh. Bellarinus, in Praxi scientiarum, Lib. 4. Distinct. 1. Num. 1.) Vbi ad **OMNISCIENTIAN**, quæ Homini possibilis est, tria hæc requirit Philosophus.

1. Principiorum Universalitatem.
2. Ordinis Methodum veram.
3. Veritatis certitudinem infallibilem.

* Ad quas leges doctrinarum syntagmata construere, non solum Aristoteles ipse, aliique antiqui, tentarunt; sed & nostri

* Eruditionis universalis fundamenta.

* Et varia variorum tentamenta.

nostri ævi Scriptores quàm plurimi, Encyclopædias, Polymatheias, Pancpistemonas, Artes Cyclognomicas, Syntaxes Artis mirabilis, Instaurationes magnas, Transformationes scientiarum, Theatra Sapientiæ humana, Omniscientias Christianas, Pansophias, Panaugias, Panarchias, Pancosmias, (& si qui alias libris suis tribuerunt inscriptiones) in publicum edendo. Quorum conatus tametsi laudabiles omnium, haud tamen par omnium successus: Quemadmodum nec intentio eadem. Alii quidem sibi proposuerant omnem Eruditionis varietatem, ut per Bibliothecas diffusa haberetur, in unum redigere corpus: alii non nisi delectu adhibito, sive subtilitatis, sive elegantiae, sive ad vitam communem usus; & quidem alii methodo pressâ, Rebus adstrictâ: alii liberiore, ad placitum, sic vel sic. Quicquid tamen sibi quisque eorum vel proposuit, vel præstitit, de omnibus nihilominus verissimè pronuntiaripotuit, quod pronuntiavit Seneca; * *Multum egerunt qui antenos fuerunt, sed non peregerunt. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec ulli nato post mille sæcula præcludetur occasio aliquid adhuc adjiciendi;*

* An etiam insuper aliquid tentari possit?

jiendi. (Epist. 65.) Quid igitur prohibet alios etiam, si quid utile ferant, audiri? Et in his quidni nos etiam, qui Opus prorsus Vniuersale condi suademus: in usum non Scholasticæ solum Iuuentutis, aut Eruditorum, sed totius Christianæ plebis, quod omnes in uniuersum rectius sapere doceantur. Nempe (quemadmodum in Præudio Conatum Pansophicorum Vota nostra expressimus) Uniuersæ eruditionis Breviarium solidum: Intellectus humani Fax lucida: Veritatis veru-Norma stabilis: Negotiorum Vitæ Tabularu-xa certa: ad Deum denique ipsum scala beata Cujus rei rationes & fundamenta ibidem sic generaliter directæ sunt, ut multi jam de necessitate & possibilitate rei non ambigendum esse, nobiscum statuunt. At quia non nemo confusionem sic aliquam sapientiæ divinæ cum humana metuit, occasio data est aliquantò distinctius hæc proponendi, & ex fundamento tali, qui titulum etiam Libro immuret. Nempe ut inscribantur,

* PANSOPHIAE CHRISTIANAE TEMPLUM, ad ipsius supremi Architecti, Omnipotentis DEI, ideas,

nor-

* *Pansophiæ Templum.*

normas, legesque, exstruendum; & Vsiibus Catholicæ IESU CHRISTI Ecclesiæ, ex omnibus gentibus, tribubus, populis & linguis, collectæ & colligendæ, consecrandum.

Et quoniam de optima methodi forma nunc consultamus, reddenda erit ratio; Cur talem Librum CHRISTIANÆ PANSOPHIÆ TEMPLVM appellari? & ad ideas, normas, legesque Architecti summi DEI, construi? cur denique Vsiibus Catholicæ IESU CHRISTI Ecclesiæ, ex omnibus populis & linguis collectæ & colligendæ, consecrari suadeamus? De singulis ex ordine dicendum est.

* TEMPLVM, priscais Latinis dicebatur omnis locus patulus, ex quo in omnes partes prospici poterat: quasi *Tu-emplum*, hoc est ad *tuendum* amplum spatium. Vnde & *Contemplari* aliquid, est liberè sine impedimentis contueri.

F

Quo

* *Cur Templum appellandum? I. Quis contemplationis amplum theatrum.*

Quo sensu appellatio Templi quam maximè Cœlo convenit : quia undique prospectui patet, & quia DEVS inde liberè contuetur omnia. Quemadmodum David loquitur : *Dominus in Templo sancto suo, in cœlo sedes ejus est, oculi ejus vident, & palpebræ explorant filios hominum*, (Psal. 11. 4. & Psal. 33. 13.) Ita Lucretius *Lucida cœli Tempia dixit*. Ennius autem : *Contremuit Templum magnum Iovis altitonantis*. Quia verò antiquitas loca terræ editiora, colles & tumulos, è quibus prospectus dabatur amœnus, numini colendo consecrabat, erectisque ibi Aris ad usus sacros signabat, tandemque Aras ipsas septis circummunicabat : factum inde est, ut Templi nomen ad significandum inprimis ædificium divino cultui destinatum transferretur, eoque sensu nunc potissimum usurpetur. Constat tamen è Cicerone, Curiam, ubi Senatus ad consultandum quasi in Dei conspectum convenit, Templi quoque appellatione honestatam fuisse. *Curia est sedes ac Templum publici consilii*, inquit. Et alibi (pro Milone) *Curiam vocat Templum Sanctitatis*. Tandem Poëta *Mentis templa vocat* intimos animi humani (præsertim Sapientis) recessus : unde Mens velut ex edita specula contemplatur universa, & de his quæ cernit, pro conscientia etiam decernit.

PANS. DILUCIDATIO. 127
decernit. Vnde iterum Lucretius ipsam sapientum doctrinam edita Tempia vocat, noto illo versu,

Sed nil dulcius est, bene quam munita tenere.

Edita Doctrinâ Sapientum Tempia serena.

Despicere unde queas alios, passimque videre.

Errare, atque vias palantis querere vite.

Atque hæc prima est causa, cur novæ nostræ Encyclopædicæ Templi nomen indendum putamus : quia hæc menti humanæ universalis quædam fabrica paratur, unde quaquaversum prospectando omnia quæ usquam sunt, visibilia & invisibilia, temporaria & æterna, (modò revelata sint) jucundè contemplari queat.

* Altera causa sublimioris est considerationis, quam nobis ipsa divina Scriptura suggestit; nempe quod quidquid æterna Sapientia **TEMPLUM** suum, **HABITACULUM** suum, **DOMVM** suam, **TABERNACULVM** & **SANCTVARIVM** suum, appellare dignata est, id omne hic repræsentatur. Appellavit autem

F 2 DEVS

* 2. *Quia hic omnia Dei Tempia deliantur.*

DEVS habitaculum suum.

(1.) Æternitatem suam, Ies. 57. 19. (2.) Mundum hunc, cælo & terra constantem, Ies. 66. 1. (3.) Domum nomini suo ædificatam, 1. Reg. 5. vers. 5. (4.) Cor contritum ac humile. Ies. 57. 19. (5.) Ecclesiam. 1 Tim. 3. 15. (6.) Christi humanitatem, quam tota divinitatis plenitudo inhabitat corporaliter. Coloss. 2. 9. Quæ omnia ut hîc veras suas accipiant delineationes, seria datur opera.

Addatur causa tertia, magni ipsa quoque momenti: quod qui fines & usus erant materialis illius sub Veteri Test. Templi, * iidem esse poterunt adeoque debebunt, hujus Christianæ Sapientiæ Templi. Quintuplex autem è Scripturæ testimoniis DEI scopus in ordinando Mosaico Tabernaculo, & Salomonico templo, observatur: nempe,

(1.) Vt populus DEI solenni illo ad locum Vnum [quem ipse Deus elegerat] confluxu, in unitate Fidei, hoc est Vnius illius DEI cultu, contineretur.

(2.) Vt doctrinæ Legis auditu, & decori ceremoniarum aspectu, rationalem

* Quia ob eosdem fines erigitur ob quos materiale Dei Templum.

PANS. DILUCIDATIO. 129
lem illum DEI cultum addiscendi occasionem haberent.

(3.) Vt recordando hîc solenniter variorum DEI beneficiorum solenniter ad laudandum & amandum DEVM excitarentur. Inde est quod introire iussi fuerint portas domus DEI in confessione, auia ejus in hymnis, & laudare nomen ejus, Psal. 100. 4.

(4.) Vt mutuam inter se concordiam & charitatem foverent inflammarentque, utpote eiusdem DEI conservi.

(5.) Tandem ut magis hac etiam ratione, in spem vitæ futuræ erigerentur, ubi in magna Electorum Angelorum hominumque in conspectu throni DEI congregatione laudabitur DEVS in æternum. Iam autem ad eosdem planè fines hâc Sapientiæ Templi creatione tenditur.

Nempe (1.) ut Christiani omnes in una Catholica & salvifica Fide facilius inter se consensum & agnoscere & tueri possint: ex iisdem fundamentis, De eodem DEO, ad eundem scopum, eadem edocti. *Via enim Sionis illa sancta, quæ in se tam plana est, ut ne stulti quidem deerrare possint* (Ies. 35. 8.) hîc planissimè docetur. (2.) Vt rationabili contemplatione & collatione Operû & Verborum DEI attendere doceantur omnes

130 I. A. COMENI CON:
DE I nostri opera, & quam sapienter
fiant! (Psal. 104. 24.) quò & ipsi nos,
utpote imago DE I nostri, non nisi sa-
pienter omnia nostra administrare dis-
camus. (3.) Provideri potest ac debet,
ut Sapientiae hoc Templum lustranti-
bus, perpetui adsint stimuli, affectum
in se Davidico similem excitandi, in
quem ille Operum DE I contemplatio-
ne abreptus fuit, ut diceret: *Sit gloria*
DOMINI in saeculum, laetetur Dominus
in operibus suis. Cantabo DOMINO
in vita mea, psallam DE O meo quamdiu
sum. (Psal. 104. sub finem.) (4.) Nec
est cur desperetur major inter mortales
concordia, si major fuerit consensus, hoc
est, iidem de rebus iisdem sensus. Nam
si attenderent omnes, se ab eodem
Conditore, iisdem communibus viis
(quamquam particulares varient) eod-
dem duci, verisimile est paratiores fore
huic providentiae ordini suum relinque-
re cursum; quàm obluendo turbare,
& tamen nihil proficere, nisi quòd invi-
ti tandem in ordinem cogendi sint,
aeternâ confusione suâ. (5.) Denique
Sapientiae hoc Templum ad excitan-
dam Vitae futurae spem ac desiderium
accommodari poterit, si mentibus per
omnia ductis, omnium ex aeternitate
effluxus, & in eandem refluxus, gra-
phicè ob oculos ponatur: ut omnes qui
se

PANS. DILUCIDATIO. 131
se hîc figunt nil nisi umbras captare cla-
rissimè intelligantur.

Hæc cur Sapientiae Theatrum,
T E M P L I appellatione insigniendum
veniat. † Dicendum jam est, cur non
Sapientiam simpliciter, sed *Omni-sapientiam*,
seu *Vniversalem Sapientiam*
(Græcè rotundius *Pansophiam*) appelli-
temus. Non exempla prætendam, (ut
Laurenbergii, & Alstedii, qui com-
mendat quinque genera τῶν γνώσεων
illi, qui πανπιστήμων ἐπινοήσῃ fieri
& dici velit, Archilogias cap. 1.) No-
bis stat ratio nostra, eaque triplex de-
sumpta à subjecto, objecto, & mo-
do docendæ hîc Sapientiae. Quantū ad
subjectum: Obtinuit Mos aliquot sæcu-
lorum ea in quibus Sapientiae myste-
ria contineri credebantur, non linguis
vernaculis, vulgò intelligibilibus, sed ex-
oticis, ob id peculiariter discendis (La-
tinâ & Græca) traderentur, eaque ratio-
ne Sapientia ipsa ut peculium quorun-
dam, ad fontes nempe illos admissio-
rum, habebatur. * At nos contendi-
mus esse communitati generis humani
concessam possessionem, publico juri
& usui meritò vindicandam, oramuf-
F 4 que

† Cur PANSOPHIA dicenda?

* Propter 1. Subiecti amplitudinem.

que & obtestamur per gloriam D E I, viam quæri & inveniri, parari & aperiri, quâ omnibus in univèrsum, etiam de infima plebe, potentia, sapientia, bonitatisque Creatoris sui vestigia, omnibus illis quæ omnes vident, audiunt, gustant, tangunt, agunt, dicunt, cogitant ubique impressa, sit, intueri & adorare liceat. Eo inquam primò fine non simpliciter sapientiam, sed **O M N I** homini debitam **S A P I E N T I A M**, profitemur.

* Quod objectum Sapientia attinet, partiebantur id ferè hastenus inter se eruditi, ut alius Philosophiam, alius Theosophiam, seu Theologiam, alius Medicinam, alius Iura sibi deponeret, posthabitâ aliorum curâ, & communis Veritatis respectu. Imò ipsius Philosophia partem, alius hanc, alius aliam eligit & colit, reliquis ne à limine quidem salutatis. Vnde fit, ut plerorumque scientia *particularis* tantum sit; imò, quod pejus, *partialis*. *In partes enim abeunt, qui non conveniunt in toto: & fundent sectas, qui quomodo se eadem in basi suâ insectilis Veritas diffundat, non intelligunt.* Nos autem protestamur, nec animam rerum, Ordinem, nec vinculum

* *Objecti universalitatem.*

lum rerum Veritatem, cognosci integrè posse, nisi è toto rerum complexu. Non percipit certè rerum Ordinem, qui in unum, aut pauca, defixus, quomodo omnia omnibus cohaereant, non considerat. Nec veritatem rerum totam capit, qui non quomodo per omnia diffusa sui similis sit, observat. Suademus proinde univèrsum Rerum & scientia humanæ orbem sumi, & per commensuratam omnium ad omnia proportionem, media essentiarum centra observari: quò veneranda Veritatis facies in abstractis formis nobis veniat in conspectum, eaque ratione sui alibi etiam, nempe ubi rebus concreta est, facilius cognoscendæ faciat copiam. Hic autem faciliè colligi potest, etiam nobis *divortia illa Theologia à Philosophia, & Philosophia à Theologia*, quam passim videre est, improbari. Plerumque enim Theologi muneris sui esse putant, divinis vacare tantum: vicissim Philosophi creaturarum speculationi nimium intenti, nullum Theologia, nullum etiam sæpe ipsius D E I, habent respectum. Vnde fit, ut Philosophorum quidam Deum & religionem defuetti, in atheismum incidant: contra Theologorum quidam Philosophos & Philosophiam omnem pertæsi, detestentur: manifestâ ubi impietate, hinc injuriâ,

Deus etenim, tam Operum quam Verborum suorum author, utrobique agnoscitur ac celebrari vult, & potest. Nam quanquam nos vitæ futuræ parat, ad illam tamen nos per eam quæ hîc, non loquitur solum; sed & operatur erudit ac instruit. Ideoque non tantum audire mandat vocem suam, sed & intueri jubet Opera. Nos igitur ut reconciliemus Philosophiam Theologiæ, (hoc est Opera Dei Verbis Dei, seu Veritatem Rebus impressam Veritati Verbis expressæ) atque per id Rationem subordinemus Fidei: suademus apud Christianos doceri nec Philosophiam se paratim, nec Theosophiam separatim, sed utramque conjunctim, id est, Pansophiam. *Id enim erit propriè Omni-sapientia nostra sapere ad vitam futuram, & non desipere in presenti: habere DEVM & vitam futuram in prospectu, & sentire tamen quomodo nos jam nunc undique circumstet per omnia diffusa maiestas ejus.*

Si quis dicat (dicunt autem: jactatæ jam sunt in nos Voces istæ.) *Tua vero ista Pansophia confundet Theologiam cum Philosophia, sapientiam divinam cum humana, cælumque terræ miscbit.* Respondebo. 1. Si non ista confunduntur in mente eruditi: (dantur enim viri excellentes, scientiâ sacrâ & profanâ

profanâ potentes) quid est quod in libro confusionem metuamus? 2. Annon distincta distinctè tradi possunt? ut tametsi simul sint, inconfusa tamen maneat. 3. Denique quomodo ista non confunduntur in Scriptura sacra? quæ non cœlestia & æterna solum tradit, multa etiam hujus vitæ attingit. Dices: *sed subordinate ad æternam.* Rectè, atque hoc idem est, quod faciendum suademus in Pansophiæ libro, ut omnia quæ mundus habet Cælo subordinentur, Scientiæque omnis Philosophica, scientiæ illi quæ secundum pietatem est, servire cogatur. *Id autem sine triplici.* Primum ne ignorent filii Dei, quæ admirantur, & ob quæ sibi placent, sapientuli hujus mundi: hî autem ut placere desinant, si nos eadem intelligere, & tamen præ dulcedine majorum aliò magis trahi videant. Secundò, quia opera Naturæ, & multiplicia in illis abscondita mysteria non ideò sunt ut impiis solum ac profanis delicias faciant: potius ut oblectent filios Dei, Angelos & Homines, quibus tam admirabile hoc potentia sapientiæ bonitatisque suæ expandit theatrum. Utamur ergò jure nostro, & in theatro hoc confidentes rationabiliter omnia speculemur potius ipsi, quàm ut id scientes volen-

tes cedamus profanis. Tandem, eo fine coordinari & sibi invicem subordinari volumus omnia, ut per omnia inferiora mens gradatim attollatur ad omnia sublimiora. *Certum siquidem est, ad fr̄stigia rerum non veniri, aut certè non veniri commodè, nisi per gradus. Certum & hoc, naturalia omnia [& artificialia omnia] Alphabetà esse filiis Dei, quo præparantur ad melius legendum & intelligendum sublimiora illa, quæ dictat Lex DEI. Quod ostendit David: magna de Deo nos doceri Cœli & Naturæ quotidiano cursu, majora autem ipsius Divinæ legis dictamine, admonens. Psal. 19.*

* Tertia causâ, cur Pansophiæ titulum usurpari suademus, est, *Modus eius tradende amplior, quam quo Philosophia sola, aut Theologia sola, utitur. Nam quod Aristoteles à Sapiente (qui omnia quantum possibile est sciret) requirebat, idem in Pansophia requiretur necessariò: Nempe Principiorum universalitas; Ordinis continuo fluentis nusquam interrupta series, à principio ad finem; & rerum ipsarum infallibilis Veritas. Et Principia quidem hîc ponuntur verè Vniversalia, per quæ omnibus quæsitis omnino satisfiat,*

* 3. Ob Sapientie tradende modum plenum.

at, *Sensus, Ratio, & Divina Revelatio. Methodus* autem usurpari docetur *facillima, à notissimis incipiens, in ignotissimis desinens: ad ea tamen sine saltu & hiatu ullo, gradatione perpetuâ, deducens. Vnde tertium quoque emergit, Certitudo & Veritas scientiæ, quâ discens in lumine semper constitutus progredi se videt, non regredi, non stare, aut hæsitare: sciens autem scit se scire, non falli.*

Cum igitur doceamus, quomodo *OMNES, circa OMNIA, OMNINO, πάντες, πάντα, παντός, sapere possint, quidni πᾶσοφίαν docere videamur?*

* At cur tamen PANSOPHIAM cum adiectione CHRISTIANAM, dicendam putamus? Primò quia Pansophiam condere & haurire, soli possunt principiis sufficienter instructi, *Sensu, Ratione, Fideque Revelationibus divinis adhibenda. At soli Christiani habent Mundum in oculis, Verbum Dei in ore, Spiritum Dei in cordibus, iuxta promissum Ies. 59. 21. Ideò Augustinus acriter contendit solum Christianismum veram esse Philosophiam. (Lib. 3. contra Academicos. Cap 19.) Secundò, Omnes fideles & pii Christiani, etiam simplicissimi, eo ipso, quia Christiani boni sunt, Pansophi sunt: quatenus*

* Cur dicenda PANSOPHIA CHRISTI.

nus magis Cœlum quam terram, æterna quam temporaria sapiunt, Christumque (in quo omnis Sapientiæ thesauri absconditi sunt) possident. Involutè id quidem, vere tamen: eo modo quo semen quodvis arborem aut herbam totam, cum fructu suo verè continet.

At quia tamen hæc non Christianis solis servire deberent (ex intentione Universalis institutionis, quæ a facilimis, omnibus confessis, incipiendo, ad ignota ducit) sed omnibus qui hominos nati sunt, ut etiam ad collustrandum & convincendum infidelium mentes (si Deo visum fuerit) vim habeant: convenientius forsitan HVMANA PANSOPHIA diceretur: quemadmodum & ad excludendam incogitantiam notam, quasi aliquid supra hominem attentemus, cum nihil nisi humana, id est, homini possibilia & debita urgeamus. Tandem tamen, si hoc, si illud placeat, nos non alio magis sine Pansophiæ titulum usurpandum censuimus, quam quod excitatos vellemus homines, ut Omnes sapere cupiant, & circa Omnia, omnino Rerum Veritate animos explentes non opinionum fumis. Hoc seposito respectu, patimur vel à *επισκοπία* vel *γενεσιοςφία* (Sapientia circa optima, aut selecta) vel sanè Ignorantiam,

rantiam, dici: lubentissimè cum Soritate profitentes, hoc vnum nos scire, Nos nihil scire. Et cum Apostolo: *Si quis existimat se aliquid scire, is nondum scit quomodo scire oportet.* (1. Cor. 8. 2.)

* Sequitur dicendum, Cur Pansophiæ hoc Templum ad ipsius architecti summi Dei, ideas, normas, legesque construimus? Ratio in promptu est: quia totius dimensione partiumque numero, situ, usu, exemplar sequimur, quod ipsa sibi met delincauit Sapientia Dei. Primum apud Moysen, in erigendo Tabernaculo: deinde apud Salomonem in exstruendo Templo: tandem apud Ezechielem, in gloriosius restaurando diruto Templo. Primum enim ad Moysen ita Dominus: *Facient mihi Sanctuarium, ut habitem inter eos, omnino iuxta similitudinem quam ostendam tibi.* Et postea: *Inspice & fac secundum exemplar, quod tibi monstratum est in monte.* [Exod. 25. vers. 9. 40.] Deinde, ad Davidem misit Deus (per Nathanem Prophetam, ut creditur exemplar Templi, & omnium partium ejus, quod ille Salomoni tradens, mandabat non recedere à forma illa, sic protestatus. *Omnia hæc viderunt scripta manu Domini ad me, ut intelligerem universa opera*

* Cur ad Ideas Dei exstruendæ?

sa opera exemplaris. [1. Chron. 28. 19.] Tandem Ezechieli ostendit formam templi mysticæ, id est, Ecclesiæ novæ sub Christo, cum mandato expresso attendentè omnia excipiendi, & annuntiandi Domui Israel [Ezech. 40. 4.]

N. B. Observandum autem est posteriorem quamque formam pleniorum ac perfectiorem fuisse priore. Non quod Deus temporis & operarum progressu proficeret, & opera sua emendaret, [quemadmodum hominibus in architectando evenit, ut posteriores cogitationes videantur, & sint meliores] sed quia sic Ecclesiæ suæ profectus, cum tempore venturos, præfigurare voluit. Non enim sua, sed nostri causa, ista Figurari iusserat. Tabernaculum ergò Mosaicum non nisi tripartitum fuit, Atrio, Sanctuario & Sancto sanctorum constans, uti ex 40. Cap. Exodi liquet. Salomonis Templum habuit ante ultimum illud & inimum penetrabile [Sanctum Sanctorum dictum] exteriora Atria tria: *Atrium vulgi, Atrium Levitarum, Atrium Sacerdotum*, tandemque illud soli Sacerdoti summo semel anno patens, *Sanctum Sanctorum*. Ezechieli Templi structura tantodem partium numero constabat [quanquam pluribus muris & portis.] situ tamen diverso. Salomonicum

PANS. DILUCIDATIO. 141
 monicum enim Templum in monte Moriah jacebat, sed in montis plano totum: Ezechieli verò Templi exteriora in acclivitate montis sita erant, quovis interiore Atrio gradibus aliquot supra proximum elevato; ut tandem ipsum Templum, hoc est, Sanctum Sanctorum, in summo Montis constitutum splendidissimè quaquaversus fulgeret. Quæ diversa habitaculorum Dei inter homines structura, Ecclesiæ Dei varia incrementa, semper tamen in majus, ostendebat: tam ratione dilatationis per populos. & linguas, quàm ratione cognitionis & scientiæ, cum ætatibus Ecclesiæ augendæ. Nam ut ipsi Mundo suæ sunt ætates, ita & Ecclesiæ: infantia, pueritia, virilitas, rursusque declinans ætas, senectus; quæ ut virium corporis decremента patitur, ita mentis vires ferè intendit. Nempe propter temperamentum ad siccitatem divergentiam, quâ motus animi sedatiores, & spiritus animales fixiores fiunt. Cum itaque Ecclesiam Novi Testamenti, præsertim hoc ævo Mundo ad senium vergente, profus adultam sensu esse conveniat [1. Cor. 14. 20. Ephes. 4. 14.] nos huic Sapientiæ Christiane Templo, formam ex delineatione Templi ultimi, Ezechieli facta, mutuamur: distin-

142 I. A. COMENI CON.
distinguentes totum Pansophiæ apparatus in septem diversas partes, in quarum singulis diversa spectanda exhibeantur, quò mentes ab humilioribus semper ad sublimiora elevaræ, tandem ad Sanctum Sanctorum, in beatam ejus æternitatem, deducantur. Id autem quomodo ex forma Ezechielianni Templi obtineatur, explicandum est.

* I. Primum Ezechiel generaliter, paucisque verbis narrat *Quid in visionibus vidisset Dei*. Nempe. (1.) Civitatem in monte sitam, locum augustissimi illius Templi, quod descripturus erat. Cap. 40. vers. 2. (2.) Virum adstantem ut sibi monstraret omnia, instructum mensuris ac normis, & se ad videndum, audiendum, cordeque attendendum exhortantem. v. 3, 4. (3.) Tum Ambitum Templi, seu Murum extimum, cum Mensura ejus in latitudinem & altitudinem, v. 5.

II. Mox describit *Portam templi*, quæ unica fuit in toto illo Templi ambitu, ab orientali plaga. (à vers. 6. ad 17.)

III, *Atrium primum*, seu *extimum*, quod *Vulgi*, seu, *populare*, dicebatur (quia huc introitus patebat omni populo) describit, à v. 17. ad. 28. Quod habuit

* *Descriptionis Templi Ezechielianni partes septem præcipue.*

PANS. DILUCIDATIO. 143
habuit *Portas tres*, per quas *gradibus septem* ascendebatur in ipsam *Atrium* aream, v. 6. 19. 22. 26.

IV. Tum describit *Atrium medianum*, ubi sacra instrumenta asservabantur, & à Levitis curabantur ea quæ anteire oportebat sacrificiis & oblationibus ex lege. Illius descriptio absolvitur à v. 28. ad 44. Notandumque est, altius fuisse *Atrium primo gradibus cælo*, ut patet ex descriptione *Portarum* ejus: v. 31. 34. 37.

V. Sequitur *Atrium intimum*, in quo *Altare* holocausti erat, cum reliquo ad expiationes faciendas apparatu: ideoque dicitur esse *Sacerdotum*: v. 45. Descriptio ejus habetur à v. 44. ad 48.

VI. Templum ipsum *Sanctum Sanctorum* dictum (Cap. 41. v. 4.) describitur à v. 48. capitis 40. per totum caput 41. Situsque ejus in ipso montis vertice: Cap. 43. v. 12. Itaque in descriptione *Vestibuli* ejus (Cap. 40. versu ultimo) graduum fit mentio, quamvis sine expresso numero, quot fuerint. In ipso Templo, seu Domo *Iehovæ*, nihil memoratur præter *Cherubim*, *Palmas*. (cap. 41. v. 20, 21.) & *Mensam* quæ est coram *Iehova* (v. 24.)

VII. Describit tandem (post repetitam formam cultus Dei) in novo hoc Templo, Cap. 43 & 44. & formam

144 I. A. COMENI CON.
mam novæ politiæ in populo Dei cap.
45. & 46.) è Templo Dei per Atria
illa tria emanantem *fluvium aquarum*,
à principio exili, in profunditatem va-
stam affurgentem, & se diffundentem
per omnem terram, fructificantemque
& vivificantem omnia : cap. 47 . v. I.
&c.

* *Ad hanc ideam si Templi Sapientie
structuram partimur, septem illa quoque par-
tibus constabit.*

I. Prima pars erunt *Prolegomena ge-
neralia, ostendentia* [1. [*quid libri sit Pan-
sophia, & quis finis ac usus ejus*; (2.) *Qui
apparatus*, quos ad parandam Univer-
sariam Sapientiam nobis suppeditavit
bonitas Dei; (3.) *Que ejus generalis forma.*

II. Loco *Porta illius Orientalis*, erit-
nobis *systema Notionum communium*, quar-
rum varietas Intellectui humano per se
obvia est. Est enim animus noster har-
monicè factus, utpotè summi Dei, à
quo rationes rerum promanant, ima-
go : habetque sibi congenitas rerum
normas, verum à falso dignoscendi.
Hæ autem normæ sunt communes
quædam veritates ; quæ enunciatae
nulla probatione opus habent, quia
ab omni sana mente ultrò admittun-
tur :

* *Ergò Templi Pansophia totidem.*

PANS. DILUCIDATIO. 145
tur : alia vero particularia , de quibus
quandoque dubium incidit , per has
examinantur , probantur , aut repro-
bantur. Talium autem *primarum* &
communium *notitiarum apparatus* suf-
ficiens , verè erit *Porta sacra* , in om-
nium rerum cognitionem, *facile*, *citò*,
tutò, penetrandum.

III. *Atrium Vulgi* dabit nobis ter-
tiam Pansophiæ partem , *explicantem*
ea que sensibus subjacent , nempe *Mundum*
visibilem , cum omnibus visibilibus cre-
aturis , & quæ in illis & circa illas *vi-
nature* fiunt. Huc enim à Portâ commu-
nium *notitiarum* proximus transitus est,
ut prælibata jam communis illa veritas
in illis primùm quærat^{ur} & cognosca-
tur , quæ proximè ad manum sunt, vi-
deri & palpari possunt : quod facilli-
mum , & ad remotiora facilius quo-
que cognoscenda , gradus certus : Ad-
discetque hîc homo naturalia suæ vitæ
requisita ac fabricam , ut eam naturali-
bus mediis sustentare actueri possit &
sciat, quamdiu fata sinunt.

III. *Atrium medianum* dabit nobis
quartam Pansophiæ partem , *explicantem*
ea que Rationi subjacent : nempe *Mun-
dum representativum* , hoc est omnia, ar-
te & ingenio producta & producenda
humana opera , & quæcunque *vi Mentis*
nostræ

nostræ sunt. Huc iterum ex Atrio Naturæ proximus est aditus : quandoquidem Ars & Prudentia nostra nihil nisi Naturam aut imitatur, aut emendat, aut supplet. In hoc theatro ad discet Homo ea, quæ peculiariter habet præ brutis, Rationis puta usum rectum; Operum omnis generis prudentiam, & Linguæ artes. Verbo, vivere Vitam rationalem, tam in se, quam in commercio cum Creaturis omnibus, & societate humana quacunque.

IV. *Atrium intimum* dabit nobis *Pansophiæ partem quintam, in qua Homo seipsum intimè cognoscere, vitamque Spiritualem ac divinam vivere docebitur.* Hic enim contemplantur seipsum eâ parte, quâ proximè Deum refert, libertate Voluntatis, seu Arbitrii, absolutâ : ut instructus antea sensuum ministerio, ad cognoscendum omnia; & Rationis lumine, ad dijudicandum omnia; jam etiam ut Rex solutæ potestatis, quidquid sensus ostendunt aut occultant, & Ratio suadet aut dissuadet, liberè velit aut nolit, pro arbitrio. Hoc etenim dignitatis fastigium est summum, quod à Creatore communicari poterit Creaturæ : quemadmodum id expressit Deus in sua de Homine creando consultatione: *Faciemus* inquit, *Hominem ad imagi-*

nem nostram, qui dominetur in pisces & aves, &c. id est, pro arbitrio agat. Requirebat quippe Mundi perfectio, dari talem Creaturam, quæ non à natura determinaretur ad suas actiones, & impetu naturæ solum ageret [uti Elementa, lapides, plantæ, bruta] sed quæ se ipsam incitaret, aut retraheret, pro lubitu. Intererat quoque gloriæ DEI, cujus Sapientia magis elucescit in regendis Creaturis suâ voluntate se agentibus, quàm iis quæ per naturam ad actiones suas determinantur. Et stravit sibi Deus viam ad patefaciendam abyssum bonitatis suæ in remunerando spontaneo obsequio, & iustitiæ in plectendo scelera; tandemque clementiæ, in restituendo collapsam hanc excellentem Creaturam. Hoc itaque demum fuit adæquatum objectum sapientiæ Dei omnimodè declarandæ, HOMO: qui suæ dignitatis fastigium recogitans, facilius agnoscet enormitatem sui prolapsus in profundissimum miseriarum barathrum: è quo retrahi & dignitati suæ restitui non potuit, nisi Deus ipsi se dimitteret, reuicendoque se illi firmiori vinculo eum sibi astringeret in æternum.

In hac igitur Pansophiæ parte Homo magna illa & profunda ab oculis
Mun-

Mundi abscondita, internæ *generatio-
nis*; *degenerationis*, & *regenerationis* *sua*
mysteria, speculabitur: unâ cum ad-
mirandis Dei circa Hominem conden-
dum, redimendum, sanctificandum,
regendum aut deserendum, salvandum
aut damnandum, arcanis. Discetque
è perditionis profundo retractus, &
sibi ac Deo redditus, abnegare post-
hac seipsum, id est, arbitrium suum
Deo resignando, Spiritui ejus regen-
dum se dare: verbo, spiritualemente vive-
re vitam & adhærere jam DEO. Hæc
igitur Pansophiæ pars continebit sci-
entiam illam, quæ dicitur *Sanctorum*
[Prov. 30. 3.] & *Sapientia occulta* [Psal.
51. 8.] *omnisque Sapientie compendium*
[Job. 28. 28. Eccles. 12. 13.] à *Sa-
pientibus mundi absconditum* [Mat. 11.
25.] ut appareat, quanto doctri-
na Ecclesiæ præcellat doctrinæ Philo-
sophorum, quantoque domus Domini
elevetur super vertex aliorum mon-
tium. Ies. 2. 1.

VI. *Ultimum Templi* penetrabile *San-
ctum Sanctorum* dabit nobis Pansophiæ
partem sextam, in qua suam æter-
nitatem inhabitans **DEVS DEORVM**
spectabitur: in quantum nempe se &
infinitam illam suam æternamque ma-
jestatem atque gloriam, in hac vita
cognoscendam dat illis, quos æterno
suo

suo consortio destinat, & ad id allicit.
In hoc Theatro Homo archetypum
sui, & Mundi, contemplando, quam
verè opera Dei omnia Deum, suo mo-
do referant, & quam infinitò tamen
sublimiora in Deo sint omnia, quacun-
que in Creaturis bona, pulchra, jucunda,
desiderabilia, inveniuntur, agnoscet. Cu-
jus agnitionis effectus erit, ut beatitudinis
illius æternæ dulcedine captus, & gustu
ejus jam velut inebriatus, nihil sciat &
possit, quàm in Deo suo gaudere, &
amore ejus colliquescere, & se totum illi
inhabitandum permittere, eoque plenâ
jucunditate transmittere vitam hanc, & ad
mortis delatus portam, ingredi æternam

VII. Tandem, *fluvius ille Aquarum.*
Templo promanantium, & se in omnem ter-
ram diffundentium, dabit partem Pan-
sophiæ ultimam, *usum rerum aquarum Sa-
pientie verè explicantem*. Equidem per
aquas illas è Templo Ezechieliano erum-
pentes, designatum fuisse Evangelii cur-
sum, placidum initio, sensim tamen aug-
menta capientem, ut nemo impedire ac
sistere possit, æquè ac fluvius nullis obje-
ctis molibus cohiberi potest, scio: sed &
in genere, doctrinam Sapientie aquis
conferri constat. *Doctrina Sapientie est sca-
turigo vite*, inquit Salomon Prov. 13. 14.
Item: *Aquæ profunda sunt verba ex ore Viri*
*prestantis: torrens eructans est scaturigo Sa-
pientie*

piencia, Prov. 18. 4. Apud Syracidem vero inducitur ipsa Sapientia ita loquens: *Ego Sapientia effudi flumina, sicut aquae dulcis processi in Paradysum. Dixi, irrigabo hortum meum, & inebriabo pratum meum, &c.* (24.) Cogitandum igitur, quibus designatis alveis perfundere debeant hæc aqua omnes hortulos animæ nostræ, & totum Ecclesiæ paradysum: Id inquam disquiri, & in aperto poni, in hæc ultima Pansophiæ parte debebit.

* Atque hæc inter alia est causa cur Sapientia hoc Templum Catholicæ Iesu Christi Ecclesiæ, ex omnibus gentibus collectæ & colligendæ, consecrandum diximus. Nempe quia I. Huic matri debetur, quidquid in ejus solatia & honorem filii ejus possunt accipiunt.

2. Non accendunt lucernam, inquit Christus, ut ponant sub Modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in Domo sunt (Matth. 5. 19.) Atqui lumen hoc sapientiæ universalis, omnia finibus suis subordinantis, lucerna quædam Dei est: suspendenda igitur, omninò in Domo Ecclesiæ, ut luceat omnibus.

3. Hæc domus Dei vivi, Ecclesia (ut dicitur I. Tim. 3. 15.) exstructa est ad eandem ideam, ad quam ipsum hoc Sapientia

* Cur Sapientia Templum Ecclesiæ Catholicæ dedicandum.

pienciæ Templum conditum est, ut hujus contemplatione in ampliorem sui ipsius cognitionem provehi possit. Iuxta illud Cantico. 18. *Si ignoras te o pulcherrima inter mulieres, ingredere, & abi post vestigia gregum, &c.* Hic enim per vestigia rerum, quæ usque sunt deducta, ad suam & sponsi sui æterni pulchritudinem cognoscendam Ecclesia promovetur. Et quandoquidem Angelis per Ecclesiam nota sit multiformis Sapientia DEI (Ephes. 3. 10.) Ipsa quoque Ecclesia sui, Angelorum, DEI, contemplatione in ejusdem multiformis Sapientiæ DEI cognitionem altius altiusque se promovendi occasiones ut habeat, providendum est.

4. Maxime autem, quia Templi sui novi (Ecclesiæ Novi Testamenti) magnificentiam maxime conspicuam ultimis temporibus prædixit, eique luminis & benedictionis suæ torrentes promisit DEVS. *Et erit in novissimis diebus* (dicit per Iesaiam & Micheam DEVS: idem per diversos, diverso tempore, & bis iisdem verbis, ut notetur decreti divini certitudo.) *preparatus mons domui Domini in vertice aliorum montium, & elevabitur super colles, ut confluant ad eum gentes.* (Ies. 22. Mich. 4. 2.) *Et erit die illo, stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes rivus Judæ ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit vallem Iehsimitarum*

ſimarum Cedrorum (*Ioel. 3. 18.*) (*Exibunt enim aque vive de Hieruſalem, medium earum ad mare orientale, & medium earum ad mare noviffimum, in aſtate & in hieme. Et erit Dominus Rex ſuper omnem terram Dominus unus, & nomen eius unum.* (*Za-cha. 14. 8. 9.*) Hoc quia complendum eſt omnino, excitandi ſunt univerſalibus quibuſcunq; mediis homines, non ſolum ad ſpectandum, ſed & promovendum ſplendorem hunc domûs DEI: proferendumque quibuſcunq; viis datur terminos Eccleſiæ, & diducendum de torrente DEI rivus, etiam per loca arida, nondum ante cœleſti hoc rore conſperſa: ut tandem omnes ſtantes ſuper vitreum mare, citharas DEI naſti, canrare incipiant canticum Moſis ſervi DEI, & canticum Agni, dicentes. *Magna & mirabilia ſunt opera tua, Domine Deus omnipotens! Iuſtæ & vere ſunt viae tuae, Rex ſanctorum. Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia ſolus Sanctus es. Nam omnes gentes venient, & adorabunt in conſpectu tuo: quoniam iudicia tua manifeſta facta ſunt.* (*Apoc. 15. 2. 3. 4.*)

* Atque ſic jam patere poteſt, quid libri ſit, quod ſuademus condi, & quibus de cauſis ſuadeamus; Deſinant ergo metuere,

* *Objectionum ſolutio.*

PANS. DIILUCIDATIO. 153
tuere, aut ſuſpicari, conuſum hic iri ſacra profanis. Primum enim, *Omnia munda ſunt mundis* (*Tit. 1. 15.*) Nihil Iſraelitas, nihil Tabernaculi ſtructuram, inquinavit Aurum & Argentum impuris Aegyptiis ereptum &c. Deinde nihil hic confunditur, ſed conuſionum quibus hominum mentes laborant, remedia parantur, per diſtinctam, & gradibus ſuis in ſtaſigia ſua ſe elevantem cognitionem omnium quæ cognosci poſſunt, merentur, debent. Ideoque primum oſtendimus generaliffima illa & notiſſima, quæ ipſo ſenſu communiſimo teſtimonio vera eſſe, per ſe liquet. Tum producimus ea quæ ſenſu externi vident & palpant, & videre ac palpare ſe ſciunt. Mox ea quæ ab his Ratione certâ deducuntur; ſed ita, ut veritas eorum ad ſenſualia quoque experimenta deducatur. Tandem ea quæ à Revelatione divinâ veniunt, & fide ſolâprehenduntur: ſed ita, ut ſimul tamen Ratio & ſenſus ſubteſtari Deo, revelatorumque inviſibilium veritatem, per analogiam viſibilium agnoſcere doceantur, quò totius æternæ per omnia ſparſæ Veritatis, unus æternus concentus undique ſibi conſtet. *Quid ergo hic conuſionis ubi harmonia mera?*

Sed talia Chriſtus non docuit inquirunt ſolam ſalutis viam tradidit: Reſp. 1. Eccur igitur vos minora etiam illa, ad vitam hanc

hanc spectantia, docetis, aut doceri curatis, filios vestros; Literarum nempe, Numerorum, Syllogismorum, &c. doctrinas? 2. Esto, non docuerit hæc Christus, certè tamen nec vesuit: potius non ignoranda esse passim innuit, quum à naturalibus & artificialibus varias mysteria spiritualia declarandi & occasiones & formas fumeret, ostendens nimirum ea esse visibilia ad invisibilia rationes, ut hæc à nobis vix alià commodiore viâ, quam illorum ductu, intelligi queant. Supra Christum ergò sapiunt, qui spiritualia tantum & cœlestia volunt, & jaçant, remotis à Christianismi studio omnibus iis, quibus (ut aiunt) profani occupantur. Occupentur sanè illi, & hic se figant, nos nostri, *Plus ultra memores*, non occupabimur illis, sed illa occupabimus, tanquam gradus & scalas ad ulteriora & altiora illa nostra facilius & expeditius nos promovendi. 3. Si Christus talia non docuit per se, docuit per alios: si non docuit tunc, docet nunc. Ille enim *idem est heri & hodie & in secula* (Hebr. 13. 8.) *Sapientia illa Dei per quam sunt omnia* (Prov. 8. & 1. 9.) Quicquid ergò usquam est luminis, ordinis, sapientiæ, ab illo est: per quemcunque tandem hominum & quocunque seculo, ex operum & verborum ejus Thesauro erutam. Ipse in Mundum venerat, non ut minora hæc expedi-

pediret; sed *ut animam suam daret* λόγον in redemptionem pro multis (Matt. 20. 28.) Ideò etiam libros Evangelii scribendi, & in Ecclesia sua ordinis externi constituendi partes commisit discipulis suis; promittens illis, & successoribus, præsentiam suam ad consummationem usque seculi. Erit proinde hoc etiam opus, si utile erit, & quidquid unquam boni emerget, ad consummationem usque seculi, Christi opus: *Qui cuncta bona facit, unumquodque in tempore suo* (Eccles. 3. 10.)

* Nos, si ædificandi hoc universariæ Sapientiæ Templum sententia stabit, meminisse æquum erit.

1. Templum ædificandum esse (ut David monebat Salomonem) *magnum, excellens, celebre ac gloriosum per omnes terras.* (1. Chro. 22. 5.) quia *magnum est Deus nostre super omnes Deos.* 2. Chron. 2. 5.) Conquirendos igitur undecunque artifices tanto opere dignos, qui sciant adinvenire prudenter quidquid fuerit necessarium. (2. Chron. 2. 7. 14.)

2. Templum Salomonis fundatum fuit, D E I jussu, in monte *Moriach*, quod visionem D E I sonat: Templi item Sapientiæ fundamentum erit *Visio Domini*: hoc est, eò ibunt omnia, ut per visibilia

G 4 univer-

* *Architectis Templi Sapientiæ
obserranda regula.*

universa, ipse invisibilis universi præses, cum diffusa per omnia potentia, sapientia, bonitateque, sua mente videri queat.

3. Materia Templi Salomonici terni generis erat, *Lapides, Ligna, Metalla*: & quidem Lapides pretiosiores, *Marmor & Gemma*: ligna succosa & & odorifera, *Abiegna & Cedrina*; *Metalla purissima*; *Aurum obryzum*. Templo Sapientiae materiam dabunt tres illæ principiorum sylvæ, *Sensus, Ratio*, & *divina Revelatio*, Sensu palpabilitate suâ naturam lapideam; Ratione vernante suâ vi arboreum vigorem; Verbo Dei suâ in æternum permanente virtute, incorruptibilitatem auri purissimi, referente.

4. *E Lapidibus erigebantur parietes*: è *Lignis fiebant Tabule ad obtegendum parietes*; *ex Auro lamina ad includendum Tabulas* [2. Chron 3. v. 5. 6. 7.] quin & *pavimentum marmoreum* (2. Chro. 3. 6.) *tectum fuit Auro* (1. Reg. 6. 30.) *sed Vasa sacra, Altare, Mensa, Candelabra, Lucerna, Thurribula, & omnia ex auro purissimo* (2. Chron. 4. 19. &c.) Ita Sapientiae Templi fundamenta & parietes ex illis solis ponantur, quorum veritas ad sensualem usque evidentiam consolidata est: adjunctis tamen, & vi ratiocinationis in apertum productis, causis, cur ita esse unumquodque uti est, necesse sit; tandemque divi-

divinorum testimoniorum superaddito splendore, quo Veritati rerum integrè sua ubique constet majestas: *Sacramen supellex*, ad fidei & salutis spectans *mysteria*, *purissimum eloquiorum Dei aurum sit.*

5. Salomonis Templum ædificatum fuit è *lapidibus dolatis, atq; perfectis, ut inter ædificandum neque malleus, neque securis, neque seramentum ullum auditum fuerit* (1. Reg. 6. 7.) Ita inter ædificandum Sapientiae Templum, nullos disputantium & rixantium strepitus audiri convenit: sed ut componantur omnia è Veritate in quadraturam redacta; h. e. dogmatibus & doctrinis non temerè congestis, ibi demum ubi tanquam structuræ pars jam ponuntur, asciantis, dolandis, ad veri similitudinem aliquam conformandis, intellectuique adaptandis: sed quæ ex præmissa Principiorum officina quasi jam parata prodeant, nullosque ad reliqua anfractus, aut hiatus, aut quascunque inæqualitates, ostentando, omnibus præmissis, connexis & connectendis, ex amuffim quadrare appareant. Ita demum Veritas rerum in luce fisti, & à contradictionibus liberari poterit.

6. *Templi illius materialis partes erant proportionatissima*: ideoque ædificati illius historia plena est numerorum & mensurarum (1. Reg. 6.) Angelusque structu-

ram typici Templi ostensurus Prophetæ, funiculo lineo & calamo mensorio instruetus accessit (Ezech. 40. 3.) Eodem modo in Sapientiæ Templo ad *universalem symmetriam* redigenda erunt omnia, ut vagabundis mentis nostræ coagitationibus, cancelli sint, fixi certi ac immoti.

7. Addita ibi erant artificiosa ornamenta, *sculpturæ & calaturæ*, Cherubinorum, Palmarum, Florum (1. Reg. 6. 29.) Id in Sapientiæ Templo erit *externa methodi concinnitas, stylique elegantia*, ad faciendum externo quoque palato, quantum convenit, delicias.

8. Ibi omnia Templi ambitu conclusa sancta erant (solus enim extremus, in circuitu Templi murus, inter sacrum & profanum distinguere debebat) Ezech. 42. 20. Ita quidquid Sapientiæ Templum continebit, sanctum esto, sive in se, sive quod ad sanctos usus adhibeatur, nempe in gradum facilius agnoscendi & assequendi fines nostros, gloriam Dei & beatitudinem in DEO nostram, ad quæ omnia hæc maxima, minima; unumquodque ordine suo, referuntur.

8. Quod autem olim desolati Hierosolomytani Templi reædicatoribus DEVS, ut animum adderet, promittebat; præsentiam, opem, benedictionemque largam (Hagg. 1. & 2.) idem sibi merito pollicebuntur Sapientiæ Tem-

Templi ædificatores: juxta illam Sapientiæ cælestis vocem, *Ego diligentes me diligo, &c. ut repleam thesauros eorum*, (Prov. 8. 17. 11.)

10. Tandem, quemadmodum cum fundaretur, à Cœmentariis Templum illud materiale, Sacerdotes cum Levitis stabant in ornatu suo, cum tubis & cymbalis, ut laudarent Deum, totusque Populus acclamabat laudans Dominum (Efd. 3. vers. 10, 11.) ita dum Sapientiæ Templum fundatur, omnes pios pii propositi conscios non inconueniens erit adjungere vota & suspiria sua, ut cœptum in nomine Domini opus feliciter surgat & in ejusdem laudem cedat, dicentes: *Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc, & usque in seculum. A solis ortu usque in occasum laudatur nomen DOMINI.* (Psal. 113. vers. 2. 3.)

SEPTEM PARTIUM
 TEMPLI PANSOPHIAE

Christiana

TITVLI SPECIALES.

I.

Templi Sapientiae

PROPYLÆUM

Anteriora ejus, nempe structuram externam, cum ejus condendi & adeundi Necessitate, Possibilitate, Facilitateque, spectanda exhibens.

II.

II.

Templi Sapientiae

PORTA

Per quam in omnium scibilium cognitionem veram aditus primus datur.

sive

SAPIENTIÆ

APPARATVS

GENERALIS.

In quo summa Rerum omnium genera, structuræ, legesque spectandæ exhibentur. Idque ductu ferè communium Notitiarum, omni humanæ menti insitarum, quæ probatione nullâ indigent, illustrata solum exemplis, mox admittuntur: è quibus tamen, ut Veritatis fontibus primis, omnes particularium scientiarum rivuli dimanabunt.

III.

III.

Templi Sapiëntia

ATRIVM PRIMVM.

In quo Mundus visibilis, cum omnibus quæ in illis & circa illas vi NATURAE fiunt, spectanda exhibentur. Eo fine, ut Homo naturalis suæ Vitæ requisita & fabricam nosse, Creatorisque sui Sapiëntiam religiosè venerari, addiscat.

IV.

Templi Sapiëntia

ARTIVM MEDIVM.

In quo Creatura rationalis, HOMO, cum omnibus illis quæ INGENIO humano fiunt, ac fieri possunt, spectanda exhibentur. Eo fine,

PANS. DILUCIDATIO. 163
fine, ut Homo VIM MENTIS suæ nosse, eaque Deo plasmati suo in honorem uti, & vitam verè RATIONALEM VIVERE condoceriat.

V.

Templi Sapiëntia

ATRIVM INTIVM.

In quo INTERIORA HOMINIS, quâ proximè DEO accedit, nempe Liberum ARBITRIUM, & agendi soluta potestas, cum horrendo ejus abusu & attracta inde pernicie, reparataque per Christum θεωτεριον salute, spectanda exhibentur. Eo fine, ut Homo sibi ac Deo restitutus, spiritualem & divinam vivere incipiat vitã.

VI.

Templi Sapientie

PENETRALE ultimum,
SANCTVM SANCTORVM
dictum.

In quo ipse adorandus Mundi
præses, Angelorum & Ho-
minum Dominus IEHO-
VAH Deus Deorum, cum
æterno suo Regno, Maje-
state & gloria, in quantum
se & illa revelavit, menti-
bus spectanda exhibentur.
Eo fine, ut Homo per om-
nia & omnium ope ad
Deum adductus, eumque
tanquam æternæ quietis
beatitudinisq; centrum fla-
grantissimo amore com-
plexus, semet ipsum, ut
Templum vivum sanctum
inhabitandum ei tradat in
æternum. VII.

Templi Sapientie

FONS AQUARVM
viventium. hoc est,

De usu SAPIENTIAE veræ,
è Templo Dei dimanantis:
nempe ut exundet ac se dif-
fundat per omnem Ter-
ram, ad implendum eam
cognitione IEHOVAE, si-
cut mare aquis opertum
est.

Pfal. 43. vers. 3.

*Emitte LUMEN Tuum, &
VERITATEM Tuam, Deus,
ut me deducant, & adducant
in montem sanctum TUUM.*

FINIS.

DIDA-

D I D A C T I C A M A G N A ;

Vniversale omnes omnia do-
cendi artificium exhibens.

S I V E

*Certus & exquisitus modus, per omnes alicu-
jus Christiani Regni Communitates, oppi-
pida & vicos, tales erigendi Scholas, ut
omnis viriusque Sexus Inventus, nemine
usquam neglecto Literis informari, Mori-
bus expoliri, Pietate imbui, eâque ra-
tione intra pubertatis annos ad omnia, quæ
præsentis & future vite sunt, instrui pos-
sit.*

Compendiose, Lucunde, Solide.

Vbi omnium quæ suadentur,

FVNDAMENTA ex ipsissima rerum
Natura eruntur.

VERITAS, artium Mechanicarum paral-
lelis exemplis ostenditur

SERIES, per Anos, Menses, Dies, Ho-
ras disponitur.

VIA denique in effectum hæc feliciter dedu-
cendi, facilis & certa ostenditur.

Operâ & Studio I. A. C.

D I D A C T I C A E nostræ,

PRORA & PVPRIS ESTO,

Investigare modum, quò

DOCENTES minus doceant, Di-
scentes vero plus discant.

SCHOLÆ minus habeant strepitus,
nauseæ, vani laboris, plus autem
otii, deliciarum, solidique profes-
tus.

RESPUBLICA CHRISTIANA
minus tenebrarum, confusionis, dissi-
diorum, plus lucis, ordinis, pacis, tran-
quillitatis.

— Psalm 67. vers. 1. 2.

*Deus misereatur nostri, & benedicat nobis!
Illuminet vultum suum super nos & mise-
reatur nostri! ut cognoscamus in Terra
viam Tuam, in omnibus gentibus Salutare
Tuum.*

LEM-

LEMMATA CAPITVM

DIDACTICÆ

MAGNÆ

In Præfatione ejus, cura diligentis liberorum educationis variis rationibus & exemplis, Magistratui, Parentibus, & Præceptoribus serid commendatur.

In opere ipso sequentia tractantur;

- Cap. I. Probat, Hominem Creaturarum ultimam, absolutissimam, excellentissimam esse.
- Cap. II. Hominis finem ultimum extra hanc vitam esse.
- Cap. III. Vitam hanc non nisi præparationem esse æternæ.
- Cap. IV. Præparationis ad æternitatem gradus esse tres: Se (& secum omnia) (1) NOSSE, (2) REGERE, & (3) ad DEVM DIRIGERE.
- Cap. V. Trium illorum (eruditionis, Morum, Religionis,) Semina nobis inesse à Natura.
- Cap. VI. Hominem, si homo fieri debet, formari oportere.
- Cap. VII. Formationem Hominis commodissimè fieri ætate prima: atque nisi hic, commode haud posse.
- Cap. VIII.

- Cap. VIII. Iuventutem simul formandam: Scholisque opus esse.
- Cap. IX. Totam utriusque Sexus Iuventutem Scholis committendam esse.
- Cap. X. Institutionem in Scholis debere esse Vniuersalem, seu in Scholis omnes omnia docendos esse.
- Cap. XI. Perfectas Scholas defuisse hactenus.
- Cap. XII. Scholas reformari posse in melius.
- Cap. XIII. Reformandarum Scholarum fundamentum esse, accuratum in omnibus ordinem.
- Cap. XIV. Ordinem Scholæ accuratum à Natura mutuandum esse. Itaque.
- Cap. XV. Ostenduntur, è Natura, Fundamenta vitæ prologandæ.
- Cap. XVI. Docendi & discendi requisita generalia, hoc est, Quomodo docendum & discendum sit Certo, ne possit non sequi effectus.
- Cap. XVII. In docendo & discendo Facilitatis fundamenta.
- Cap. XVIII. Soliditatis, in docendo & discendo fundamenta.
- Cap. XIX. Compendiosæ in docendo Celeritatis fundamenta. Vbi inter alia monstratur, quomodo Præceptor unus, quantovis discipulorum sufficere queat.

- 170 I. A. COMENII DID. ETC.
Cap. XX. Proponitur, Scientiarum
Methodus in specie.
Cap. XXI. Artium Methodus.
Cap. XXII. Linguarum Methodus.
Cap. XXIII. Methodus Morum.
Cap. XXIV. Pietatis instillandæ Me-
thodus.
Cap. XXV. Demonstratur, si Scho-
las ad veras veri Christianismi nor-
mas planè reformatas velimus, Gen-
tilium libros aut esse amovendos, aut
certè cautiùs quam hactenus tractan-
dos.
Cap. XXVI. Agitur de quadriparti-
ta Scholarum secundum ætatis & pro-
fectuum gradus fabrica. Hincq;
Cap. XXVII. Exhibetur Idea Scholæ
maternæ.
Cap. XXVIII. Idea Scholæ Vernacule.
Cap. XXIX. Scholæ Latine Delinea-
tio.
Cap. XXX. De Academia.
Cap. XXXI. De Scholarum ordine
Universali, plane accurato.
Cap. XXXII. De requisitis, ad incho-
andam Universariæ hujus methodi
praxin necessariis.

FINIS CAPITVM.

Hæc

*Hæc omnia ab Authore jam ela-
borata, extremam tantum ma-
num ejus expectant, quam
prout favorem, opemque or-
bis literati experietur, ita
cito tardeve iis est impositu-
rus.*

FINIS.

I. A. COMENII

I. A. COMENII
DE
SERMONIS LATINI
STUDIO,

per
*Vestibulum, Ianuam, Palatium
& Thesaurus Latinitatis,*

Quadrupartito gradu plenè
absolvendo,

DIDACTICA DISSERTATIO.

E T

De usu debito

Vestibuli & Ianuæ

INFORMATIVUM

Cui accedit

De iisdem perficiendis

G.V.D. CONSILIUM.

Omnia usum Publicum.



LUGD. BATAV.

Apud DAVIDEM LOPEZ
de HARO. 1644.

Amplissima

WRATISLAVIENSIVM REIPUBLICAE
Amplissimis Patribus conscriptis
DOMINIS.

COSS. CAMERARIIS, SYNDICIS,
cæterisque senatoribus imprimis au-
tem,

Scholarum Curatoribus & Ephoris, Vi-
ris Nobilissimis, strenuis Magnificis:
quâ natalium splendore, qua Pru-
dentiâ & rerum usu, præstantissimis.

DOMINIS & fautoribus observanter
Colandis.

FÆLICITATEM PERPETUAM!

Amplissimi DOMINI,

L AUDABILE illorum
esse institutum, qui lon-
gum, perplexum, asperum-
que puerilium studiorum iter,
arte aliquâ methodi ad brevi-
tatem, facilitatem jucundita-
temque revocare laborant;
nemo id omnium qui rebus
humanis quàm optimè con-
sultum esse volunt, negaverit.
Nam quia Vita hominum,
non discendo, sed agendo &
utendo, transmittenda est: a-
gere verò & uti is solum potis
est, qui didicit: didicisse au-
tem solus is, qui rectè fuit
doctus: patet utiliter omni-
nò eos ponere operam, qui
fælici aliquo successu id a-
gunt, ut docentibus & discen-
tibus

tibus quàm optima saluberri-
maque suggerantur , & utri-
que nausèâ & tædio (quæ à
minus ordinatâ horum labo-
rum pertractatione nimis
quàm ubertim proveniunt) li-
berentur. Plus dicam, quia di-
cendum est: qui id præsent,
 80 ut *Docentes minus doceant, quàm
vulgari: à methodis: Discentes au-
tem plus discant, quàm usitatâ
ingeniorum carnificinâ.*

Hoc quùm nos præsentì e-
tiam opusculo agamus , aut
certè quomodo in Scholis a-
gendum sit, certâ indagine ex-
quiramus, certasque rationes
& vias commonstremus: Ve-
stro id HONORI , Amplissimi
Domini , Vestræque literariæ
pubis (quæ florentissimæ Rei-
publicæ vestræ seminarium
est)

est) VSIBUS, consecramus.
Habeant sanè id sibi commu-
ne, si volent, alii quoque:
sed ita, ut quidquid inde uti-
litatis sperari, aut percipi po-
terit, id splendori Prudentiæ
Vestræ acceptum feratur:
quorum laudabilis pro recta
Juventutis institutione cura,
his cudendis, & in lucem e-
dendis, ansam dedit.

Valete PATRIÆ LUMI-
NA & COLUMINA. Supre-
mus Rerum humanarum præ-
les, Ter optimus Maximus
DEUS, faxit, ut OMNIA
VESTRA, Publica & priva-
ta, in primis autem ECCLE-
SIÆ & SCHOLÆ, floreat
in perpetuum! Quò vestræ
Sapientiæ ac Prudentiæ radij,
successivo lumine, ad feram
H 3 usque

178 EPIST. DEDICA IONA.
usque posteritatem feliciter se
exporrigant !

Sic animitus vovet

*Nobiliss. & Ampliss.
Dignit. Vestrarum*

observantissimus

IOHANNES AMOS

COMENIUS

didaktika

AD VI.

AD VIVUM CLARISS.

DN. IO. AMOSVM COMENIVM

POST VESTIBULUM

Ianuamque Latinitatis,

COMMONSTRANTEM VITERIUS
ELEGANTIÆ LATINÆ
PALATIUM AC THESAUVROS :

Denique PANSOPHIAE

opus emolientem.

Vestibulo solo sine cultu posteriorum,
Fertur Epicteti clara fuisse domus
Vestibulum solum potuit Te reddere clarum:
Vt tamen ut per Te splendeat ampla Do-
mus.

Ianua praestructa est: Nunc deinde Palatia:
monstras,

Thesaurosque mones, qui pote, subyiciat:
Cedat Epictetus uomen Tibi: Clare Comeni:

Sint ut Epicteti Tu dabis innumeri.

Annuat è celo Deus, ut Sapientia per Te
Indatur posthac omnibus omnigena.

Scribeb.

Georgius Vechnerus. D.

D E

LATINÆ LINGVÆ

Studio perfectè instituendo

Differtatio Didactica.

APPELLEM, Plinius Auctor est, picta opera sua exponere solitum in pergula, atque; post tabulam lautantem subauscultasse iudicia: non tam ut se laudibus titillaret suis: si quas audisset, quàm ut vitia quæ à vulgo, curioso rerum censore, notari animadvertisset, corrigeret.

2. Quod Exemplum cum liceat cuiusvis artificiosè aliquid tentanti imitari, ut censuras publicas, in artis profectum transferat; putabam etiam licere mihi, circa rem publicæ utilitati nuper à me cogitatum & effectam, *novam scilicet illam Linguas compendiosius docendi formam, quam (aliorum idem ante nos tentantium Exemplo) Linguarum Ianuam appellari contigit.*

3. Exposui proinde opellam meam luci, meque; abdidi, sexennio toto varia variorum iudicia explorans: *quæ in tria omnino abierunt genera.*

4. *Alijenim & quidem plerique, inventum*

DE LINGVÆ STUDIO. &c. 181
tum laudarunt, hanc Linguas docendi & discendi rationem talem rati, quâ non detur melior: quippe ad normam Rerum ipsarum accommodatam.

5. Vnde factum, ut non solum variarum linguarum versione ornata, variisque in locis typis descripta, sed & passim in Scholas, non triviales duntaxat, verum & illustres recepta sit.

6. *Vnus & alter repertus est, qui defectus notare, publicèque non ita plaudendum esse, monere cepit: opus esse inchoatum, non perfectum, quod perfici & emendari publica literarum salus postulet.*

7. *Fuerunt denique, qui nec nec laudare nec vituperare sustinuerunt: id solum musfitantes, non pervidere se, quâ ratione libellus iste promissum præstaret usum, ut ejus beneficio facilius, jucundius, celerius, in Auctorum lectionem immitti queat Latinitatis tyro.*

8. Vnde factum, ut cunctantius recipient: expectantes videlicet, vel consummatius aliquod, & magis ad scopum accommodatum, opus: vel saltem de vero & genuino hujus opusculi usu, informationem. Quæ de re variis è locis, etiam, transmarinis, admonitus sum.

9. *Quid ego igitur ad hæc omnia? Primum, patior commune fieri, adeoque factum esse lætor, quidquid utiliter adinvenire dedit is, qui dat omnia.*

10. Non enim sapere possunt *Beseleel*, & *Ooliab*, ad excogitandum quidquid affabre fingi potest (Exod. 31. v. 2.) nisi dono ejus, qui fabricat mutum & surdum, videntem & cæcum (Ib: 4. 11.)

11. Et quia Servator noster dixit; *Ignem veni missurus in terram, & quid volo nisi ut ardeat?* (Luc. 12. 49.) ardorem hunc charitatis omnes Christi servos imitari fas est, ut quascunque luminis scintillas excussisse dedisset luminum Pater, eas in flammam abire optent & gaudeant.

12. Quod autem sint, qui quod carpant inveniunt, illorum quoque opera grata est; dummodo non livore, sed publici profectus amore, egant quod agunt: *(quanquam & Zosilorum dente perpoliri potest, eni undecunque proficiendi occasiones capere est animus:)* ut quidquid mendorum aut defectuum animadvertunt, suppletum & correctum eant: sive Autorem, aut qui succenturiant, admonendo, sive ipsimet aliquid elaboratius, cui nostra hæc jure merito cedere debeant, concinnando.

13. Quod à quocunque fuerit factum, credat me pro defensione meorum non verbum unum esse perditurum: laudabo potius melioris inventi autorem; & gratulabor seculi profectibus; & DEI bonitatem, quæ ita gradatim dona sua communi-

DE LINGUAE STUDIO. &c. 183
municat mortalibus, celebrabo; & denique ipsemet omnibus ad hæc quæ certioris fuerint usus sequendum (quantum in me erit) serius hortator ero.

14. *Interim tamen*, dum tale quid adornatur, placet illis qui circa nostrorum usum hærent gratificari, id, quod non satis se videre fatentur, clarius commonstrando.

15. Quod ut commodè fiat, totius propositi nostri rationem plenius recognosci opus erit: non in eo solum quod jam factum est (exstructa illa Latinitatis IANVA, & præstructo ei VESTIBULO) sed & quid præterea fieri posse, atque adeò debere, dies nos docuit, ipsumque jam adauctius & defæcatus redditum didacticum lumen.

16. Dicam igitur distinctè. Primum, *De Moliminum nestrorum scopo & fine*. Deinde, *De Mediis ad hunc finem*. Tandem, *De Mediorum modo seu ratione & Methodo, data media sic dispensandi; ut à scopo aberrari non possit.*

17. *Finis Didacticæ hujus disquisitionis est: ut Lingua Latine (quæ postquam unius gentis propria esse desit, communis Europæarum gentium Mercurius, Scholisque inclusa, eruditorum vinculum, & eruditionis vehiculum, facta est) studium reddatur expeditius: hoc est, facilius, celerius, fructuosius, quam hæcenus.*

18. Nempe, ut non tanta cum do-
centium & discipulorum molestia, fastidio,
nausea; nec tanto cum ætatis annorum-
que dispendio; nec denique tanta cum
remora & jactura scientiarum realium,
uti fit, ad linguæ hujus usum veniatur:
sed ut citò & tutò, facîle & jucundè in op-
timos Autores, illorumque auxilio in
divinarum & humanarum rerum scientiam,
deducatur Christiana Iuventus.

19. Non enim Psittacos suscipimus
formandos, quos sine mente sonos tin-
nere satis sit: sed Creaturam rationalem, Re-
rum Dominam, expansæ per omnia sapientiæ
DEI spectatricem, testem, interpretem.
Quam Verbis distendere, non Rebus
implere, est à divini consilii scopo aber-
rare, hominis majestatem diminuere,
mentibusque pro Rerum scientia imagi-
nes & umbram instillando, turpiter im-
ponere.

20. Hoc ergò agendum est, ut Lin-
guarum (Latinæ imprimis) studium in Res
tendat: quò non in loquacitatem vanam, sed
in sapientem Eloquentiam, desinat.

21. Id quod nullâ ratione aliâ impe-
trabimus, quam si perpetuò verba Rebus
commixta tradantur quò unâ eadem operâ Mens
& Lingua semper erudiantur.

22. Verba sine Rebus, putamina sunt
sine nucleo, vagina sine gladio, umbra
sine corpore, corque sine anima.

23. Verborum proin copiâ, qui eru-
ditionem metitur, quoties loquitur, ni-
hil nisi loquitur, hoc est, garrit.

24. Sapientia Rebus constat, non Verbis: non
sapientisque & verè eruditus res cogitat, res lo-
quitur, res agit.

25. Unde conficitur, Verborum à Rebus
divortium cavendum esse: Librosque, qui
Vocabulis solum occupantur & juventu-
tem occupant, ad sacram hanc intentio-
nem esse inutiles. Vulgaria intellige Vo-
cabularia: Dictionaria, Nomenclatores, Syl-
las, Phrascologias, abstractasq; illas Gram-
maticorum varias & operosas Speculatio-
nes & commentationes.

26. Res è Rebus discenda sunt: Sermo
verò de Rebus ex idoneis, qui Res descripse-
runt, Autoribus; Ex his eleganti compen-
dio, usuque solidissimo, cum Rerum
cognitionem, tum de rebus, sapienter,
variè, promptè, differendi facultatem
simul nobis comparare possumus: aliàs
nunquam.

27. Stet hoc igitur fixum, Latinam
Linguam, ut haurienda realis eruditionis re-
ale sit instrumentum, ex Autoribus esse discen-
dam: & proinde, Autorum bonorum enarratio-
nem, Scholis totò esse.

28. Opera ergò danda est, ut optimi
quique Autores, qui necessarias Erudi-
tioni materias pertractarunt, deligantur,
& aliquâ insigniter facili methodo propositi,
in

in mentis succum & sanguinem converti doceantur: quò Iuvenes Scholâ egressi, æquè animo ac manu & linguâ prompti reperiantur, idoneique; tum ad sapienter de rebus iudicandum, tum ad statum vitæ feliciter inchoandum.

29. Hic siquidem *Verus Scholarum est, esseque debet finis, ut nos vita præparent, & negotiis vocationis quemlibet parem reddant: quod alia ratione fieri haud potest, quam ut alienis cogitatis, observatis, inventis, nostrum exluscitemus genium & conformemus ingenium, ad optima quæque similiter (quisque enim homo natus divinos in se fovet igniculos ipse quoque) cogitandum, loquendum, agendum.*

30. Quemadmodum enim lumen à lumine accenditur, & magnetis Virtus ab admoto ferro provocatur, ita ingeniorum affrictu excitantur ingenia & exerunt vim suam.

31. Maneat ergò, *Latinam Linguam non nisi Rebus & cum Rebus, docendam discendamque esse: nempe Ex autoribus, Res tractantibus.*

32. Verum enim verò, quia quidquid fit, gradatim fit; (ut *Naturæ & Artis* exempla ostendunt) adeoque etiam, quod discitur, non nisi gradatim disci potest: in evidenti est, *Latinitatis tyronem in vastum, illud autorum mare propelli non posse*

fine

DE LINGUAE STUDIO. &c. 187
fine præparamentis, & præmunimentis quibusdam.

33. Aliàs, vel allidetur difficultatum (quas nondum superare didicit) scopulis, vel insuetæ adhuc & abyssi ad instar hiantis, varietatis fluctibus absorbebitur.

34. Discat ergò in exiguo ludere cymba lacu, antequam se committat pelago.

35. Sinatur pufio equitare prius in arundine longa, quàm phaleratos frænaque mordentes conscendat sonipedes.

36. Discat ante balbutire infans quam loqui: & puer ante loqui, quam dicere: quia & *Cicero* (tantus aliàs docendi artifex) *negat se eum docere posse dicere, qui nesciat loqui.*

37. Et quomodo possit? Omnia non nisi gradatim eunt, quæ sursum eunt.

38. E Plantæ femine, aut nucleo, nihil nisi Virga primum nasci potest: E Virga demum lentis auctibus Arbuscula, ex hac arbor.

39. Et in humana Vita, nemo viriles annos, staturam, robur, assequitur, nisi qui prius embryon, infans, puer, adolescens, fuit.

40. Nec aliter ædificia surgunt, quàm ut primo loco rude ponatur, sed solidum, fundamentum; huic post super erigantur parietes; parietibus addantur trabium aut forni-

fornicorum concamerationes ; ultimoque loco omnia illa communionantur tecto.

41. Etiam qui ad turris, rupis, aut montis alicujus fastigium conscendit, non nisi gradatim se elevando scandere potest : adeo *Natura & Ars*, nusquam saltum faciunt, nusquam ferunt.

42. Manifestum inde fit, *Latinæ Linguae studium non ab integris completisque operibus, putà Autoribus, auspicandum esse : sed à rudimentis & tyrocinis quibusdam, quæ ad majora illa ritè animos prædisponant ac præparent.*

43. Sed & *Præparamenta hæc non unius esse posse generis patet : quia valdè distantia unius alicujus interventu conjungi vix possunt.*

44. Altum certè ædificium dum erigitur, diversis aliquot contignationibus operarii habent opus, antequam fastigium imponant.

45. Et quemadmodum *Vitæ hominis certi sunt gradus seu ætates, distinctæ planè : ita culturæ Animorum & Linguae, necesse est certos constitui gradus, coordinarique ita, ut alter ab altero surgat.*

46. Quemadmodum enim non ideo præmittitur aurora diei, ut maneat aurora, sed ut paulatim clarescendo tenebras in lucem, noctem in diem, commutet; & Pictor non idèò lineamenta prima ducit,

cit, ut lineamenta maneat, sed ut magis magisque; diducta, distinctam omnium membrorum formam accipiat, eoq; totam rem perfectè uti est representent: Ita Linguae formatio à rudimentis incipit, ut ulteriore progressu perficiatur, tandemque; in eloquentiam terminetur.

47. Commodissimum autem videtur Latini studii gradus, seu ætates quatuor constitui: ut nempe sit

	Prima	<i>infantili,</i>	<i>balbutiens</i>
Ætas	Secunda	<i>puerili,</i>	<i>adolescens</i>
	Tertia	<i>juvenili,</i>	<i>florida</i>
	Quarta	<i>virili,</i>	<i>valida</i>

ubi discant loqui.
Qualitercunque.
Proprie.
Eleganter.
Nervosè & potenter.

48. Primus itaque & infimus gradus erit, aliquid Latini intelligere, & qualitercunque efferre posse. (Verum enim maneat oportet illud: *Quidquid incipit, rude est.* Item: *Qui nunquam malè, nunquam bene: & Nemo non errat, nisi qui quàm sepius erravit.*)

49. Secūndus gradus altior erit, *quasvis obvias res, omnesq; usitatiores mentis conceptus, exprimere posse, vero, proprio, genuinoque sensu: Sine ullo noxio in Vocum significationibus errore, earundemque formationibus vitio.*

50. Tertius gradus sublimior etiam docebit unam eandemque rem & rei conceptum, aliter atque aliter efferre, & veluti coloribus variis variè pingere.

51. Quartus denique & supremus gradus erit, didicisse, quomodo sermo non ad luxuriam se diffundere & diluere; sed potius accurato Verborum & Sententiarum fucto delectu contrahere se, & circa Res ita solidare, debeat, ut se, secumque RES, validè mentibus imprimat.

52. Quod apex Eloquentiæ est, Res quasque nativis suis, non spuris aut fucatis, coloribus ad vivum depingere, eoque Mentes sub Rerum imperium captivare posse. Vnde Salomonis illud: Verba Sapientum sicut stimuli, & quasi clavi in altum defixi. Eccles. 12. 11.

53. Ita erunt quatuor distincta quasi Latinitatis Schola, aut Classes: prima pro balbutie, secunda pro loquela, tertia pro facundia, quarta pro Eloquentia Latina, comparanda.

54. Quibus singulis sua deputanda sunt demensa, metæque, unde incipere, & quousque progredi debeat, quæque: modusque describendus certus & exquisitus, quo intra tempus datum, necessariò ubique attingatur meta.

55. Distincta hæc sunt & sua propria singulis, tam metæ quam media, & media applicandi modus; harmonice tamen sibi

DE LILINGUAE STUDIO. &c. 191
sibi invicem succedentia & respondentia.

56. Hoc enim volumus omnibus illis classibus esse commune, ut isdem proportionatè auxiliis instruantur: libris nempe omnia scienda gradatim, majori semper plenitudine, proponentibus, consimilibus ferè exercitiorum generibus pertractandis.

57. Libro pro Classe prima nomen dedimus, VESTIBULI; pro Secunda, LINGUAE; pro tertia, PALATIIS; pro quarta, THESAURI Latinitatis.

58. Horum cuiusque structuram conveniet esse tripartitam.

59. Prima & fundamentalis pars contineat totum materiale seu demensum rerum & Verborum illi Classi debitorum, hoc est, Textura seu Autorem: Secunda pars explicet totum formale, seu mensuram & directorium verborum, h. e. præcepta & Regulas, quibus ratio structi sermonis in Autore præmissio detegatur, ad faciliorem veriolemque ejus intellectum. Tandem, adjungatur Index contentorum, qui sit omnium præcedentium veluti Repertorium, celerem eorum usum & praxin adjuvans.

60. Ratio hujus methodi prima hæc est, quòd mollius melius, efficacius, exemplis docemus, quam præceptis: (quippe Exempla sensu intellectum formant, quod naturale est: Præcepta intellectu sensum, quod contra naturam.) Præcedat igitur Oratio facta: eamque demum Præcepta, quomodo facta sit, & ad

& ad imitationem ejus aliâ similiter fiat, illustrantia, sequantur.

NB. *illustrantia* dico: debent enim talia esse, quæ lucem huic studio inferant, non tenebras; adjumentoque illi sint, non remora; nec offerant ingenii novam, ipso textu graviolem, luctam, sed luctam à verbis illatam solvant.)

61. Deinde, quia non omnia simul memoriæ sic imprimi possunt, ut inde queant ad usum expedite depromi; succurrendum est imbecillitati; annexo *Inventario, ut quidquid recassumere sit opus, ad manum sit.*

62. Itaque *VESTIBULUM* primo loco continebit *Balbutici* Latinæ materiæ, *Vocabula aliquot centena, sententias inclusa.* Deinde formalis loco, *Declinationum & Conjugationum tabellas, cum aliis Grammaticæ rudimentis primis.* Tandem *Vocum* comprehensarum *Indicem Vernaculum:* nec præterea quidquam. Horum enim operam attingemus pulchrè: nec opus est ullis additamentis inutilibus augeri, libro molem, ingenii laborem, tenuiorum *marfupii* redimendi difficultatem.

63. *IANVA* similiter proponat, primum loquelæ ad necessitatem materiam: *Omnia scilicet usitata lingua vocabula, circiter decies mille redacta in sententias, structurâ & sensu faciles: quippe quibus Res ipsæ summatis, ordine suo, simpliciter*

DE LINGUAE STUDIO. &c. 193
plices & nativo vultu, exprimentur.

64. *Nihil ergo hic admiscendum tropicum, figuratum, insolens, particulare nimis.* Non aliud adhuc agitur, quam ut adaperiatur *Ianua*, suo tempore & loca distinctius res cognoscendi & eloquendi. Cujus consilii immemores quidam, aut incuriosi, *Ianuam* hanc inutilibus additamentis onerarunt: nescio quid non huc infarcire volentes, cum certa discendum remora & fastidio. *Quod cavendum posthac erit.*

65. Potius hoc agendum, ut habeamus verè *IANVAM* (quod in præfatione eius prima promiseram) *REPRÆSENTATIONEM* ipsarum solidis partibus bene firmatam; *volubilibus LEXICI* cardinibus expedite aperilem; præsentaneâque *GRAMMATICÆ* clave promptè referabilem: h. e. ut *Ianua* textui addamus *Grammaticæ* præcepta, & *Lexicon* illud promissum; ut quicquid hujus classis usus requireret, simul habeatur.

66. Nempe constituenda sunt *Grammaticæ* præcepta *brevissima & lucidissima, veram & genuinam simplicitatem; sermonis Latini scribendi, pronunciandi, formandi, construendi que rationem, planissimè ostendentia;* Sed tamen nihil *insolens, figuratum, valdè anomalum, attingentia.* Exemplis eam è solo *IANVAE* textu, (ubi nihil adè anomalum & figuratum habetur) illustranda erunt.

67. Indicis demum loco addatur, **LEXICON ETYMOLOGICVM**, vocum Latinarum, Ianuâ comprehensarum, Radices, seu Verba primigenia: cum sua Derivatorum & Compositorum serie, significandique rationibus, ob oculos pandens.

68. Pro tertia Classe, **PALATIVM** erit Latinitatis, specialiorum jam Rerum, Verborum, Phrasium, Regularum, Diductionem exhibens, cum omnibus præcipuis orationem ornandi artificijs, & materias quælibet, variè eloquendi modis.

69. Instituenti ergò erunt varii de Rebus discursus: & quidem rerum ipsarum Methodo, quam centum illis Rerum titulis Ianua designavit.

70. Tum addendum (τὸν formalis loco) quidquid Grammaticarum præceptionum restat, de Anomalijs, Syntaxi figurata, Hellenismis, &c. nec non præcepta Rhetorices, de Sermonis ornando, Et prima Logicæ rudimenta, populari methodo (qualem partim GRAMMATICA ipsa subministrare queat, partim RHETORICA necessariò ante se requirat) concinnanda. Cujus rei in Juventutis commodum egregiè præstandæ, jam hic ausim fieri de non nemine expromissor.

71. Commodum autem videtur hoc Latinitatis puræ PALATIVM quadruplicatum construi secundum styli gradum.

72. Nempe

72. Nempe ut Latinitatis Candidati discant, in PALATIO primo stylum Epistolarem: cursorium quidem illum negligentioremq; purum tamen & fluidum. In secundo stylum Historicum, altiùs paulò assurgentem, magisque cum cura elaboratum. In tertio stylum Oratorium planè accuratum, gravem, sublimem. Tandem Poeticum, numeris adstrictum: tum simpliciorum & magis planum, (qualis est in Elegiacis,) tum grandem & pomposum, (qualis est in Heroicis, Lyricis, Tragicis carminibus.

73. Omnia verò illa non Verbis & sententijs nostris, sed Autorum classicorum.

74. Ita lentè gradatim, per cancellos ducti, facilius discant styli characterem, & discernere, & distinctè æqualiterque imitari.

75. PALATIVM igitur EPISTOLICVM contineat centum Epistolas, singulas singulis IANUAE titulis respondentes: per quas distribuatur quidquid elegantiorum est salutandi, resalutandi, narrandi, petendi, gratias agendi, &c. formularum: ut quasi totum epistolare artificium hic exstet: cum adjunctis brevissimis, de arte epistolas scribendi monitijs.

76. PALATIVM HISTORICVM insigniores contineat iisdem de rebus enarrationes: assignatis ad marginem Autorum & locorum, unde unumquodque desump-

desumptum sit, allegationibus.

77. Atque *hos tales de Rebus Discursus formâ dialogicâ concipi, quatuor hæc suadent.*

78. Primum, nihil est homini naturalius colloquio: quo sensum sine sensu perducere potest quocunque. Facilius ergo hæc adaptari poterunt, puerilibus ingeniiis, ne sibi hanc rerum seriarum tractationem vel impossibilem, vel arduam nimis & difficilem, imaginentur.

79. Secundò Colloquia excitat, animant, foventque attentionem: idque ob questionum & responsionum varietatem, earundemque varios occasiones & formas, intermixtis subinde quæ oblectent. Inescandi sunt igitur his illecebris animi, ut per has operas sine fastidio progrediantur.

80. Tertiò serviunt Dialogi, cum Re- rum impressioni firmiori, tum repetitioni (etiam inter discipulos ipsos privatim) faciliori. Quemadmodum enim facilius memoramus rem gestam, cui intersuimus ipsi, quam acceptam auditione solâ: ita discuntium animis tenacius hærent quæ per modum Comœdiæ aut Colloquii, (cum & hic non tam res audire quam ipsimet videre, loqui, agere, nobis videamur) addiscuntur, præ illis quæ nudâ recitatione imbibuntur.

81. Denique, quia potior vitæ nostræ pars

DE L. LINGUAE STUDIO &c. 197
pars conversatione constat, eleganter compendioseque ad eam manu ducitur juvenus, si Res non solum intelligere, sed & de illis expedite disserere consue- scat.

82. *Volumus ergo hic totum doctè colloquendi, & de rebus discurrendi artificium tradi: conquistis undique interrogandi, respondendi, insinuandi se, res explicandi, urgendi, excipiendi, digrediendi, ad propositum rede undi &c. Occasionibus & formulis.*

83. *Sed & hoc pulchrum erit, ut pro colloquentium personis assumantur Autores, quæ res illas tractant, aut quorum de Rebus variis, variæ sententiæ existant: maximè autem, quorum libri citantur. Ita enim eadem operâ & catalogum Autorum, & præcipua eorum de rebus testimonia, eleganti compendio addiscuntur, gradusque ad Autores ipsos Evidentior fiet.*

84. PALATIVM ORATORIVM easdem repetat materias, eadem titulorum serie, sed in Declamationum forma: congestis è Cicerone, Quintiliano, Seneca Rhetore, & aliis probatis Oratoribus aperte que digestis (jam in didascalico, jam in demonstrativo, jam in deliberativo, jam in judiciali genere) variis, iisque optimis, exordiendi, narrandi, proponendi, confirmandi, transeundi, concludendi &c. formulis. *Ut pariter his, totius arti-*
I *fici.*

ficii Oratorii extet idea : citatis iterum ad marginem à quo Autore veniat unumquodque : & ad calcem annexis de Orationum artificiosa compositione brevissimis regulis.

85. PALATIVM POETICVM eadem relegat vestigia, easdemque illustret materias, stylo ligato : ad junctis iterum de carmine condendo præceptumculis.

86. Videtur autem factu optimum, non nova cudi carmina, sed ex antiquis Poëtis sententiosos desumi versus, & in unum continuum redigi textum : ad cum modum, quo *Rossæus Anglus* integram Evangelii Christi historiam meris Virgilianis versibus elegantissimè contexuit.

87. Vfus P O E T I C I hujus PALATIVI erit : Primò ad reddendam discipulis familiarem syllabarum quantitatem : ut Poëseos studiosis, pro Smetio & similibus profodiciis libris, sufficiat. (Hoc enim agimus & agere suademus, ut discipuli cujusque Classis omnia sua secum portent, sine mentis à multitudine & varietate librorum veniente distractione.) Secundò clariùs illis patefcet, quid poëticus character oratorio distet : ut dicendū genera in Autoribus, ad quos jam mittentur, faciliùs discernant. Denique Elegantissimarum sententiarum quarum per totam Eruditionem creberrimus usus est, jam hic sibi copiam insignè parabunt.

88. Index

88. Index contentorum quaterni hujus PALATIVI, meo judicio, erit LEXICON PHRASEOLOGICVM : sive quidem illud Vernaculo-Latinum, sive Latino-Latinum. Puta in quo simplices Rerum appellationes (alphabeti ordine positæ) elegantioribus permutantur : hoc est ostendatur, quomodo rerum appellationes propria, Synonymicè, Periphrasticè Tropicè, & omninò variè & ornatè, efferendæ sint. Vbi semper præmittantur humiliora, ad Epistolarem vel Historicum styllum spectantia : tum phrasés sublimiores, Oratoriæ ; tandem Poëticæ : assignatis Palatii locis, ubi occurrant, si occurrunt.

89. Quo fine, idem poterit in PALATIVI constructione observari, quod in VESTIBULO & IANVA : ut textus sermonis in segmenta distribuatur, puta Periodos, quæ signentur numero continuo, per diversa etiam capita, à principio libri ad finem ; nempe ob citandī commoditatem. Qualiter & Doctissimum D. Baldovium in Medulla Grammaticæ Hebrææ fecisse video.

90. Ut pateat meliùs, quale illud Latino-Latinum Lexicon velim, apponam exempli causa, quomodo verbi DVBITO varietas & elegantia gradatim exprimenda esset.

I 2

DV

DVBITO. *Hereo. hesito. Ambigo. Fluctuo. Incertus sum quid agam. Incertum mihi est. In ancipiti sum. Non mihi consto. Animi pendeo. Incertus pendeo. Suspensus habeo rationes. Voco in controversiam. In magna questione id habeo, an &c. Hec me res in diversum trahit. Incertior multò sum quàm dudum. Poeticè. sum dubius. Virg. Dubius feror. Ovid. Hoc me dubium dat. Plaut. Hoc meum incertat animum. Idem.*

91. Atque ita esset studii Latini classis tertiæ PALATIUM.

92. Sequetur tandem ipse Latinitatis THESAURVS, cujus Tò materiale erunt *Autores Latini*, omnem rerum & sermonis varietatem explicantes: *Physici, Geographi, Ethici, Medici, POLITICI, Theologi, Historici, Oratores, Poete &c.* Veteres & novi, nati aut nascituri, quicumque aliquid insigniter utile adferunt, vel allaturi sunt, atque tersâ & purâ dictione utuntur.

93. Omnia enim Autorum genera huc, non solum admitti, sed accersi, profulat inchoatæ methodi ratio.

94. Amplos scilicet studio huic posuimus fines, totam *Rerum & Verborum*, h. e. sapientiæ & Eloquentiæ, quanta esse potest, plenitudinem. Huic ergo fini media ut capacitata suâ respondeant, necesse est.

95. Et quoniam in Vestibulo ponimus

DE L. LINGUAE STUDIO &c. 201
mus rudimenta, in Thesaurò autem complementa, *Rerum & Verborum*; intermedia verò illa, *IANUA & ATRIUM*, seu Palatium, interponuntur saltem ut huc veniri possit: sequitur, quemadmodum *Ianua* nihil est nisi supplementum *Vestibuli*; & *Palatium* supplementum *IANUÆ*: ita *Autores* necessario afferre debere supplementa omnium *precedentium*.

96. Non autem afferent, si tantum *Historicos* cum *Oratoribus* & *Poetis* admittimus, (qualiter ferè adhuc *Scholis* mos fuit) quia illi omnia, quæ ad *Eruditionis* amplitudinem spectant, non persequuntur, sed circa certam aliquam specialem materiam eorum quisque delicitur.

97. Si methodus nostra solam & nudam styli concinnitatem intenderet: sufficeret illi vel unus idoneus Auctor, usque ad eò familiaris redditus, ut ejus dictionem ad vivum exprimamus. Verbi causa *Terentius*: quem verbis & phrasi purum esse & tersum, suavemque omnes nòrunt, ut etiam *Ciceroni* fuerit in deliciis. Quem tamen materiæ parum habere, nemo non videt, qui cum judicio legit. Unde *Scaligerum* dicere solitum refert quidam, quod *inopia Latine Lingue Terentium* ad eò celebrem fecit.

98. Plena verò methodus quia plena

nam proponit Eloquentiam; hæc autem sine plena Rerum cognitione haberi nullo modo potest; patet ab Eloquentiæ plenæ candidatis totum Rerum circulum exambiri oportere.

99. A toto enim & perfecto nihil excipi potest. Eloqui autem velle, quod non intelligas, quàm insulsum est?

100. Nec metaphoræ, adagia, gnoma, apophthegmata, hieroglyphica; allusiones variæ, (in quibus singulis multa Eloquentiæ vis sita est) vel satis verè intelligi, vel satis commodè adhiberi, & satis acutè stringi, possunt, sine iusta rerum, unde petita sunt, præcognitione.

101. Sunt autem petita à rebus naturalibus, artificialibus, mathematicis, logicis, &c. & quæ circa hæc aliquando acciderunt. Quæ unde melius quam ab Autoribus suis cognoscas?

102. Si quis è locis communibus (*Polyantha Langii & similibus*) rerum cognitionem, in quantum sat est, hauriri posse putat, nã ille parum quò consilia hæc tendant recogitat! Solidam nos hîc jam, & virilem, sibi que ipsi intra se cohærentem, Rerum cognitionem, & Res interpretandi potentiam quærimus; non illam puerilem, frustillatam, laceram, confusam, obtusam.

103. Habent loci communes, omnique similes illi subsidiarii libri, (præfer-
um

DE L. LINGUAE STUDIO &c. 103
tim si restè conformentur) suam laudem & usum: nempe ut sint Autorum Indices generales, ad inveniendum quis Autor, & quid, de hac vel illa materia scripserit: aut Eruditionis jam partæ Promptuaria, breviter varia de variis subiuncta. Insignis utique hic usus est.

104. At si se pro Autoribus ipsis ingerant, (quæ deceptio ut pervulgata est, ita jucunda: imponit n. specie compendiosæ ad eruditionem viæ) tum plus nocent quam profunt: quia ad veriorem & pleniorer eruditionem præsentissimo sunt obstaculo, fiuntque ut dicuntur, *Compendia Dispendia*. Hinc & illud: *parum sapit, qui ultra locos communes nos sapit*.

105. Nisi forte hîc tamen Langii Polyantha, ut à Grutero tomis pluribus aucta sunt, alium mereri censum videantur. De quo judicare & statuere poterunt, qui periculum fecere: num ita ad omnem materiam volumina illa suppetant quemadmodum de fronte promissum gerunt.

106. Interim tamen, quis non delirare credat Theologum, qui Concordantiis Bibliicis, aut Collectaneis nescio quibus, satis sibi prospectum esse credens, ipsum sacrum Bibliorum codicem posthabeat? Aut quis bonorum terrestrium hæres usque adedè desipit, ut assignatis sibi alieno arbitrio certis proventuum portiunculis,

integros proventus, una cum fundis, unde redeunt, videre negligat? non bona ipsa sua integrè poscat?

107. Præstat utique Rebus uti, quam rerum fragmentis; messes agere, quàm spicilegia; hortos floriferos vindemiare, quam flosculos decerptos, & dispersos, vietos plerumque & exsuccos factos, recolligere.

108. Accedit quod ex methodo nostra Classicis in Scholis seu Gymnasiis, omnia quæ universali Eruditioni fundamenta conferunt, absolvenda sint: *nihil Academicis & peregrinationi, præter propriam cuiusque Facultatem, in qua transigere vitam & servire D E O humanæque societati decrevit, reservandum.* Nempe ut ad magnos faciendos in propria facultate profectus, & in ea post excellendum, nec tempora iusta cuiquam, nec debita præparamenta desint.

109. Cum ergò Catholicæ illi Eruditioni materiam omnigenam ferant Autores, advocandi sunt, & in ordinem redigendi, ut quisque in medium deponat, quidquid utiliter & pulchrè, aut invenire, aut cogitare illi datum est: quò ex omnibus particularibus in unum redactis, universalis colligatur, & intra mentis abdita deponatur, Sapientiæ Thesaurus.

110. *Operosum id, aut simpliciter impossibile, dicit aliquis.* Vtique, si rem tantam impe-

DE L. LINGUAE STUDIO &c. 205
impetu aggrediamur, non consilio & arte.

111. At nos, primùm, non omnes intelligimus Autores, qui existant; sed de omni genere quosdam, optimos nempe: & tantum ex quibusvis etiam seu omnibus optimum, vel illud, quod apud optimos aliàs desideretur: Siquidem nec optimus auctor aliquis optimè aliquando aliquid tradidit.

112. Deinde, nec selectos illos omnes totaliter totos, sed quosdam per indices tantum, aut potius per compendia, quæ in usum illù constructi optamus: ne scilicet *Academie se præparans juvenis, nomina, libros, numerum, ordinem, contenta, optimorum quorumque Autorum, qui de singulis materiis scripserunt, ignoret;* sed omnium illorum de omnibus præcipuis mentem, tractandique modum, jam hîc præciat.

113. *Ad Academiam delatis, licebit Philosophis futuris Philosophos; Medicis Medicos; Politicis Politicos; Theologis Theologos, tandem plenè aggredi & eviscerare, ad particularem & solidam omnium quæ suæ professionis erunt notitiam & praxin sibi comparandam.*

114. Tertiò, nec illos qui integrè proponentur, æquali curâ dignandos existimamus: *sed in styli Magistris deligendos ex optimis optimos tantum.* e. g. pro Autore primo & perfectò Asiatici styli sumatur

tur Cicero, cui ita se adsuefaciant ingenia, ut ejus (si non phrasin per omnia, nam hæc undecunque petenda est: tamen) compositionem per omnia imitari, & exprimere consuecant. Pro Laconici autem styli Autore Principe habeatur Seneca (vel ex quorundam opinione Lipsius:) quem imitari ad unguem crebra lectione & relectione, versione & reversione docendi sunt. Ita in Poesii, styli heroici exemplar primarium Virgilius sit; Lyrici, Horatius &c.

115. Hæc, aut simili ratione, nec impossibile, nec difficile erit, optimos quosque Autores classicos à classicis nostris discipulis intra breve annorum spatium exhauriri, atque in succum & sanguinem converti.

116. Atque hoc erit materiale colligendorum Scholasticæ Eruditionis Theſaurorum, AVTORES BONI.

117. *Tò formale*, omnia hæc in ordinata cogens, optamus exstrui CLAVEM INTELLECTUS Humani; continentem generales quosdam canones, omnia que usquam sunt & fiunt, dicuntur & cogitantur (aut etiam esse & fieri, dici & cogitari possunt,) in proportionem quandam generalem (quâ sibi invicem harmonicè respondeant Res, rerum Conceptus, & sermo) redscientes: ut eo modo ex omnibus particularibus, hæctenus auditis, vi-

sis

DE L. LINGUÆ STUDIO &c. 207
 sis, agitatis, & post in Autoribus legendis & observandis, universale quoddam Sapientiæ lumen exurgat mentibus.

118, *Indicis contentorum loco*, sit hæc LEXICON CATHOLICON, ex omnibus Autoribus memorabilissima queque recensens: Sed eleganti Vocum & Rerum, ut se invicem consequuntur, ordine.

119. Ex. gr. sub voce OLYMPVS, memoretur breviter quidquid inde Vocum & Rerum descendit: vel hoc modo. (1.) OLYMPUS, est mons altissimus in Thessalia, nubes cacumine superſcandens. (dictus quasi ὄλυμπος, totus splendens, & scilicet: à Sole, aut à nivibus:) (2.) Hinc Poetæ pro cælo usurpant; vocantque Iovem Olympium, cæli Præsidem, supremum DEUM. (3.) ab hoc sortita fuit nomen Vrbis Olympia, in qua Iovis istius Templum erat. Atque hic in honorem Iovis instituerant ludos equestres seu certamina Heroum. (4.) Olympia dicta repetenda quarto quovis anno exeunte, quintoque ineunte. Hinc ergo. (5.) Olympias dictum fuit quadriennale illud spacium, assumptum in epocham numerandi Regum successiones, & res gestas Græcorum: initio nempe sumpto à tempore primi Olympiadum institutoris, Iphili, anno Mundi 3174. Æra hæc apud Græcos & Latinos Scriptores usitatissima est. (6.) Fuit & Alexandri M. mater dicta Olympias, &c.

I 6

pias, &c.

pias &c.

120. Ita de omni scibili, præcipua quæque brevissimè memorari possunt, ut habeatur verè catholicum Rerum & Verborum omnium Repertorium.

121. Hæc si ita constituentur, quis non videt, totam Scolasticam Iuventutem ad verissimam literaturam (Rerum scilicet variarum cognitionem, purissimamque Latinitatem) agminatim, & modis facilimis, promoveri posse? *modò prænominati Libri, Scholastica huius Eruditionis feliciter propagandæ optima instrumenta, satis accuratè constituentur.*

122. Quantum quidem ad V E S T I B U L U M & I A N U A M (fundamenta scilicet huius studii) attinet, in iis solidè ponendis nos pro tenuitate nostra desudavimus: quantumque operæ restat (in perpoliando textu: adjungendisque I A N U A E Grammaticis Canonibus, & Etymologico illo Lexico,) id nobis propediem, quantà maximè licebit dexteritate, absolvendum reservamus.

123. Forsan & C I A V I S I N T E L L E C T U S humani, quam pro dirigenda universali Autorum lectione fabricandam supra (; 117.) diximus à nobis expectari possit: qualis quidem à primò conatu expectari potest. Erit enim idem illud quod antea R E R V M I A N V A M, & C h r i s t i a n e P A N S O P H I Æ epitomen, vocare

DE L. LINGUAE STUDIO &c. 209
vocare libuit, aut etiam V N I V E R S A I E R A T I O N A R I U M vocare liceat: Ordinem Rerum talem ostendens, quo omnium quæ unquam fuerunt, sunt, & erunt; aut esse, dici, & cogitari possunt, inventorum jam & porro inveniendorum, fontes, venæ, metæ, rationesque, recluduntur.

124. Quod dum nos, D E I ope freti, agimus, ut interea L A T I N I T A T I S P A I A T I U M artificiosum illud, elegans, amenum. exstruatur, audeam hîc publicè nunc jam (occasione ita ferente) compellere Te, Vir eruditissime, David Vechner; qui scitulo Tuo Templi Latinitatis proplasmate egregium ingeniosæ Tuæ solertiæ specimen dedisti, plurimosque Eruditorum in spem splendidè in fastigium manu Tuâ surrecturæ molis, erexisti.

125. Et quia doctissimi aliquot diversis è Regnis Viri, sui ad Te privatim hoc nomine datis literis Te hortati sunt, ut pulchrè cæptum pulchrè absolvas opus: nec non me monent, ut faces subdere, Teque instigare, non desistam; patienter feres, quòd in facie Reipublicæ literariæ te datæ fidèi commonefaciam, ne grave sit admorsis unguibus conscribere opus, quod plurimorum utilitati inservire possit.

126. Cur enim non sequamur (scribit Clariss-

Clarissimus apud Dantisanos Rhetor, Mochingerus noster) istum Electorum autorem, qui inquit: *Ego semel laboravi, ne Tu semper laborares?* Taceo alios, quia non ignoras Tu, diligentiae tuae existimulatores.

127. Quorum ego suffragiis, & publicis quasi desideriis, animum Tibi refricans, publico scholarum nomine Te oro, perque hæc sacra Iuventuti Christianæ quàm optimè consulendi studia, & debitam DEO & vocationi fidem, obtestor, ne admotam sæliciter aratro manum retrahere, promissam Scholis opem invidere, tam multorum fervida desideria frustrari, aut diutius remorari, inducas animum.

128. Sed inscriptionis mutandæ vides necessitatem, modumque: ut nempe **TEMPLVM** commutetur in **PALATIUM**, quemadmodum Aristarchorum nostrorum non neminem monuisse meministi. Quid ni obsecundemus amici consilio, ratione non carenti? *Tutius à rebus profanis, inquit, metaphoræ petuntur: scæris, quantum potest, parcendum.*

129. Addam ego: *Thesaurus* (ad quos per Ianuam nostram, & Atrium Tuum, veniri volumus) *non in Templorum adytis asservari solere, sed in Palatiorum Regionum abditis recessibus.* Servemus ergò allegoriæ continuationem.

Etiam

130. Etiam hoc cogita, *Romam*, cum in flore esset, *superbiisse Palatii*, ad stuporem aliunde venientium, & inusitatum Urbis splendorem demirantium. Quem moderna è ruderibus antiquæ resuscitata *Roma*, è longinquo licet, æmulatur tamen, *Palatii*que suis magnificè se ostentat.

131. *Tu igitur si nobis è Librorum Romanorum reliquiis splendidum sacundie Romane Palatium exstuxeris, majus Te opus facturum crede, quàm qui lapideas illas restituumt moles.*

132. Et quia eruditorum nostrorum Censorum, uni & alteri, multiplex illa partium Templi distinctio minùs necessaria, minùsque Iuventuti fructuosa (mentuentibus, ne ambages verius faciat quam semitas) visa est, simplicius poterit in Palatii structura procedi; omnibus nihilominus quæ diligentia Tua cogitavit, aut jam congeffit, locum hîc inveniētib.

133. Sed pluribus his immorari quid opus? *Industriam Tuam* Tibi in omnibus his ducem (post **DEV** M sapientiæ ducem, & sapientum rectorem, Sap. 7. 15.) relinquo.

134. *Excitet verò pariter aliquem DEVs, qui reserandis studiorum reconditionibus thesauris, utilem Scholis navet operam!* Autorum nempe bonorum, è quibus cum Lin-

guæ

guæ puritate Rerum utilium succum hauriat Iuventus, prudenti delectu, coordinatione bonâ, talique omnino ad usum accommodatione, ut quidquid, cum sapientia tum sermonis elegantia, è diversis illis, antiquis & novis, fonticulis, scaturit, id omne communi alveo Scholarum nostrarum perfluat hortos! ad efficiendum quàm plurimos verè sapientes, verè eloquentes.

135. Cujus rei nescio an optari debeat alius, aut sperari possit melior artifex, illo, qui sibi publicè spartam hanc deposcere, eamque; adeò jam ornare orsus est: florentissimus in efflorescente Gerana Academia Eloquentiæ & Historiarum Professor, D. Iohannes Rave.

136. Qui editum nuper in lucem, notisque illustratum, & Indice pulchro instructum, *Cornelium Nepotem*, non solum titulo illo, *Autorum primus, qui post Comenii IANVAM, pro inchoando apud Iuventutem STYLO posthac edentur, ornare voluit:* sed & in præfixa operi DE EMENDATIONE VITIOSAE Per Germaniam EIOQVENTIAE D. dissertatione, (paragraphe 18.) sibi provinciam hanc illis verbis despondi. *Dabunt alii in aliis operam: ego pro mea, & bono cum DEO, amittar, ut in Latinis Aucltoribus adolescentia à me quoque adjuta sit.*

137. Maeste verò hâc promptitudine pietate-

DE L. LINGUAE STUDIO &c. 213
 pietateque in Patriam, Vir optime! DEVS Tibi annos & animos addat, ut feliciter, quam professus es operam, compleas.

138. Habes utique argumentum amplum explicandi vernantis Ingenii Tui vires, & benè merendi de Patria Germania; imò de omnibus Christianis regnis, ubicumque Culturæ ingeniorum ulla agitur cura.

139. Si quid Tibi bonæ observationis est circa IANVAM ipsam castigandam & complendam, confer in commune, structoribusque suggere: ipsi verò Tibi has potissimum assignari partes, ut pleniora Sapientiæ gazophylacia artificiosè recludas, penitioresque thesauros in publicum proferas, ne displiceat.

140. Ità demum insigne aliquid præstari poterit, si partitis operis, non eadem agamus omnes (alius sic, alius aliter idem, confundentes nos invicem) sed diversa diversi trailemus, ad eundem tamen communem scopum omnes, animum intendentes, operamque impendentes.

141. Tenendum autem erit, non jam immediatè à Ianua in Autores veniri, sed interponi (maturo satis consilio) Atria, sive Palatia; atque ex his demum in Thesaurarios illos carceres (ut ex Herode Sophista Cælius vocat) transitum fore.

142. Cujus rei meminisse, eò serviet,

214 I. A. COMENI I,
ut scias minuiorem illam curam, de sty-
li rudimentis, jam Tibi prætergressam; &
quidquid agendum restabit, id solidio-
rem Rerum ipsarum cognitionem matu-
rioremque; Eloquentiam, spectare:
adeoque fastigium hujus Scholasticæ Erudi-
tionis Tibi committi.

143. Non obliuiscendum verò erit
Repertorii Catholici, pulcherrimi illius præ-
tiosissimiq; Vniuersalis Eruditionis The-
sauri.

144. Faxit ter maximus optimus
DEVS, ut siue Tu hanc susceperis or-
nandam Spartam, siue alius, fiat id cum
laude nominis diuini, & publica Schola-
rum utilitate; perque id certa cum spe
prolapsas in deterius res humanas, (Ger-
maniæ verò nostræ nunc planè collapsas)
in melius restituendi! Multitudo enim Sa-
pientum salus est orbis terrarum, inquit Sa-
piens, cap. 6. v. 26.

145. Vbi adornati fuerint hi Libri, de-
signanda erunt certe temporum meta, intra
quas cuiilibet Classi sua periodus absolua-
tur: & conscribenda pro docentibus Hypomne-
mata, rectè his Libris utendi methodum
præscribentia.

146. Quantum ad primum: putamus
VESTIBULO dandum esse præter
propter semestre; IANVÆ annum;
PALATIO sesquiennium: AUTO-
RIBUS triennium. Vt nempe com-
pleteatur

DE L. LINGUAE STUDIO &c. 215
pleatur sexennium illud, quod inter
Scholam Vernaculam & Academiam
ponunt, classicisque his exercitiis assi-
gnant, rationes nostræ, expressæ *cap.*
XXVII. Didactica.

147. Quod si spatia hæc nimis angu-
sta esse praxis ostenderit, ampliari pote-
runt ad necessitatem. Nunc enim consul-
tamus, nondum leges figimus.

148. Quantum ad Hypomnemata, quia
non omnium est in consiliorum rationes
penetrare, & ultrò, quid loco quouis fa-
ciendum sit pervidere: submonitiones
ejusmodi (quas Informatoria vocare liceat)
in gratiam illorum, qui non nisi ducti
ducere alios nòrunt, conscribendæ sunt.

149. Qualiter mihi nunc jam ratione
Vestibuli & Ianuæ faciendum est: præ-
missis tamen generalioribus quibusdam,
circa utrumque pariter (imò & post, cir-
ca Palatium & Autores) observandis,
monitis.

150. Non enim omni ex parte verum
est illud:

Scire volunt omnes, operam dependere nemo.
Sunt qui volunt, & studia labores, su-
dores, offerunt: modò sciant modos vi-
asque laborum difficultates superandi:
Quomodo autem sciant nisi doceantur;
Vt, omninò ad Doctores provincia hæc,
labores Discipulis allevandi devolvatur: Di-
dacticis verò incumbat modos illos inve-
stigare,

fligatos præmonstrare, ut docentibus in promptu sint. Pueris nihil relinquendum, quàm ut Scholam non per antiphrasin Indum dici, sed revera esse, intelligant & experiantur.

3 Generalia pro præceptoribus monita.

151. *Docens, non doceat quantum ipse docere potest, sed quantum Discens capere.* Non enim ego vasi infundere possum liquoris quantum velim, sed quantum Vas capit: nec pro interiore capacitate simul infundendo, sed prouti oris angustia permittit, instillando. Et cum aliquid humi jacens manu cupio attollere, ego me demittam necesse est, illud ipsum elevare se ad manum non potest. Planè igitur Præceptor condescendat discipulo in omnibus: & habeat se activè, Discipulus passivè. Tabula nihil pingere potest in se ipsa, sed Pictor: præstat illa satis, sistet immotè, & pigmenta excipiat dextrè. Vnde aliud sequitur: nempe ut.

152. *Quidquid difficultatum & molestie adferunt Scholastica studia, eas humeris suis Præceptores sustineant: Discipulis nihil præter imitandi aviditatem, facilitatemque lingue-tes* Nempe quo Nutrices solent modo, infantulis suis non nisi præmansos ingerere cibos, ut sola illis blanda digestio superfit.

153. *Quidquid (ergò) à Discipulis vo-*
lunt

lunt sciri, id eis quàm maximè possunt perspicuitate ostendant, & velut coloribus vivis depicta ad oculum demonstrent; ut non possit non videre, tam rem, quam modum rei. Ita non poterunt non gaudere novâ luce, & ad ulteriora semper extendere appetitum.

154. *Quidquid (verò) à Discipulis volunt fieri, id ipsi faciendo præmonstrent viam.* Naturalissimum enim est, ut quisque duci suo, (vel tacitus) dicat, I præ, sequar: quia facile est præcunctem sequi: protrudi autem, sine prædesignata semita, durum.

155. *Nunquam (proinde) aliquid tam facile videatur, quod Præceptor non aliis atque aliis modis magis etiam perspicuum, imitatuque magis facile, reddere allaboret.* Non enim tam facile est discenti, atque scienti. Et quamvis sit, non tamen sibi fudit nondum satis confirmatus animus, an rectè concipiat, aut efformet, quæ iustus est: sed cum toties iterando præire videt ducem suum sequitur animosè. (Trepidationem autem abesse, in omni opere valdè conducit.) Atque hoc verè erit *πυδαρωγία* quàm blandissimè manuducere puillos.

156. *Nunquam Discipuli prægraventur discendorum mole: nihil alioqui reportaturi præter nauseam, & ingenii cruditatem.* Quemadmodum enim non qui multa vorant

218 I. A. COMENII
rant saniores sunt illis, qui tantum edunt,
quantum concoquere possunt: ita non
qui multa legunt, audiunt, memoriæ
mandant, docti fiunt, sed qui quod le-
gunt audiunt, memoriæque mandant, id
simul intellectu rectè imbibunt, conco-
quant, digerunt, prompteque ad omnem
usum reddunt.

157. *Tria semper formanda sunt in discipulo: Mens, Manus, & Lingua.* Mens, ut rem quam discit intelligat, Manus ut quod intelligit, scripto exprimere discat. Lingua, ut quod intelligit & scit, promptè edisserat.

158. *Quæ ita gradatim eunt: ut Intelligere aliquid facillimè sit: imitari manu, difficilius: difficillimum, sed perfectioni proximum, Linguâ efferre.* Nam quod manu fit, moram habet, & admittit deliberationem & auxilia, si ad manum sint: Linguæ opera planè extemporanea sunt, & prærequirunt habitum aliquem.

159. Ita Latinum sermonem (in quo vis illo § 47. indigitato gradu) prius possibile est intelligere, quam vel scribere vel loqui. Et cum tentanda est intellecti jam praxis, prius tentanda est calamo, quam linguâ. Quia inter scribendum non deest deliberandi quale quale spatium, & consulendi potestas: vel se ipsum, memoriam vellicando; vel alium assidentem, interrogando; vel denique libros

DE L. LINGUAE STUDIO &c. 219
libros, inquirendo. Atque ita exercitatis aliquamdiu, demum venit extemporanea illa, quæ Linguâ fit, animi sensa exprimendi facultas.

160. *Quod pariter in addiscendis Artibus & scientiis observandum est. Vbiq; enim hæc eadem gradatio obtinet: quod nempe ante omnia nobis formatur, mediante sensu, rerum Intellectus; & mediante Intellectu, Memoria.* Tum operationem dirigente Memoriâ, Manus opus suum tentat, & peragit. At sermones de rebus instituire, non nisi ei competit, cui circa rerum usum confirmatus jam Intellectus & Memoria, tam promptè res & verba suggerunt, quam promptè Lingua sufficit eloqui. Omnino ergo supremus gradus, & profectuum apex est, Res probè intellectus Linguâ promptè reddere.

161. *Attendant ergo Præceptores, ut quidquid addocere feliciter volum; discipulos, per gradus istos inconfuse eant: confusionem alias parituri, sibi & ipsis.*

162. *Vbiq; autem præcedant Exempla, ut materia; sequantur Præcepta & Regulæ, ut forma: quemadmodum supra, (§ 60.) dictum est.* Præcepta enim & Regula directoria quædam sunt mentis, circa res & sermonem: regi autem & dirigi quomodo potest, quod nondum est? Et quis non fateri cogitur, omnem Regulam ab Exemplis accipere lucem? Ecce ergo non præfertur?
163. *Quid-*

163. *Quidquid agendum occipitur, ne dimittitur, nisi peractum.* Nam si per intervalla reditur ad negotium, labor non minuitur, sed iterando augetur: quia eadem, eodem relicta loco, easdem iterabunt molestias. Fac periculum, quàm facilè impleturus sis vas aliquod aquâ, si quotidie unam & alteram solùm guttam immitas: cum tamen implere facilè possis, si continuo fundas.

164. Ergò, *Præceptor nunquam plus materiæ sumat, quàm quantum eâdem horâ possit & proponi, & exponi, & exercitiis debitis Intellectui & Memoria imprimi:* ne ad hæc redire sit opus, nisi repetendo. Quæ tamen repetitio aliud agendo potest fieri, & nova cum utilitate: nempe cum his jam præmissis sequentia superædificabuntur. Ordine enim procedi, & gradu nusquam interrupto, vera hæc (quam intendimus) methodus postulat: ut præcedentia sequentibus semper faciant viam, sequentia præcedentibus semper addant robur.

165. *Prima rerum fundamenta accurate prorsus ponenda sunt, nisi totum quod superstruxeris, vacillare velis.* Nōrunt Medici, errorem concoctionis primæ non corrigi in secunda, neque secundæ in tertia. Et Mathematici, errorem ab operationis initio admissum, progressu, in infinitum augeri: nec tolli, nisi tota operatione destructâ, & ad principia regressu,

ergò

166. *Ergò quidquid incipit docere Præceptor, operam dabit ut sit accuratum, eoque tam firmum, ut ei sequentia tuiò inædificari possint.* Prius discendum est *Rectè*, quàm *Citò*. Satis festinat, qui recto tramite ad scopum tendit. Præstat discentes primùm esse tardos, dummodò accuratos: Celeritas potest veniet, fundamentis firmis. Omnium certè crescentium hæc indoles est, ut primos motus, primaque augmenta, insensiliter agant: progressu demum vim & impetum sumant, si benè radicata fuerint. Proinde.

167. *Si quid perperam apprehensum, aut usurpatum est, cavendum ne radices agat, sed mox exrellatur.* Solet enim Mens, quidquid arripit, Memoria commendare, & sit idolum, ægrè se patiens evelli.

168. Ergò *quidquid docetur, doceatur accurate, ne possit in errorem rapi.* Tum astutum Magister examinet, quomodo perceptum sit, nequid forsan erroris subreperit. Et si quid animadvertit corrigat mox: detestâ simul & destructâ in errorem illum: prolabendi occasione (quam prudens ingeniorum plasmator facilè ex circumstantiis odorari potest): eâ scilicet ratione, ne potest aliquando similiter erretur, præcavendo.

169. *Eudem diligentia in formandis & corrigendis styli exercitiis adhibenda est, ut ne quid minus rectè à discipulo usurpatum,*

K

in

in exemplum illi aut regulam abeat.

(Error quippe nimis facile se insinuat, post autem tenaciter nimis hæret.)

170. *Exemplar* (proinde) quod ad imitationem proponitur, non nisi probum sit: imitatio vero tentetur non nisi presente & inspeclantè Magistro. Mox etiam revisio solemnè instituat, sine dilatione in crastinum, aut etiam in dies aliquot, ut inconsideratè fieri adsuevit. Pernoctare nobiscum errorem periculosum est.

171. Longè verò maximum facilitatis compendium est (pro toto docentium & discipulorum cætu) si Præceptor neminem unum solum doceat, quidquid docet, sed omnes simul. Aut si unum, occasione datâ, in omnium tamen conspectu: ut quidquid dicitur uni, proficit omnibus.

172. Ut enim Typographus unâ eademque; typorum compositione mille chartas scripturâ implet, omnesque illas accuratissimè: ita Præceptor una eademque rei alicujus dilucidatione mille discipulorum mentes collustrare, uno eodemque exercitio omnium stylos expolire potest.

173. Quod ut fiat, duo necessaria sunt. Primo non admitti in eandem classem discipulos vel inæquali profectu, vel tempore diverso: sed omnes similis profectûs simul recipi, simul duci: eo modo quo in Agris semina, quæ eidem messi parantur, simul spar-

gun-

guntur, simul rigantur, simul persflantur, simul fruticescunt, simul crescunt, simul maturefcunt.

174. Sicundò, arte opus est ad reddendos discipulos usque ad eò in ea quæ sunt attentos, ut nemo sit omnium cui non omnia quæ traduntur solidè innotescant, & usum ferant.

175. Cujus modi attentio excitari potest, & retineri, ocluplici viâ.

376. Primo, si Præceptor operam det, ut semper afferat aliquid, quod & delectet & proficit; ita enim inescabuntur animi, ut semper cupidè, & parata cum attentione, veniant.

177. Secundò, si sub initium cujusque operæ, aut demulceantur animi, materiæ proponendæ commendatione; aut vellentur, quæstionibus motis, sive de propositis jam, quò per coherentiam ad præsentem veniatur materiam; sive de proponendis, ut animadversa ea parte ignorantia sua, ad excipiendam avidius rei declarationem accendantur.

178. Tertio, si Magister, editiore consistens loco, oculos circum ferat, & neminem aliud agere quam in se vicissim defigere oculos, permittat.

179. Quarto, si attentionem juvet, Sensibus quotquot potest quælibet præsentando: nèpe non Auditui soli, verbis prolati; sed & Visui, picturis; & Tactui, rem præsentem contrectandam sistendo;

K 2

& olfa-

& *Odfastui* &c. quoties ejusmodi objecta explicanda sunt. Talis enim *Rerum* ad *Sensus*, & sensuum ad *Res*, applicatio, imaginativam perpetuo vellicat, & rei præsentī adstringit, ut evagari & torpere vix ac ne vix quidem possit.

180. *Quinto*, acuet discipulorum attentionem *Præceptor*, si inter operas subinde, sermone interrupto, dicat: *Tu aut Tu, quid modo dixi? repete hanc periodum? Tu, dic qua occasione huc ventum est?* & similia, pro cuiusque *Classis* profectu. Si quis non attendisse fuerit deprehensus, increpetur, aut castigetur, illico: ita attentionis studium omnino acuetur.

181. *Similiter*, si unum aliquem interrogasti, & is hæret, ad secundum, tertium, decimum, trigessimum quemque transili, & responsum posce, quæstione non repetita: omne id eo fine, ut quidquid uni dicitur, omnes attendere, inque usum transferre, allaborent.

182. *Fieri etiam potest*, (*septimò*) ut si quid unus vel alter ignoret, quærat ex tota turba: & tunc qui primò, aut optimè, responderit, collaudetur in omnium conspectu, ut exemplum æmulatione seruiat. Si quis aberraverit, corrigatur, erroris etiam occasione (ut ante dictum) detecta & revulsa. Incredibile quantum hoc sit futurum celerissimi profectus compendium.

183. *Timidem* lectione finita, copia fiat disci-

discipulis ipsis *Præceptorem* quid quid volunt rogandi: sive in lectione præsentī scrupulum nactus fuerit aliquis, sive ante. (*Privatæ* namque *requisitiones* non ferendæ: publicè *Præceptorem* consulat cuicumque; opus est, ut omnia omnibus usui sint, tam quæsitā quam responsa.) Si quis crebrius utilia moveat, collaudandus erit sæpius, quò cæteris diligentæ exempla & stimuli non desint.

184. *Tale attentionis exercitium quotidianum, proderit adolescentibus non in præsens solum, sed per totam vitam.* Adfueti siquidem annorum aliquot continuo usu id semper agere quod agitur, omnia semper facient animo præsentī, non expectatis alienis monitionibus aut instigationibus. Et tales si sint *Scholæ*, quid ni sit solertissimorum hominum uberrimus proventus?

185. Verum enimvero de his generalibus plura accuratioraque in *Didactica* nostra generali: nunc ad specialem *VESTIBULI & IANVAE* Didacticam, veniendum est, quam expediemus paucis

I N F O R M A T O R I U M
D E
V E S T I B U L I L A T I N A E
L I N G U A E
u s u .

186. *Meta primæ Latinae classis* est, ut puer vernaculè legēdi & scribēdi gnarus:

hoc enim præsupponimus) cum Latinis literis primam, eoque difficillimam (quia omne principium grave) absolvat luculam: hoc est addiscat Latinum sermonem (1.) Pronuntiare legitime. (2.) Legere expedite. (3.) Scribere accurate. (4.) Intelligere ac interpretari qualitercunque. (5.) Discernere Orationis partes mediocriter. (6.) Declinare & conjugare analogæ exactè. (7.) Sensu animi puerilia eloqui &c. (8.) Proposita jam imitari stylo, aliquomodo.

187. Ad hoc obtinendum conceptæ sunt ante aliquot centenæ sententiolæ, Latinitatis VESTIBULUM dictæ: perficiendæ posthac in eum modum, ut (1.) Accentus vocibus expressè superimponantur. (2.) De pronuntiatione legitima observationes adjiciantur. (3.) Exemplaria alia earundem sententiarum iisdem typis, sed colore aliquo diluto, (viridis conveniret fortè cum maximè) exprimantur: è quibus pueri Latinæ scripturæ fundamenta discant, Literarum ibi expressos ductus atramento superinducentes, eaque ratione ad similes efformandos manum sibi comparantes. (4.) Singulis sententiis Versio vernacula præjungatur. (5.) Alio charactere Nomina, alio verba, alio aliæ voculæ, exprimantur. (6.) Declinationum & Conjugationum tabellæ, cum monitis necessariis, appendantur. (7.) Sententiarum bene multæ in Colloquii forma disponantur. (8.) Ad calcem libri Vocum contenta

rwm Index vernaculus apponatur: utque Voces Latinæ è libello ipso citari queant, Sententiæ per totum librum numeris suis (eo quo in Ianua modo Periodi) distinguantur.

NB.

188. Hæc talis Vestibuli structura commodè serviet assequendo fini: si intra assignatum semestris decies percurratur libellus: quavis vice tyronum Intellectu, Memoria, Manu, & Linguâ, altius semper promovis.

189. Loci hujus est monere, exercendis Intellectui & Memoriae (ut alibi, ita in hoc tyrocinio) tribuendas esse horas matutinas; stylo & Linguæ, pomeridianas.

I.

190. Primum ergò Libellum percurrant solius lectionis & rectæ pronuntiationis causa: hoc modo. Legat Præceptor unam & alteram pagellam, clarè, distinctè, lentè, ut discipuli suos inspectantes libellos sufficientiant auribus, oculis, attentione, subsequi. Vbi absolverit lectionem Præceptor, incipiant eandem discipuli: sed singuli sententiolas, in orbem.

191. Hoc dum fit, Præceptor diligenter attendet pronuntiationi, ut planè recta sit & accurata: ideoque non præflectinata, sed lenta, Et quisquis malè pronuntiaverit, iubebitur repetere, toties quoties hæ-

hesitat, donec expedita sit ad Latina hæc fonandum omnium lingua.

192. Adjungatur verò ex Elementalī Grammatico (Vestibulo annexo) Caput primum, de *Literarum & diphthongorum Latinarum potestate.*

193. Pomeridianis horis eadem illa mane lectitata describent: nempe impressa illa programmata (de quibus paulò ante, ff 187. (2.) inuimus, si ad manum fuerint imitando, aut etiam liberâ manu. Cujus exercitii triplex erit finis. (1.) Addiscent accuratè Latinam effingere scripturam. (2.) Accentum quoque scribendo firmabunt. (3.) Intellectus vocum jam sese paulatim insinuabit, Sensu circa eandem rem diutius occupato.

194. Quod si vernaculam simul calligraphiam exerceri placeret (quod utique displicere non debet) res foret elegantiae plena, si Vestibuli textus Germanicus non vulgaribus illis typographicis characteribus, sed qui in scribendo Germanis usu veniunt, depingeretur. Cujusmodi characteres alicubi haberi scimus: vel de novo comparari sanè operæ pretium fuerit.

195. Tempore verò descriptionis obambulat Præceptor, & singulorum operas inspectando, calamum rectè prenfare, literarum apices accuratè observare, omnes ductus exactè formare, docebit. Quæ cu-

ra,

ra, eleganter literas pingendi, toto hoc semestri (imò & post) continuabitur, ut omnes quam maximè potest venustam sibi comparent manum.

II.

196. Absoluto ita per nudam lectionem & descriptionem libello, reditur ad initium ejus, ut relegatur ac describatur denuò, diligentius etiam quam ante: quippe cum adjuncta interpretatione, accuratiore Vocum, initiali etiam Rerum.

197. Ac ut de posteriore prius monentem (Rerum interpretatione) poterit Præceptor (lectione & interpretatione discipulis præeundo) hinc inde subsistere, & aliquid auditu jucundum & utile interserere: (lingua nempe vernacula, quia Latinam nondum intelligunt.) Ex. gr. Ad sententiam primam, Venite pueri, monebit, Linguas in pueritia optime disci. Puerum enim anni spatium addiscere quamvis Linguam, quod Vir factus vix tota ætate potest. Ergò, venire ad Scholam gaudeant: ubi Latina discitur, pulchra illa & elegans præ omnibus, &c. Ad illud, Deus vos iurabit, dicet: charissimi filioli, nihil possumus nos sine Dei ope. Deus tamen prompte iuvat illos, qui eum timent & invocant &c. Talia subinde monere, serviet ingenii excitandis, delectandis, & ad majora gradatim prædisponendis, quò familiarius blandi-

K 5

usve

usve hæc fuerint explicata, eò magis.

198. Pergant interim discipuli legere & interpretari sententias, ex ordine iterum, sed *premissis vernaculo textu* (nam & sic typis excubiri suademus libellum, ut vernacula præcedant Latinis) *duas ob causas*. Primum, quia non Vernaculam discunt Latinæ ductu, sed Latinum ductu Vernaculæ: præcedat ergò dux. Hæc etenim æterna est & immutabilis methodi lex, ut Intellectui in rei ignotæ tenebras penetraturo, alicujus ante notæ rei lucem præferri necesse sit; (Quid quid enim dicitur, è præcognitis discitur.)

199. Secundò, prodest methodus hæc Memoriam; cujus natura est progredi, non regredi. Nam si à puero quæram, *In Oratione Dominica, post vocem FIAT quid sequitur?* statim respondebit (memoriâ promptè suggerente) *Fiat voluntas tua, &c.* At quære, *Quid vocem illam, FIAT, antecedit?* hærebit etiam nostrum quisque: quia nempe Memoria regredi nescit, aut saltem non adæuevit.

200. Ergò, quia tam Intellectus, quam Memoria per nota ad ignota se porrigunt (per vernacula ad peregrina) absolutæ necessitatis est nota præmitti, ut ignota ultrò sequantur. *Komt her ihr Knaben. Venite pueri. Lernet die Lateinische Sprach/* discite Latinam linguam, &c.

201. Sed & hoc melioris profectus gratiâ observandum; ut cum ita senten-

tiam sententiæ reddere discunt, etiam verbum verbo reddere jubeantur. Ita nempe: *Komt her ihr Knaben: Venite pueri. Komt her / Venite: ihr Knaben Pueri.* Et sic ubique.

202. Ratio hujus consilii est. (1.) Ut eidem voci diutius immoretur Lingua (adhuc enim firmanda est pronunciatio recta, & lectio expedita): eidem autem rei, quam designat vox, Imaginativa facultas, quò melior impressio fiat. (2.) Ut eadem impressio, & conceptus, distinctior sit, extraque confusionis periculum. Quia enim quandoque Latina vox duabus Germanicis redditur, aut fit in Germanico Vocum trajectio, posset puer non satis considerare, quò spectet unumquodque, si permitteretur generaliter tantum pronuntiare sententias integras.

203. Verbi gratia; sententia Vestibuli octava; *Deus vos iurabit*, trium vocum est, & tamen Germanicè non nisi quatuor exprimi potest; quia futurum illud (iurabit.) voculam futuri indicem (wird) assumit. Præterea, fit vocum transpositio: *Gott wird euch helfen.* pro, *Gott euch wird helfen/* Ergo, ut puer illa discernere adæueat, hæc quam dixi expositio iterata (quâ vox voce redditur) proderit, *Gott, Deus, wird helfen: iurabit, euch, vos.*

204. Eisdem sententias, eò modo coordinatis verbis, si pomeridianis horis

232 I. A. COMENII
diligenter describant, triplicem inde fructum reportabunt. (1.) Calligraphiam & (2.) Vocum intellectum sibi firmabunt. (3.) Constructionem autem Vocum, discernere, aliud agendo, incipient.

III.

205. Tertiò, percurratur Vestibulum, repetendo interpretationem è Latino in vernaculum, inverfo scilicet à priori ordine sed simili sententiarum numero, pro vice una: itidem reddendo primùm sententiam sententiæ, deinde verbum verbo.

206. *Causa, cur nunc à Latinis ad vernacula regressum suademus*, est, ut hâc ratione Vocum Latinarum vis, & ad vernaculas analogia, melius patefeat. Ut enim Viator melius addiscit viam meando & remeando: & operis alicujus structura melius innotescit texendo & retexendo: ita sermonis peregrini ad nostrum habitus, ab hoc ad illũ, & ab illo ad hunc, regressu:

207. Præcat igitur Præceptor iterum interpretandi exemplo (tenelli enim adhuc sunt tirunculi nostri formari illis labia oportet (sic *Venite pueri*, *Romt her ihr Knaben / Venite, Romt her: Pueri, Ihr Knaben / etc.* ad hunc eunden modũ totũ illius horæ de mensum interpretando. Tũ jubeat eos idem illud (unoquoque suum libellum inspestante) agere, ex ordine. Et facient expedite, mirabundi quod tam facilia sibi injurguntur; quia non animad-

ver-

DE VESTIBULI USU. 233
vertent, quàm sensim sine sensu eò ducantur, quò deductos se post gaudebunt.

208. A meridie scribant easdem sententias in libellum Exercitiorum, eodem ordine & modo, quo exponebantur manè. Ita poterit intra octo decemve dies libellus totus percurri.

IV.

209. *Quartò*, reassumatur Vestibuli textus Memorix jam pertentandæ causâ, an, & quantum, se illi insinuaverit Latinarum Vocum intelligentia. Reperant sibi tamen pueri (id quod ex ordine sequitur) ante Scholam, ut memoria imprimant: ingressosque jubeat Præceptor libellos ocludere, & quarat: Tu N. N. quid significat, *Venite pueri*? Tu N. quid est, *Sapientia femina*? & sic aliquoties pensum illius horæ percurrendo, sursum & deorsum, & per saltus.

210. Tum eodem modo vernacula proponat, quæ illi reddant Latine. *Du N. Wie sprichstu Lateinisch / Romt her ihr Knaben? Du N. Wie sprichstu / Gott wird euch helfen? etc.* Abstineatur adhuc à variatione Casuum aut Temporum: Singulaque tantum requirantur, ut in libello exstant. Quippe nondum de variegatione quidquam audierunt.

211. Eadem illa describent à meridie, ad firmandam Latine scripturæ usum, & intel-

234 I. A. COMENII
intellectum, memoriamque.

212. Ita habebunt Tyrocinii sui materiam:
eius jam forma introducenda erit, hoc. est. in-
choanda Vocum formatio. Et primò qui-
dem Nominum declinatio.

213. Ergo ubi *quintâ vice* adeundum
erit *Vestibulum*, prælegat illis & explicet
Præceptor *Caput secundum & tertium Ele-
mentalis Grammatici*, Vestibulo annexi: ut
discant Nominis & Verbi differentiam:
& Nominum genera, & variandi, seu de-
clinandi, necessitatem, usum, formam.
Idque inspectione perpetuâ *Tabellæ de-
clinatorie*, omnes Nominum declinato-
rum terminationes repræsentans. Nul-
lo enim modo ad ediscendum Declina-
tiones cogendi sunt, antequam eas usu
sibi reddant quàm familiarissimas. Quod
ita fiet.

214. Doceantur sex esse terminatio-
nes, (pro numeri varietate variables) in
quas nomen quodvis deflecti potest. Ali-
ter enim terminari, cum rem simpliciter
nominamus; aliter ferè, cum eam voca-
mus: aliter quàm ei aliquid tribuimus,
&c. Loco ergò Casuum (hâc primâ vi-
ce) usurpent vel quæstiones, *Wer? O
du Wessen? Wem? Wem? Mit wem?*
vel formulas illas generales, quæ menti
ultrò quid sequi debeat suggerunt. Nempe
(1.) *Ecce* (2.) *ô Tu* (3.) *Pars* (4.) *Da*
(5.) *Vide* (6.) *Aufer ab. Et*

Ecce

DE VESTIBULI USU. 235

<i>Ecce, Puer,</i>	S iehe ein Knabe
<i>O tu Puer,</i>	O du Knabe
<i>Manus Puer-i</i>	d ie hand des Knabens
<i>Da Puer-o</i>	g ib dem Knaben
<i>Vide Puèr-um</i>	s iehe den Knaben
<i>Aufer à Puer-o</i>	n ihm von dem Knaben.

215. Hâc namque serie Casus recen-
sendi sunt prorsus, ut *Vocativus immediate*
Nominativum sequatur, nisi evidentissimæ
rationi refragari, & discentibus datâ ope-
râ cruces figere, volumus. Quippe duo
illi *Recli* dicuntur, cæteri *Obliqui*: mane-
ant ergò unâ quæ unius ejusdemque sunt
censûs. Et quia à Genitivi singularis ter-
minatione omnes reliqui, utriusque nu-
meri Casus, terminationes suas accipiunt,
non rem *Vocativus* singularis; præcedat
ergò ille, ne post aliorum flexum tur-
bet, &c.

216. Ostenso *Tabellæ declinatoriæ*
usû ex Introitu. petitis exemplis (quomo-
do solitaria nomina *Puer, Lingua, Res,*
Sapientia, Deus Præceptor, &c. declin-
tur): poterunt è capite sequenti, (ubi *Ad-
jectiva Substantivis comeduntur*) combina-
tim utraque declinari, sed primò (facili-
tatis gratia) ea solum quæ ejusdem De-
clinationis sunt. Ut primæ; *Latina Lin-
gua, Lingua pulchra. Terra infima. Nebula
propinqua. Area lata, &c.* Tum secun-
dæ: *Deus æternus. Mundus temporarius. Cæ-
lum*

lum supremum. Dehinc tertiæ: Homo mortalís. Pondus grave, &c.

217. Tandem, ubi in puris illis profecerint, veniatur ad mixtas declinationes: Lingua elegans. Res varia. Medium facile. Finis iucundus. Angelus immortalis, &c. ubique Vernacula simul variando, ut declinandi finem & usum omninò perdiscant.

218. Pronomen, *hic, hæc, hoc*, inter declinandum Nominibus nullo usu, certo autem cum tenellorum ingeniorum tormento, præponi, evicerunt ante nos alii: silentio ergò transimus.

219. *Exercitia styli híc erunt*, (omnibus pomeridianis horis) earundem Declinationum accuratissima descriptio, præsentibus semper, inspectantibus, dirigentibus, & corrigentibus, Magistris. Urget enim præsentia Turni.

V I.

220. Eodem modo pertransibitur *Vestibuli textus vice sextâ*, Conjugationum addiscendarum causa: præmissa iterum *ex elementali Grammatico Capitis quarto* prælectione & explicatione. Sed hac vice sola primæ formæ verba, *Activa* puta cum *Neutris*, conjugari docebuntur: dissimulatis, & silentio transitis, *Passivis* & *Deponentibus*. Gradatim enim eundem est, multisque & diversis simul addiscendis nunquam oneranda sunt ingenia.

VII.

VII.

221. *Septimâ demum vice repetendo Vestibulum eatur ordine per Verba*, uti obveniunt. Vbi de *Passivis* erunt generaliter informandi, quem sensum & usum habeant, juxta annexum *Elementale Grammaticum*, &c.

222. A meridie eadem Conjugationes transcribantur in *Exercitiorum libellos*: more jam designato.

223. Atque híc jam etiam inchoari commodè poterit *Linguæ exercitium*. Non quòd ante prohibitum sit, sed quòd posthac intermittendum non sit. Ante fuit liberum illis qui volebant (sunt enim alii aliis ut ingenio ita lingua præcociores) Latine garrire: posthac non liberum erit non garrire. Si quis pejus cæteris, castigetur ab illis qui melius balbutient, & à Magistro ipso: non severitate aliqua, sed joco, vexatione, risu. Hanc pœnam esse volumus barbarismorum & solæcismorum hoc loco, ut exercitatio sit iucundior & liberior.

VIII.

224. *Octavo repetatur libellus, ut recitens memoriter vel integra folia*, ad percurrendum quàm celerrimè. Adjuagaturque declinandi & conjugandi exercitium, itidem jam *memoriter*, sine tabellarum inspectione; ut jam sine cortice natate consuescant. *Exceptis tamen Verbis formæ secundæ nuper*

nuper inchoatæ, nondum firmatæ, sed demum firmandæ. Hic proinde Tabella uti serperaſtrorum inſtar, adhuc liceat.

225. *Exercitia ſtyli* (pomeridiana) per hos dies erunt *Variatio ſententiarum per numeros*, ſingularem commutando in pluralem, & viceverſa. Ex. gr. Introitum Veſtibili ſic deſcribant: *Veni puer, diſce linguas pulchras & elegantes: & comprehende pro tuo captu rem variam, ſapientiæ ſemen. Deus te iuvabit, Præceptor amabit, alius (quilibet) laudabit, ipſe gaudebit, &c.* Ecce quam facilia hæc per quæ tamen multarum difficultatum ambages evitari, & à tergo relinqui, res ipſa docebit.

I X.

226. *Nona Veſtibili iteratio tota quaſi examinatória erit*; ad cognoscendum, quid profectum ſit haſtenus in Rerum intellectu, & Verba interpretandi, discriminandi, variandi promptitudine.

227. Horas ergò matutinas percontando tranſiget Magiſter: *Tu N. N. N. quid eſt, Venite pueri; Pueri*, eſtne Nomen an Verbum? Cujus caſus? Cujus numeri? Cujus declinationis? Cujus generis? Quæcunque autem ratione hîc aliquis hærebit aut errabit, id ſemper ad aliquid neceſſarium & utile monendum occaſio eſſe poterit.

228. Quo-

228. Quoties ad particulas indeclinabiles venit, etiamſi de illis nihil adhuc traditum eſt, pergat tamen quærere. *Tu N. N. PRO, (ET, ERGO, VBI, &c.)* eſtne Nomen an Verbum? Si hærebit, dicet Præceptor, nec Nomen nec Verbum, ſed vocula invariabilis: cujuſmodi multas eſſe, (recenſeripue potiſſimum Capite IV. Veſtibili) monebit; nondum differentiam Adverbiorum, Præpoſitionum, Conjunctionum & Interjectionum, attingendo: hoc enim reſervatur *Grammaticæ*. Nunc ſatis erit differentiam Nominis & Verbi & Generum Caſuumque, Temporum Modorumque uſum noſſe, arque inſuper declinando & conjugando eſſe promptos.

229. *Exercitium ſtyli hîc jam altius ibis. Commutabunt nempe Verborum Modos*, ex Imperativis Indicativos, & ex Indicativis Subjunctivos, formando: eoque intervenientibus particularum ſubjunctivarum (Si, ut, Quòd, Quanquam-tamen, &c. quæ illis Præceptores ſuggerent) vinculis, connectendo. Verbi gr. Ex introitu Veſtibili proponendum erit argumentum ſtyli vernaculi, in quo in Latinum tranſferendo nihil requiratur, Præter diſtam illam Modorum permutationem: hunc ferè in modum. *Pueri veniunt ut diſcant Latinam, linguam quæ pulchra eſt & elegans. Si comprehendunt pro ſuo captu*
res

res varias, sapientia semina, fit ut Deus eos juvet, Præceptores ament, alii laudent, &c. Sed hoc vernaculè proponatur, ut Latine reddatur. Ita per totum libellum.

X.

230. Decima & ultima Vestibuli repetitio concertatoria erit, inter discipulos ipsos. Licet inferiorum cuicumque provocare superiorum quemcumque. Atque tum provocans jubeat provocatum sententias, quas ei (è præsentis tamen horæ demensio) proponet, transferre in Latinum: & permutare numeros: & Verborum modos: & declinare: & conjugare, &c. omnia ex tempore, memoriter, promptè. Tum post ille hunc eodem modo examinabit, &c. Brabeum sit loci prærogativa.

231. Styli exercitium hic tale esto. Ex occasione eorum quæ manè examinata sunt fingatur epistola, seu narratiuncula quædam plenior: ad quam tamen non requirantur alia verba quam quæ Vestibulum suppeditant; sive in præsentis ejus dici textu occurrant, sive alibi Indicis beneficio (cujus usum hic jam demùm sentient) inquirenda veniant. Ex. gr. Ex occasione Introitus Vestibuli dicitur ipsi epistola patris ad filium vernaculè, sic: Mein Sohn/ wo du fleißig lernest die schoene Lateinische Sprach/ so werde ich dich gewiß lieben. Denn darinn ist grosse Weißheit zu
fin-

finden. Lastu doch einen gutten Præceptorem: der dich also unterweistet/ wie du es begreifen kanst. Sie ist auch gar leicht/ wenn man nur ordnung helt. Zwar der anfang ist etwas schwer: Das end aber wird gewiß lustig sein/ Gott helffe dir mein Kind.

232. Cavebit ergò Præceptor ullam immiscere Vernaculam Vocem, quam non Index Vestibuli habeat, & Latinam illi respondentem in Vestibulo monstret. (Aut si immiscet, doceat mox quomodo Latine exprimenda sit.) Nec periodos formabit bimembres aut trimembres: sed simplices: Meminisse enim oportet balbutiem Latinitatis nunc formari, & cum balbutientibus esse balbutiendum.

233. Index Vocum ut sit tantum Vernaculus, (non additis vocibus Latinis, sed numero sententiæ, ubi vox ea Latine redditur, expresso) non sine causa suadeo. Primò enim, entia non sunt multiplicanda sine necessitate: cur ergò vocum interpretatio, quæ in textu facta est, in Indice reperatur? Deinde, utile est discipulos quàm sæpissimè textum inspicere, & familiarissimum habere; omni igitur occasione eò revocentur. Denique, eò ipso brevior erit Indecula, & libellus parabilior & portatilior.

234. In examinanda compositione Præceptor in causas etiam inquireat (ut rationabili-

tionabiliter scribere & loqui consueſcant) *Cur hoc ita poſuiſti? Cur non ita? Vbi datâ operâ vitioſe terminationem ſinga. Verb. gr. Cur ponis Venite? cur non Venante, ſicut Amante: aut Venente ſicut Docente? Reſpondeat & reſpondere doceatur: quia Venire, eſt Conjugationis quartæ, ubi Imperativus terminatur in ite, &c.*

235. Hoc erit præceptorum & regularum intellectum Vſu formare, ut Vſum ferant. & ſint præcepta, verè præcepta; & normæ, verè normæ & directoria. Abſque hoc ſit, quantâcunque curâ evolvantur Grammaticorum libri, non ad aliud conducent, quam ad macerandum. torquendum, hebetandum ingenia.

236. Hoc modo ad Latinitatis Veſtibus decies dedolatus Latinitatis tyro, ipſam Ionuâ ingredi judicabitur idoneus.

FINIS.

I A N V Æ L I N G V Æ Latine D I D A C T I C A.

237. Secundæ claſſis Latinitatis metam ponimus, ut puer eò erudiatur, quò (1) *Omnes uſitatas Latini ſermonis voces intelligat, earumque verum & genuinum ſenſum, h. e. ſignificationem propriam, examiſſim teneat (2.) ſciat ſignificationum (quo ad cum uſu fieri poteſt) reddere rationes*

tionis, vi originationis (3.) Tandem ut ſcribat & eloquatur congruè, (h. e. Grammaticè, ſine vitiis) quidquid jam rerum intelligit.

238. Qua tria ſi annuo ſpatio (quod ante deſignavimus, ſſ 146.) pueritiam addocendi commodam oſtenderimus viam, rem haut levem præſtitam eſſe nemo prudens negabit.

239. Tria enim hæc *Univerſali illi, quam intendimus, Eruditioni, & quæ proximè ſequi debet Facundia ſuavi, plenæque poſt Eloquentia, planè viam ſternent. Quod ut æquè pervideant omnes, ante omnia id hîc, vel ſtrictim, rationibus & ſapientum virorum teſtimoniis comprobandum erit.*

240. Quantum ad primum, apèrte oſtendit in ſua (de Emendatione vitioſiſſimæ per Germaniam Eloquentiæ) Diſſertatione *Ravenius, totius mali caput eſſe, quod qui Eloquentiæ dant operam, non à fundamentis incipiunt, ſed à ſaſtigio: hoc. eſt. dicendi genus ſummum jam inde à primordiis affectent, inſano conſilio Cicero- nis & aliorum grandiloquentium imitationi illicò ſeſe dedentes.*

241. Suadet ergò gradatim iri, à dicendi genere humili ad mediocre; & à mediocri, ad grande. Attamen (quod obſervandum probè) ne ab humili quidem incipiendo, ſed primum ad genus commune quod

quod omni characteri competat, Iuventutem componendo.

242. *Propriis enim, verbis, & iis communibus & vulgaribus sensa animi efferre posse, non solum primum esse ad Eloquentiam gradum, sed & totius Eloquentiæ fundamentum: quinimò potissimum fluentis jam & urgentis Eloquentiæ vim, non in extremis illis troporum & figurarum ornamentis, sed in communibus illis & propriis rerum expressionibus, sitam esse, Ciceronis & Quintiliani: Lysiæque & Isocratis, exemplis & testimoniis, probat. Tandemque sine hoc fundamento omnem pro Eloquentia conatum ridiculum esse, & in nugas abire, ostendit.*

243. *Quod in nobis ipsis experimur, quicumque non hac felici & facili via ducti, sed per devia quævis raptati fuimus. Non solum qui jam tandem tenuitatem, siccitatem, scabritiemque; nostram agnoscimus & deploramus sed & sublimes illi, sua opinione, qui verbosa floquacitate prætumidi, quoties acundix suæ expromunt, & in publicum ostentant, vires, toties nil nisi vel alienas rhapsodias, vel proprias bullatas nugas, tumores puta meros, & verba inflata, varîe crepantia & hiantia, adferunt: sibi solis, sui que similibus, mirandi, sapientibus ridendi.*

244. *Si ergo nostra hæc secunda Latinitatis classis aptè satis docere poterit, quomodo*

quomodo sermone recto & puro (*nativo scilicet & proprio Vocum significatu*) animi sensa (saltem in necessariis interim) exprimenda sint, quod ni rectè fundamentum sequenti altiori structuræ posuisse existimemur?

245. *Eò tamen haut ullâ certiore, ac studii Etymologici, viâ pervenire licet. Quandoquidem si usu solo Vocum omnium significationes genuinæ addiscendæ relinquuntur, cum Temporis ampla nimis spatia requiruntur, tum Memoria obruitur, non ad certas classes revocatis omnibus: sed & Intellectus vacillabit semper, nullis rationum cancellis, ut cui cohæreant, quæ cohærent, videat, septus. At dum vides, unde ortum sit verbum, citius intelligis vim ejus Rei, quam cupis introspicere, inquit Isidorus.*

246. *Clarissimus Becmannus (in aureo suo de Originibus Latine Lingue opere) septem recenset, & exemplis illustrat, studii hujus, quod in Vocum rationes inquirat, utilitates. Nempe quod (1.) Ducat indistinctam proprietatis vocum cognitionem, ne promiscuè una pro altera infarciatur. (2.) Viam aperiat in Rerum cognitionem: (quemadmodum Agellius Labeonem Antistium innumerabiles in jure civili nodos non aliâ re magis quam Vocabulorum originis diligenti investigatione expediisse, refert. Nullam enim pro-*

L

pemo-

pemodum Dictionem temerè esse confictam, sed consilio impositam : ut *Origo Vocis plerumque sit index nature*, id est. proprietatis & finis, ad quem Res ordinata est. (3.) Oratoribus hoc præstare etymon, ut cognitâ proprietate, sciant quavis & efficacia insit voci : ad melius instituendum Verborum delectum quam Eloquentiæ esse originem Cæsar apud Ciceronem dicit. (4.) servire ad cognoscendas syllabarum quantitates : (5.) & ad exactiorem scripturam vocum. (6.) Et Memoriæ parati præsidium ingens, dum multæ Dictiones ad aliquam unam, simplicem, primam ; & multi significatus ad aliquem unum principem, revocantur. (7.) Denique, rem esse voluptatis sinceræ plenam, & melle dulci dulciorem, cernere, quàm aptè Res & verba alia ab aliis descendant, & se invicem amplexentur.

247. Non mirum ergò, excellentissima ab omni ævo ingenia in Vocum originibus exquirendis, non tam deliciata fuisse, quàm seriam & severam posuisse operam. *Plato puta, Aristoteles Cicero, Cæsar, Galenus, Varro, Festus, Scaliger uterque, &c.* Etiam Theologi magni : *Isidorus Hispalensis Episcopus : D. Lutherus* (vir magnus & *Hermes*, qui edito opusculo Nomina propria Germanorum & nativis fontibus declaravit ; præfixâ adhortatione, *Exemplum dedi Vobis, ut plura*

& meliora faciatis) *M. Martinus, G. Cruiger, ipse Crist. Becmannus, D. Gregorius Francus, &c.* Scribitque ; *I. C. Scaliger. Qui Verborum curam putat indignam esse viro sapiente, is homines nos esse dedocet.*

248. Omnia hæc ostendunt, hæc etiam subsidia Inventui Scholasticæ (quò promptius & efficacius ad scopum Rerum & Verborum veram & solidam cognitionem, promoveantur) invidenda non esse : dandam potius operam, ut rem ultrissimam & jucundissimam, ex operosis Criticorum officinis ad puerorum transferamus ludos : quò per leviora hæc (Verborum rationabilem speculationem) circa Res ipsas philosophandi fiat initium. Nam rectè dictum est : *Rerum posterior, Verborum autem prior, est contemplatio.* Et Galenus : *Sine Nominis explanatione Remelle cognoscere, est tempus perdere.* *Etymologiæ enim ratio, est optimum intelligendi principium.*

249. Optimè igitur puerilibus studiis consulemus, si eos circa Vocum etymologias reddiderimus perspicuos & accuratos : quantum quidem ad ea, quæ Latinis è fontibus derivantur. Cætera, quæ apud Latinos pro thematibus habentur, satis erit deduci à Græcis (paucissima etiam ab Hebræis) vocibus : ut pueri Græcam esse matrem, Latinam filiam, animadvertentes, in illius etiam, ut anti-

quioris & purioris, amorem rapiantur, sensimque illius accipiendo gustum lege-
re & intelligere Græcanica consuefcant.

250. Et quia Voces per se non absol-
vunt sermonem, sed Voces conjunctæ,
ordineque debito dislocatæ; non etiam
exactæ Vocum significationes, & signifi-
candi rationes, tenere sufficiet, sed con-
nubia earundem legitima insuper nosse,
necessum erit. Atque hoc erit tertium,
quod sibi præstandum proponit secunda
hæc Latinitatis Schola, *Sermonis Congruen-
tias.*

251. *Trinus* ergò erit pro exercitandis hîc
ingeniis apparatus. Primum ipse *Ianua Tex-
sus*, è totius Latinæ linguæ Vocabulis usi-
tatis, & ordine Rerum ipsarum digestis
(ut unumquodque non nisi suo loco, &
suo nativo significato, Intellectui se præ-
sentet ac insinuet) contextus. Cui quid-
quid ad plenitudinem & concinnitatem
adhuc defuisse, accuratior observatio, &
uberior praxis, ostenderit, sensum perfici,
nostrâ & alienâ curâ, poterit.

252. *Alium* est, quod propediem
ad hæc, dabimus, *Rationale Vocum omni-
um. hoc. est. Lexicon Etymologicum*, con-
textum è præcipuis ævi nostri Eymologi-
stis; in primis *Martinio, Becmanno, Alste-
dio, & Coldingo*: sed majori (quod res ip-
sa restabitur) compendio & facilitate, at-
que adhuc factum: ut prudentes rerum
æstima-

æstimatores dicturos sperem, *Puerilia es-
se facta quæ senum erant.*

253. Cui addituri sumus promissum
illum de *Homonymis, Paronymis, Et Syno-
nymis* (h. e. Verbis ambiguis, quæ aut
eodem, vel vicino sono diversam habent
significationem, aut rursus sono diverso
eandem planè, aut proximam, significa-
tionem) tractatum, discipulis utilissi-
mum.

254. Tandemque *Grammatica præcepta
& Regulas, ad compendiosam facilitatem, ce-
leremque praxin, ex veris naturalis Didacti-
cæ legibus concinnatas.* Quorum omnium
usus legitimus hîc jam docendus erit.

255. Dehinc jam, æquè *IANUAM, ut prius
VESTIBVLVM*, decies iteratò pertran-
siri volumus: non Oculis solum & linguâ,
sed & Manu, Memoriæque & Intellectus
exercitiis) ut ad immittendum *PALATIO*
verè idoneos reddamus.

256. Primò, *percurratur lectione nudâ,*
ob pronuntiationem rectam & celerem, libel-
lique totius generalem & confusam præcogni-
tionem. Legant ergò discipuli ex ordine,
singuli periodos singulas, in circuitum:
præmissò ubique textu vernaculo. Magi-
ster sit præfes, pronuntiationem & accen-
tum emendans.

257. Hâc ratione (nihil enim ani-
pius requiritur) percurri poterit *Ianua*
textus intra unam & alteram hebdoma-
dam.

dam Adjungenda erunt solum, & inter operas inculcanda, de partibus orationis, & de Accentu, præcepta.

258. *Exercitium styli* (quatenus à scribendo initium sumit, & nomen quoque inde habet) erit, *Textus Ianuæ transcriptio*, vernaculè & latinè : ut jam quoque celeriter, nihilominus tamen ad religendum accommodatè, scribere consuecant. Quà occasione

N B.

addam ; *Cur omnia quæ discuntur, propriâ discipulorum manu describi suadeam ?* Primò, ut sibi manum expeditam comparent (sola quippe crebrò iterata actio habitum confert) Deinde, ut Parentibus & Scholarchis evidentiori sit argumento, didicisse omninò quæ debebant. Tertio, ad Memoriam subsidium : quæ omnia eò facilius rapit, & profundius recondit quo pluribus sensibus, & diutiùs, uni rei immoratur. Vnde Philippum Melancthonem ferunt, quoties libellum aliquem insigniter sibi familiarem reddere vellet, transcribere solitum, quamvis impressum in Bibliotheca sua haberet. Denique, ad suæferi volumus pueros ad attentè versandum in Auctorum lectione, & referendum in dia-ria, vel locos communes, aut aliâ ratione transferendum mox in usum, quidquid utile legunt. Inculcetur proinde jam hîc illis perpetuò (semel id monuisse sufficiat)

sufficiat) *Lectionem sine stylo somnium esse, & rem evanidam-*

N B.

259. Monendum & hoc, atque legis instar figendum : *in hac secunda Latinitatis Schola Linguae exercitia requiri perpetua, ut nempe colloquia puerorum, tam inter se quàm cum Præceptore (& Præceptorum ad illos) non nisi Latina sint.* Quemadmodum sanctè olim magnus Scholarum reformator, Sturmius, sanxerat : *Cum in Scholis ingrediuntur pueri (inquit) cum domum redeunt, cum colludunt, cum simul ambulunt, cum opriam veniunt, sermo sit Latinus (aut Græcus.) Nullus verus locus, si quis hic peccat petulanter.* (Epist. Classic. lib. 3.) Quam quidem sanctionem dissoluti Scholarum mores profanarunt : eam tamen in vigorem revocari, magno perè docentum & discipulorum interest.

I I.

260. *Secundò reassumatur Ianuæ libellus, Rerum enucleandarum gratiâ.* Nempe ut antequàm Res Verbis rectè exprimere discant, prius eas discant rectè intelligere.

B N

Protestamur n. perpetuò, nos formare Homines, Creaturam intelligentem: non ad garritum & nugas, sed ad rationabilem Rerum usum, & sapientem de illis sermocinationem : quorum

neutrum sine prævia, clara & distincta, Rerum, ut se per suas differentias pandunt, cognitione, obtineri potest. Nam, si confusa erit Rerum cognitio, confusus & sermo. Lingua quippe non immediate Res attingit, aut exprimit, sed rerum Conceptus, ut in mente resplendent. Conceptus proinde formandi sunt primo, ut sint recti: atque tum facile erit formare linguam, ut exprimat recte, quod Mens intelligit rectè.

261. *Simpliciter ergò necessarium est, ut antequam Verba Ianuæ accuratius resolvantur, Res sub illis contentæ prius innotescant: quod Præceptorum aliquam requireret diligentiam. Quamquam enim nihil aded supra puerilem captum Ianua continet quia tamen pueri Pueri sunt, quorum mens vagabundè fertur, & non nisi obiter & cursim superficiem Rerum ubique stringit, captivanda est aliquomodo, ut Rebus fixius attendere, earumque differentias exactius observare consuecat.*

262. Quod aliâ ratione haut fieri potest commodius, quàm si Præceptores coram discipulis accuratè censum Rerum instituunt, quid unumquodque sit, & quomodo ab alijs ejusdem generis differat, ostendendo: & si quid Ianua, more suo, præstius dicit, uberius ad necessitatem enarrando. (Observato diligenter, ut sibi attentos omninò reddat Discipulos omnes. Quod

Quod artificium ostendimus // 175.

263. *Exempli gr. Ante Capitis II. (de ortu Mundi) explicationem, poterit dicere: Sapientes (quos vocamus Philosophos) admodum sollicitè indagavisse Mundi originem, esse à seipso, an aliunde: sed nihil certi potuisse deprehendere, cum nemo interfuerit, qui rerum illa primodia spectaret, &c. Deum tamen per Mosen, revelasse, quomodo res gesta sit, &c. (Tum poterit summam capituli primi Geneseos recitare: & addere) Nostra Ianua ita hoc summam expressit. Deus creavit omnia è nihilo, &c.*

264. In relegendò autem Textu Ianuæ, quoties in rem aliquam explicatione egentem incidet, explicabit, vel per exempla, vel per sensualem demonstrationem. Ut in capite, (20. *Informi caligine*) addat: Moses vocat misturam Terræ & Aquæ, tenebricosam, inanem, vacuam: Philosophi Chaos vocarunt, hoc est confusum quid, &c. Item) 21. ad illud *Ideam intra se conceperat*) addat: Solent enim artifices antequam opus fabricent, formam seu exemplar ein *Munster/ vorbild/ Grundriß/* etc. mente confingere, aut etiam in materia effigiare, *Dass man eigentlich siehet/ was werden soll/* etc. Item (22. *Assignavit cuique locum, modum, genusque suum*) illu-

fiat per exempla, sic *Locum*) ut Terra sit loco inferiore, cœlum superiore: in Terra ut se contineant lapides, Arbores, Animalia, &c. Sol autem, & Stellæ, & Nubes, in sublimi, &c. *Modum*) Ut Aquæ non sit plusquam oportet, neque Ignis: sed ad temperaturam Mundi. Ut Mus non in Felis staturam excrescat: neque Bos in Ovis parvitate subsistat, &c: sed prout ordinavit Creator, &c. *Genus*) ut ex Tritici semine triticum nascatur, non Avena: ex Iuglande juglans, non Quercus aut salix: & ex Homine homo, non asinus, aut simia, aut rana, &c:

265. Impossibile est non oblectari & inescari talibus puerilia ingenia, si pueriliter (hoc est. crassiusculâ Minervâ, familiaribus & blandis gestibus & verbis) proferantur. Ut optandum sit tales in *Ianuam* commentariolos ab aliquo confici, in usum Præceptorum non usque adeo in realibus versatorum: postquam infelici methodo quidam nusquam à Grammaticalibus progressi, quoties ad hæc realia (naturalia vel artificialia) venit, in alium sibi orbem delati videntur: ideoque talia aut fugiunt, aut misere expediunt.

266. *Exercitium styli per hos dies sit idem quod ante, descriptio Textûs Ianuæ.*

I II.

267. *Tertio percurratur Ianna propter uberio-*

*uberiorem etiam Rerum & verborum intellectum quod hoc modo fiat. Iussis omnibus claudere libellos, recitet Præceptor Latinam sententiam, aut periodum totam, jubeatque hunc & illum (sine ordine) Vernaculè dicere idem. Deinde voces singulas, quomodo vernaculè reddantur, examinet. Ita necesse erit omnes ad omnia paratos accedere, præmissâ domi repetitione diligenti. Nam si æmulatione res ageatur, cogitabit quisque, *Occupet extremum scabies!* malletque diligentæ exemplis alios antevertendo sæpius collaudari, quàm à tergo relictus rideri aut confundi.*

268. *Exercitium Styli hic sit, Descriptio Grammaticæ, Ianuæ annexæ: saltem partibus ejus primæ, quæ Etymologia dicitur.*

269. *Quarta Ianuæ pertractatio erit ob initium præceos Grammaticæ: ut nempe quidquid ex Etymologia residuum est, addiscatur. Puta, Partium orationis omnium accurata discriminatio; Nominum & verborum, præsertim anomalorum, declinatio; maxime autem ut Verborum omnium Tempora cardinalia (Præsens, Præteritum, & Supinum) probe ediscant. Eo igitur sine totus Ianuæ textus pertranscatur ut Voces & Voculæ omnes excutiantur, quid fiat, & quomodo fiantantur: commonstrato, ex annexa Grammatica & Lexico, quidquid de ulla earum monendum est. quod*

L 6 ali-

aliquousque Præceptor faciet, modumque observationes illas ex Lexico & Grammatica colligendi, ostendet: post exiget à discipulis, quò Grammaticà & Lexico expedite uti, omninò addiscant.

270. *Exercitii scriptorii loco, sit continuatio describende Grammatices: ut sibi generalem & confusam jam sic omnium præceptorum notitiam parent, antequam usus illorum monstrari & urgeri incipiat.*

V.

271. *Quintà vice pertransibitur Iamà Originationum addiscendarum gratia. Quod ut succedat feliciter prælegatur illis ante omnia Lexici Fundamentum; Lexico ipsi præmissum: ut præcognoscant rationes, causas, modosque, omnium derivatorum & compositorum. Hoc intra duas, tres, quatuorve horas obfulto, eatur per Ianuam totam, examinenturque omnia Vocabula sigillatim, unde veniat unumquodque; & quam habeat significatus sui rationem? Quod totum ita expediet Lexicon, ut Præceptoribus & Discipulis nihil restet, præter inquirendi, relegendi, sæpiusque iterandi, jucundum laborem, donec altè insideant omnia menti. Hoc n. studium, ut ante diximus, nihil difficultatis & nauisæ, multum suavitatis, plurimum autem, & supra quam imperitii rimaginari possunt, utilitatis, habet.*

272. *Præmeridianis horis describant idem Lexicon*

Lexicon, Præceptore obambulante, & ut diligenter, mundè, correctè, scribant omnes, inspectante.

VI.

273. *Tractatus de Homonymis, Paronymis & Synonymis, ut probè intelligatur, & usum cui destinatur ferat (hoc est nihil relinquat confusum in vocum significationibus, sed faciat omnia distincta & clara, quantum hoc puerile studium permittit): relegendus erit & explicandus pueris: & mox percurrenda Ianua tota (atque id jam viâ sextâ) eo modo, ut discipuli jubeantur ipsimet inquirere, & monstrare, voces illas, homonymas & paronymas, earumque significationes distinguere. Quod aliâ ratione non poterunt, quam relegendo sæpius, & omninò ante omnem Lectionem, tractatum illum, cum annexo illi omnium homonymorum & paronymorum Indice, donec memoriæ omnia hæreant. Tandem enim jubeuntur totum illum Tractatum recitare.*

274. *Vt ergò hæc melius se Intellectui figant, per eosdem dies, horis stylo dictatis eundem tractatum describant & rescribant, quoties poterunt. Non enim ultra octo decemve foliola habebit.*

VII.

275. *Sed jam tempus erit structuram etiam Vocum conjunctarum discipulis monstrari. Redeat ergò ad Ianuæ introitum, & cundo septi-*

(septimâ vice) per Ianuam totam; ostendatur in omnibus sententiis constructionis ratio, per *syntacticas Ianuæ attextas Regulas*. Quod ut procedat expeditius, cogitamus totius syntaxeos regulas uno continuo numero signare: in ipso autem Ianuæ textu numeros illos assignare, ut per quam Regulam unumquodque sic dicatur, illicò pateat. Ita enim nihil relinquatur laboris, præter constructionem quamvis cum Regula conferendi, ut usu crebro tandem omnia illa in habitum transeant. Quâ ratione consulti videmur, tam diligentibus & ingeniosis, ut expedita omnia cernentes eo alacrius perlyntacticum hocstudium volitent: quam ignavis & hebetioribus, ut se quoque omninò progredi posse videntes, progredi pergant.

276. *Vt autem syntactica ille Regula facilius memorie hæreant, describantur intra hos dies, horis exercitio styli destinatis. At non Regulæ nudæ, ut impressum exemplar habeat: sed cum adscriptis è Ianuæ textu exemplis, quæ subjecti cuius Regulæ numeri indicabunt. Hoc exercitium plus in recessu habeat, quam à fronte promittat.*

VIII.

277. *Oclavo percurratur Ianuæ Orthographiæ & Prosodiæ causa. Ergò, præmittantur utriusque ex annexa Grammatica, præcepta: & in textu ipso relegendo ostendatur (paulò post autem examinando exigatur)*

gatur) Literas, Syllabas, Voces, sententiâs, Periodos, rectè scribendi & pronuntiandi ratio. (Omnia enim illa sub Orthographiæ & Prosodiæ regulas redigendæ sunt: non Orthographiæ ad Literas, Prosodia ad Syllabas, restringendæ: ut vulgò ineptè fit. *Quandoquidem integræ etiam Periodi & Paragraphi, imò Textus, suas rectæ scriptiōis & pronuntiatiōis leges habent.)*

278. *Sed ad iungenda videtur hæc vice Recitatio textus Ianuæ è Memoria. Iam enim toties variè iteratâ lectiōe, relectiōe, expositiōe, resolutiōe, &c. satis altè infedisse videntur omnia potuisse menti. Repetant ergò sibi privatim omnes, & publicè recitent qui iussi fuerint, vel integra folia, bina aut trina capitâ intra horam unam. Vbi autem scire omnes constiterit, reliquum horæ tribuatur examini orthographico & prosodico, ut ante dictum: quò intra duas trêsvè hebdomadas iterum libelli finis attingatur. Omnia enim expedita fore, cum per præmissos gradus huc ventum fuerit, speramus.*

279. *Exercitia manûs hæc etiam non alia erunt, Quam regularum Orthographicarum & Prosodicarum descriptio, toties quoties tempus patietur; aut necessarium esse prudens Informator iudicaverit.*

280. Nonò redeat IANVA, propter *analysin quasi Logicam, per Quæstiones. Que insignis erit via, ad vim Rerum & Verborum, ex varia ad alias res & verba ordine, nexu, respectuque prospiciendum: ingenerabit item solertiam prudenter atque cum ratione, tum considerandi quidvis, tum respondendi de quovis: denique ad rectam nativamque Syntaxeos præxinita deferviet, ut structuræ ratio sic demum verè dilucida sit evasura, & in expectato futura. Cum enim de qualibet periodo Præceptor defumet præcipuum, seu Nomen, seu Verbum, seu utrumque, ad formandam inde quæstionem: discipulo incumbet è reliquo formare responsum. Quod quia nec totidem, nec eodem ordine locatis verbis, quibus ipsa integra periodus constare poterit, sed imminutis & immutatis: necessariò hîc attentio & iudicium acuentur.*

281. Id quod alicubi facile erit: nempe ubi quæstionis & responsa parata habentur. Vt § 2. *Quid est Eruditum esse? Resp. Nosse Rerum differentias, & posse unumquodque suo designare nomine. Alibi paulo difficilius: Ratio tamen ubique, quid interrogandum, & quid respondendum sit, dictabit. Vt § 4. Que sunt Eruditionis fundamenta? Resp. Nomenclatura Natura & Artis. Et rursum: Hæc fundamenta*

menta quomodo ponuntur? Resp. Nomenclaturam Naturæ & Artis perdiscendo, &c.
NB.

282. Hoc exercitium quam simplex & puerile videatur, tam efficax erit ad aciem puerilis ingenii excitandum, & directè in Res & Verba intendendum. Quare ut hâc parte, vel illi etiam qui per se minus perspiciunt, quid hîc ubivis sit agendum, viam reperiant patefactam & signatam: dabimus operam, ut populari quâdam Logicæ methodi accommodatione, designatas exhibeamus quæstiones, quæ de Nominibus substantivis, Adjectivis, Verbis item, ut & aliis vocalis, (in quibus rerum emphases latent) institui queant.

283. *Exercitium styli ne quidem hic aliud opus erit institui, quàm ut ea ipsa quæ matutinis horis sic agitata fuerunt describantur: omnia nempe, totius Ianuæ, in Quæstiones resolvendo & Responsonibus explendo. Dictu non facile est, quantas stylo & iudicio utilitates perbellum hoc exercitiationis genus allaturum sit.*

X.

284. *Decima Ianuæ repetitio iterum contentatoria sit, ut ante Vestibuli, § 229. Contentant bini (auscultante toto cœtu, & Magistro) de promptitudine memoriter recitandi, interpretandi, anomalo declinandi & cōjugandi, homonyma & paronyma*
disting.

distinguenti, Syntacticè construendi, quæstiones formandi, & ad eas respondendi, &c. Victori præmium, si aliud defuerit, applausus esto publicus, & superioris loci honor. Sed optandum esset alia etiam diligentiae incitamenta, munuscula, à Scholarum Patronis subministrari.

285. *Stylus hinc jam demum liberius exerceri incipiat, postquam sufficienter Vocabulorum copiâ, eorumque sensu vero, & construendi arte, instructi sunt.* Vertent ergò dictata à Præceptore argumenta, è Vernaculo in Latinum: Verba & sententias suggerente vel Memoriam, vel Indice vernaculo, eâ sine Ianuæ adjuncto. Sive e. g. fuerint historiæ, sive apologi & fabulæ, sive alius generis narratiunculæ, à Præceptore confictæ vel aliunde acceptæ, non intereant; modò nihil habeant à Ianuæ forma alienum, figuratum aut tropicum nimis, aut valdè remotum à præsentè humilè conceptuum & styli conditione.

286. Nam decurrentes per hæc stadia, ad metas deduci satis est, non ultra. Metam vero Ianuæ semel fiximus, ut pueri puerilia animi sensa, quanta à Rerum Ianua contentarum cognitione exurgere possunt, congruè efferant. Hoc si assequimur, scopum attingimus, hinc subsistendum est.

Atque nobis etiam hinc nunc, sub IANUÆ egressu, pedem figere libet.

287. *Quan-*

287. *Quantum enim, ad Usus PALATIUM & THESAURORVM Latinitatis, optima de illis poterunt suo tempore consilia dare ipsi Architecti: quibus Ò DEVS vitam viresque suffice, in honorem nominis Tui!*

288. Hoc unum insuper hinc monere operæ pretium fuerit. *Salutare admodum.*

N. B.

*fore pueris, methodo hæc instituendis, si Librorum eis nullorum copia fiat, præter quos Classis sue destinatos habent; primæ Vestibulum, secundæ Ianua, tertiæ Palatium, &c. Cur ita suadeam, causæ sunt in promptu. (1.) Pluribus intentus minor est ad singula sensus. Multa simul agendo, nihil rectè agimus. Habeant ergò interim sibi sola hæc, suum in usum tanto studio elaborata: his attendant, aliis ne distraherentur. *Usus assiduus uni rei deditus, & ingenium & artem sæpe vincit, inquit Cicero. (2.) Delectum rerum adhibere pueri nondum possunt, possunt facillè incidere in ea, quæ se confundant & intricent, si quidvis contrectandi occasio sit. (3.) Quod Romani præcones Capitolium ad sacris operandum ingressuris acclamare solebant, Hoc AGE, ad id pueros etiam condocere bonum est, ut Autoribus immorari, non per eos volitare, aduecant. (4.) Denique, immoderato studio vigor ingenii, præsertim ignei, atteritur: quod præcavendum.**

Tar-

Tardiores verò, cùm nihil varium & diffusum ante se vident, sed pensa sua pugno circumferunt; faciliè illa superandi animos induunt.

289. *Atque hæc sunt, quæ in præsens edisserere habui.* Quibus meditandis, & in publicum communicandis, desideria quorundam, de Vestibuli & Ianuæ usu consilia requirentium occasionem subministrarunt.

290. Nihil hic dictatoriè præscribimus cuiquam, sed simplicioribus solum consilia damus? quibus in puerorum institutione, sive illa privata sive publica, ductum nostrum sequi vel jam ante libuit, vel porò libere queat. Eadem tamen operâ volumus aliis etiam votorum nostrorum summam, & cogitationum qualemqualem delineationem, exponere: quâ facili & expeditâ ratione obtineri posse confidamus, ut docentes & discentes, ludibundi suas peragendo operas, solidissimos tamen faciant in L. L. studio progressus.

291. Si quis hæc non ad eò esse mala agnoscit, in commissâ fidei suæ juventutis commodum iis uti (tantisper saltem, dum dies & Deus meliora, quibus semper locus erit, offerant) ne detrectet. Constat quosdam usque ad eò morosos, morisque sui tenaces esse, ut quamvis videant meliora probentque, rationibus & apertæ veri-

veritati resistere non valentes) deteriora tamen usque & usque sequantur. Quasi verò laudis sit, consuetudinem pro lege sequi: aut, ut *Seneca* loquitur, pecorum ritu sequi antecedentium gregem, eundo, non quò eundum est, sed quò itur. *Scienti bonum facere, & non facienti, peccatum est illi, inquit Apostolus Iac. 4. 27.* Scire igitur non sufficiet, in usum transferas oportet.

292. Gravissimum illud *Hesiodi* monitum, de tribus Hominum generibus (quod in Scholis frequenter quidem recitari, at perquam tamen negligenter observari solet) hoc loco subnectere libet: sed *Livio* interprete, ejusque ad eò verbis, quæ ille *Minutio* ad milites accommodavit, ad Puerorum Eruditores pronuntiantes, *Sæpè ego audivi (inquit) eum primum esse Virum, qui ipse consulat quod in rem sit, Secundum eum, qui bene momenti obediat. Qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse.* Quod si *Versus* versibus expressos audire potius libet, aut illi etiam movere animos magis forte quorundam possunt, adsit hoc loco *Melancthon*: qui eandem sententiam ex *Hesiodo* hunc in modum reddidit.

*Omnia per sese qui prævidet, optimus ille est.
Proximus ille tamen, qui parat recta monentii:*

Sed

*Sed qui non sapit ipse, nec audit restra
monentem,*

Invida ei mentem misero natura negavit.

N B.

293. Gnavos autem & solertes *Didacticos* [quoscumque ad feliciter alias docendum peculiari dexteritate, sive natura instruxit, sive praxis longa exercuit] debita cum veneratione oramus, ut cuicumque aliquid ad præsens institutum consilii boni suppetit, in commune conferre ne dedignetur. Commune enim negotium agitur.

294. Ergo quicumque acius prospicit, & quomodo hæc nostra ad majorem *urgens* & facilitatem, usumve ampliorum & solidiorem, deduci possint, videt, ne sibi soli videat, sed Reipub. Christianæ. *Nemo nascitur sibi soli, humana societati omnes; quam nisi pro sua virili adjutum it quisque, indignum se præstat, quem ullà re adjuvent alii.*

295. Ante omnia, si quis ad rectius constituendam Ianuam lingue Latine opis aliquid milititer ferre potest, faciat obsecro: ut rem communis usus, communibus consiliis & auxiliis, Omnium usui quàm accomodatissimam efficiamus.

296. Mittant verò quantocyus *Observationes suas*, ut cuique commodum est, sive Lipsiam ad D. L. Zachariam Schneiderrum, Academiae Professore; sive Dan-

tiscum,

tiscum, ad R. D. Iohannem Mochingcrum, Gymnasii Rhetorem; sive ad Autorem, Lessnam. Quemadmodum & quæ de PALATIO atque THESAURIS. L. L. quispiani, monere habebit, Gortlicium & Erphordiam, ad *Architectos suos*, viros humanissimos, moneri & doceri æquè nobiscum, non tam patientes, quàm avidos.

297. Inyitamus vos amantissimè, & vocamus, non in partem laborum solum, sed & ad participandum de laude, & rei bonè gestæ (si fuerit) ad posteritatem memoria. Quamquam *Virtus ipsa sibi pulcherrima merces*: Conscientia nempe candidæ mentis, non defuisse officio suo ullâ parte, qua depravatas res humanas aliquanto in melius promovendi, & variè intricatas difficultatibus aliquomodo extricandi, spes fuit.

298. At si quis præ omnibus his nostris exquisitiora, usu faciliora, fructu solidiora, novit, aut invenire se posse sperat, festinet obsecramus discere hanc minus utilem machinam nostram! initurus eo nomine gratiam ingentem apud omnes bonos, nos etiam ipsos, & posteritatem: de qua merebitur optimè. *Quid enim juvat parum fructuosus, & mox destitutus, fatigare vires? & onerare Mundum, jam ante Librorum mole nimium multum laborantem?*

299. Sed ut dissertandi faciam finem, omnium quæ hanc in rem dici possunt, summa & finis hic esto:

DOCENDVM EST SINE INVIDIA:
& DISCENDVM SINE PVDORE.

In augmento enim sunt, & incremento, omnia humana, quæ in melius ire possunt.

300. Claudat itaque Seneca, verbis quibus Epistolam suam XXXIII. claudit. *Nunquam quidquam inuenietur, si contenti fuerimus inventis. Quid ergo? Non ibo per priorum vestigia? Ego verò utar viâ veteri, sed si propiorem inuenero, hunc muniam. Qui ante nos ista moverunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus Veritas, nondum est occupata. Multum ex ea etiam futuris relictum est.*

FINIS.

CONSILIVM
DE VESTIBVLO,

ac pro etiam

IANVA, LATINITATIS

EXIMIAE PERFICIUNDIS:

Primo utriusque auctori. Dn. I. A. C.
per Epistolam suggestum à

G. V. D.

*Clarissime Vir, Domine & Com-
pater fauentissime,*

I AM pridem me illa admodum indelectarunt, quæ pro pube literariâ ingeniosè excogitata, & pro initiis istis non ineleganter adornata, certè feliciter admodum, atque opportunè, in publicum edita abs Te, prodire OPVSCVLA, LATINITATIS nimirum VESTIBVLVM, & IANVA. Hoc ipsum tamen in Te, vel maximè etiam præ cæteris complacuit, quòd in iisdem Opusculis illis, licet sic avidissimè, & cum applausu plerubique exceptis, limam adhiberi ulterius, non tantùm gratissimo æquissimoque animo semper tuleris: sed professis subinde votis, privatim publicè-

M

que

quæ etiam, ut id ab Eruditis, & rei hujus-
ce saagentibus feret, requisieris.

Permovit id me eò tandem nuperis
diebus, cum tulos meos in Vestibulo
Tuo occupatos de profectibus explora-
re. IT Ipse etiam cogitare paulò altius
ceperim: quâ porrò ratione Accepiſſi-
m illud Conducibilissimumque opus-
culum Tuum, perfici possit: ut sub Vesti-
bulo. Al hoc pro Pueris adornato, Viris
etiam undiquaque perspiciendum veniat:
*Quò Eruditionis ac Sapientiæ, ætas tenella,
queat istâ methòdo sensim pedetentimque perdu-
ci.*

De quo, quoniam vix satis habes ore-
tenus quædam à me dissertata fuisse, sed
conſignari in schedam discupis, quæ co-
gitata in rem istam à me fuere: parebo
pro Amicitia, quæ nobis est haut vulga-
ris: cum præsertim hoc spectare Te vi-
deam, ut eâ ratione, tum consideratè satis
perpensari singula; tum exquiri aliorum
judicia, & in eandem rem consilia con-
quire sic undecunquè possint: Denique ut,
si quis limando poliendoque libello isti
Tuo accommodare operam suam velit,
velut regulas ac normam ad manum ha-
beat, secundum quas laborem suum mo-
deretur.

Quantum igitur mihi de Re propositâ
in præsens perspiciere contigit, S C O-
P V S V E S T I B V L I certus fixusque
is om-

is omninò est, perptuòque idem tenen-
dus ac respiciendus videtur: ut P V E R I
velut intra Limen primum Eruditionis at-
que Sapientiæ sistantur: adeoque pro
Æ T A T I S modulo, ac I N G E N I I
captu, sensim gradatimque deducantur,
non tantum ad L A T I N A M L I N-
G V A M, ex ipsis initiis pure addiscen-
dam, sed & ad Sapientiæ Humanæ Cœ-
lestisque semina, cum ipsis primis L i n-
g u æ r u d i m e n t i s, sensim minutimque;
concupienda.

Ad hunc S C O P V M, utut jam ante
hâc libellus Tuus, haut obiter apparatus,
existat: *Videtur tamen magis magisque eò ac-*
commodari idem posse: si secundum L E G E S
quæ sequuntur, accuratè distincteque recensca-
tur.

1. Primò igitur, curandum id venit, ut
Vocabula in V E S T I B V L V M refe-
rantur, non nisi talia, quæ ad captum
puerilem, quantum ad rem significatam
attinet, enim quadret.

2. Non congerantur tamen, quæ ejus
generis sunt omnia; sed illa potissimum,
quæ communiore, ac frequentiore usu,
Puerili sese ætati offerunt.

3. Atque in Vocibus huc referendis,
accuratè tamen observetur, dum non
quævis admittantur quæ sub captum ca-
dere puerilem possint: ut inter ea que pue-
ris solent esse familiarissima, usuque fre-

quenti trita, nihil quicquam temerè prætereatur, quod nomine suo in Vestibulo non denotetur: quò sic satis ad balbutiem primam instruantur, hoc ipso Vestibulari libello: ut de quibus ipsi loqui solent, & Latinè balbutire affectabunt, de iis plerisque ex libello etiam isto commodè præstare id possint.

4. Barbaræ voces, seu non satis Latinæ, providè excludantur: Puta, quæ vel nusquam apud Auctores probos usu veniunt: vel citra Necessitatem, & contra Analogiam de novo confictæ, inque vulgi usum introductæ sunt.

5. Quòd si citra Antiquorum usum, vox quædam, vel necessariò ficta fuit, vel hodie prorsus recepta est, communi etiam Eruditorum usu, admitti sanè illa poterit.

6. At ubi tamen ex Antiquo usu probius quid suppetit, quàm usus hodiernus vulgi, & Sermo proletarius habet, sic agatur, ut distinctioni illi caractere distincto expressæ, probior vel præmittatur, vel subjungatur, in parenthesis. E. g.

Hebdomada (*Septimana*)

Cum attentione (*devotè*)

7. Structuræ ratio sensim crescat, fiatque à simpliciori nexu progressus: ad eum qui videtur aliquantò difficilior.

8. Neque tamen structura hic aliùs admodum procedat, quàm ut per Declinationum Conjugationumque exercitia puc-

puero manifestari eadem ferè queat: aut certè ex primo & universali ductu Syntaxeos, atque ex Regulis quibusdam facillimis, facile pateat.

9. Quamvis etiam illud pueri percepturi videantur, quod per regulas non facile ipsis explicâris: dum exemplis nonnullis subinde structura aliqua monstretur potius, quàm regulis inculcetur.

10. Vocabula quæ sic connectenda venient, connectantur, quoad fieri potest, in *Attributiones*, *Enunciationes*, *Questiones*, *Alloquia*, *Responsa*, *Monita*, &c. quàm brevissima.

11. Atque ista etiam omnia concipiantur ad eum modum, ut expriment aliquid, vel.

dictu dignum; vel,

observatu memorabile; atque id ipsum

Veritati satis consentaneum;

Usui vitæ accomodatum; denique

cum Satu quodam initiali sapientiæ conjunctum.

12. Quòd si enunciatum, monitumve aliquod, aliquantò longius, per rei naturam evadit, distinguatur illud per commata & cola talia, quæ sensum sensim puerorum animis injicere queant: ut sic summa rei per dispositas aptè & liquidè consequentes particulas, ob oculos evidenter ubique statuatur.

13. Hac quidem ratione vel opera
M 3 etiam

etiam danda est, ut voculæ illæ, quæ fatis evidentem in sermone relationem habent, commodè suis locis, in Vestibulo etiam adhibeantur. Cujus generis sunt, *Pronomina, Adverbia*, itemque *Conjunctiones quædam*. Ut *Is, qui: Hic, ille: Cum, Tum: Vbi ibi: Quo loco*, illas quoque admitendas fore intelligendum est, quæ solitariæ, sensui explendo aut limitando aliquid annexere vel interponere solent: ut sunt, relativa monadica. *Qui, quæ, quod*, Conjunctiones item quædam: ut, *Si, Ut, quod, cum*: & ejus generis aliæ.

14. In Combinatione verò & consociatione illâ vocum Syntacticâ, hoc curetur etiam diligenter, (quod hætenus eximie ab Auctore primo observatum fuit) ut Substantivis Adjectiva & Verba, ea adjungantur potissimum, quæ ad mutuam quandam rei significatæ declarationem inter se faciant: ad eòque velut definitiones, & notabiles quædam rerum differentias, animo saltem ingerant: si non omninò semper aliquid sic simul pro vitæ usu, ac sapientiâ uberiore, submoneri eadem operâ possit.

15. Nomina complura eidem verbo gregatim subicere, visum est quidem nonnullis Vestibuli perpolitioribus: Sed illud, ut non improbetur prorsus, haut ad eò ad puerilem intelligentiam, & memoriam accommodum est, quàm si pro-

pè

pè nomina singula cum peculiari quadam attributione suâ offerantur. Itaque ubi plura ejusdem census nomina recensenda veniunt, ipsa ita potius pleraque omnia dispescantur, ut cum peculiari suo attributo aut prædicato, socientur. Sic quidem, nihil usquam memoriæ imprimere necesse habebit puer, nisi & cum mutuâ quadam declaratione conjunctum, & ad instruendum pro cognitione rerum animatum, & eodem modo comparatum.

16. Hac parte autem id quoque accuratur, ne in connexionem tali solœcum quid usquam occurrat: ut connectantur fortè, quæ per sensum singularem rectè aestimatum minùs possunt, aut per usum Auctorum proborum non solent. Cujusmodi quædam hætenus in Vestibulum subirepulsæ acubi deprehenduntur.

17. Proprietas in vocibus quibusene ubique observetur exquisitè: ut sensu singulæ quàm maximè proprio in Vestibulo collocentur. Quâ parte, criticâ quadam industriâ opus fuerit, ut singula probè expendantur, & de Auctorum verè Latinorum usu exquirantur.

18. Si tamen vox aliqua sensu proprio, vel minùs usitata forsitan existat, vel puerili captui parum accommodata sit: alio autem eoque etiam transitio sensu deprehendatur, & vulgò tritissima esse, & à captu puerili non aliena: Commu-

M 4

nioris

nioris usus tum potius, quam proprietatis nativæ habeatur ratio.

19. Vox eadem eodem sensu ne repetatur temerè: nisi si aliter fieri non queat: ut necesse sanè est, Voculas quasdam usus communissimi repetere, non plusquam semel tantum, sed sæpius etiam.

20. Alio tamen sensu, si in puerilem captum æquè cadat, ususque sit vulgaris ac trii, repetere eandem vocem nihil impedit, sed & expedit. E. g.

Refero Ich bringe davon.

Ich bringe fur / oder erziehe.

Faleo. Ich vermag / oder kan.

Ich bin wol auff.

21. Atque hic elegans fuerit, & puerorum animis cum suavitate quadam differentiam significationis imprimet: si, quod haut paucis in locis hucusque etiam observatum fuit, id porro concurretur: ut vel in eadem, vel proxima aliqua sententia, diversitas significationis offeratur.

E. g. Tua non *refert*, quod nugator *refert*.

In deserto eris *desertus*.

Sacris *interesse*, etiã puerorũ *interest*; &c.

22. In ipsã porro ejusdem Vocis repetitione, si eodem maximè sensu etiam fiat, operam dari conveniet, ut ne tamen citra varietatem omnem repetatur: Sed Nomina quidem casu, numero, aut diminutio-

nutione; Verba autem personis, temporibus, modis, formisque variantur: adeoque per structuram notabile quiddam, & ad Declinationum Conjugationumque Usus, magis magisque manifestandum accommodum, in uno loco præ altero semper offeratur. Sanè vel ita, in diversis licet verbis, Tempora, Personas, Numeros, Modosque & Formas, variare in Vestibulo conveniet: ut nullius non Personæ, Numeri, Temporis, Modi, Formæque, exempla aliquammulta, puero non occurrant. Hoc enim ad scopum Vestibuli eum apprimè faciet: ut Declinationum Conjugationumque Exercitium in ejus Tractatione, cum perpetuâ usus demonstratione jungatur.

23. Verba, quæ Grammaticis sic vocantur, si quem casum requirant, ita ponantur, ut casus ejus usus simul pateat. Nam hac ratione pueri, nec animadvertendo ad constructiones rectas adfuescent: perinde ut ex adjectivorum ad substantiva adfociatione, genera quoque citra operosas Regulas internoscere condiscant.

Itaque ut commodè dicitur, Deus Te juvabit;

Ita porro benè dicetur, Pater Tibi prospiciet.

Magnates Te promovebunt.

Alii Te imitabuntur, &c.

24. Neque verò solæ etiam voces primigen-

migenæ ac simplices tantum admittendæ in Vestibulum putentur : aut deducta & composita sollicitè excludantur : cum methodus & compendium requirere videatur , ut à simplicissimis fiat initium , & perceptis illis cætera ultrò patere soleant quæ ex illis seu deducuntur , seu componuntur. Valet nimirum istud in iis , quæ speculatione concipiuntur : non item in iis , quæ usui ac praxi quàm proximè ac maximè accommodari debent : ubi citra ortus primi respectum , citra simplicitatis intuitum , sæpè prius opus est Deductis ac Compositis , quàm ut de primis & simplicibus vel cogitari ullo modo necesse sit. Et hac parte aliam esse etiam Simplicitatis rationem , deprehensum est : quàm ut eadem ad Puerilem captum , ac usum , vel satis sit semper accommodata , vel tutò etiam adhiberi queat , hoc consilio ac professione , quasi Deductio & Compositio deinceps in expedito futura sit. Animadversum contrà fuit , Deducta & Composita sæpè multò esse simplicioribus & Primitivis usitatiora , sensuque suo etiam magis communia. Ad hæc , ita à Simplicibus & Primis composita & Derivata nimis quàm multa descendunt : ut Declinatio , ea quæ *Varro* sic vocat (quam aliàs Derivationem dicimus) & Compositio , haut quaquam sit naturalis , hoc est , eodem

eodem se modo etiam in similibus habeat (uti fit in Declinationibus , quas vulgò sic appellamus :) sed variet etiam quàm maximè , etiam in simillimis : adeoque ex usus peculiaris observatione planè pendeat. Neque enim ut ab hoc illud derivatur ; ita simile aliud item ab alio licet derivare : vel ex quibusvis , quidvis item , citra usus approbationem componere. In quo etiam feliciter ac dextrè exequendo , jam Rerum ea intelligentia requiritur , quæ in pueros non cadit : viris certè negotium etiam faceffere alicubi potest. Et sæpe significationis ita variat inter Prima & Deducta , ut vix ullâ lege certâ comprehendi res ea possit : nedum ut pueris in expedito futurum sit , ex Primitivorum notitiâ per Generales Regulas ad Derivata procedere : Sensu præsertim inter Linguas ita etiam variante in Vocabulis. Vt quod in Vernaculo compositum Deductum ve est , in Latino sit simplex ac Primitivum , & contrâ.

Quibus ita comparatis , satiùs , imò necessarium esse agnosci potest , ut à Derivatis & Compositis nihil admodum in Vestibulo abstineatur : quin eo cum privilegio in illud admittantur : ut non tantum cum Primitivis & simplicibus promiscuè accersantur : sed vel illis etiam si usus sint forte vulgatoris , & si captui

Puer-

Puerili significant aliquid magis accommodatum, præferantur.

25. Extra eam autem rationem, si aliter nimirum res comparata in quibusdam deprehendatur, poterit ac vel debet sanè Primitivis ac Simplicibus prærogativa concedi, ut in Vestibulo præ Ductis & Compositis statuatur.

26. Fortè & illud non nemo requiret: ut Vocabula potiora quædam, citra structuram, qualis in Vestibuli textu occurrat, separatim præmittantur, cum Pueri sic multa per Vestibuli textum, de casu Recto & Primo ægrè agnoscere, & minus dextre animo imprimere posse videntur.

Quæ sententia, quantum ego in præfens deprehendo, postulare quippiam videtur, magis ex pristino more commendabile, & fortè ex prima assuetudine plerisque etiamnum hodie commendatum: quam ut idem vel omninò necessarium vel admodum expediens fore, censendum sit.

Nimirum isti Defectui in Vestibulo, id plus fati medebitur, quòd INDEX accessurus sit, CASVS RECTOS, & THEMATA Verborum cum iis, quæ juxta inculcari Pueris convenit, perspicue exhibens. E quo Puer dum in festendis Vocibus non obiter exerceatur, facile poterit quodque non Nomen tantum,

tum, sed VERBVM etiam, per-vestigare.

Ita autem ea ipsa quoque Themata memoriæ penitus imprimet, si non tantum de Textu, quæ constructæ sententiolæ obveniunt: Sed de INDICE etiam, quatenus vocabula simplicia spectantur, recitare & vel cum commilitationibus certare subinde jubeatur.

Omninò alias, sic voces quæque, etiam si Casu primo, vel secundum ipsum Thema, non proponantur, disceuntur & facilius & certius, cum in Structura quadam offeruntur: quàm ubi extra Structuram solitaria proponuntur. Vis nimirum, Significatio, ac Vfus, ista ratione & perspicue patet, & faciliter retinetur: Cum in solitariis significatio vera sæpè lateat Vfus autem extra structuram nulla ratione pateat, sed vix operosa institutione tandem inculcetur.

Quamvis etiam, ut Thema quoquo loco, facilius & mox pateat cum Textu; nec Indicem adire in Tractatione prima opus sit: exprimi difficiliora ad marginem consultum fuerit.

27. Quod si tamen VOCABVLIS quibusdam SOLITARIIS, more Antecessorum Pusiones teneros; in primo Vestibuli Limine, inescare velut libuerit, ad Vestibulum ipsum avidius & expeditius subeundum: præmittatur sane quædam

dam Sylloge vocum Pueris familiarissimarum: & Rhythmica illa ratione per Homoioteleuta significata, ab initio proponantur: ut materia sic solis in primo auditu Declinationibus exercendis suppetat.

Quod ipsum si non in Nominibus tantum, sed Verbis etiam quibusdam fiat, jam materia quoque Conjugationibus similiter exercendis sub initium præstocrit.

Atque hæc talia, tali modo, intra eum numerum Pueris proponi satis fuerit: ut dum inflectere ista satagunt, jam posteriora alia omnia Nomina & Verba, ad istorum aliquod deinde referri possint, tanquam similis inflexionis futura.

28. In INDICE quoque illo, qui Vestibulo subjiçietur, hoc observari non de nihilo fuerit: ut Primitivis sua derivata, & composita, subjiçiantur. Quæ ratione quicquid ea parte ad faciliorem intelligentiam, promptioremque memoriam facere potest, tutissima ratione Pueris proponetur.

29. Quod Ordinem, veramque Seriem seu Classes, per quas voces in structuram redactæ, proponantur Pueris, attingit: poterunt sane sic Triginta præterpropter Capita fieri. Sed ut singula sub sua semper Classe distinctim reponantur, nihil necesse est. Id fieri satius est, si ea semper occasione, sub quocunque tandem capi-

capite, res quæque attingatur maximè, sub qua per utilem quandam atque non indignam enunciationem attingi potest. Rerum verborumque ordo accuratè in Ianuam probo satis consilio reservatus est.

30. Atque tandem cum ea, quæ sub quoque capite prætermissa videre possent, alibi ferè reperiantur, opportuno etiam quodam loco expressa: atque interim eadem sub suo capite seu classe in conspectu haberi, & velut in eodem complexu teneri expediat: suppleri defectus ille sic poterit: ut sub calcem cujusque capitis Vocabula, quæ videri poterant præterita, notentur cum indicio *h.* in quo legantur seu reperiantur alibi.

31. Ut potiora tandem omnia quæ hucusque dicta sunt, velut in Summam conferantur, Videndum veniet in VESTIBULO, ac suo deinde modo etiam in IANVA, perpoliendis magis ac perficiendis.

Amor occurrunt etiam in illis quedam I. Minus pura? 2. Non admodum propria, vel usu saltem trita? 3. Parum digna ac momentosa? 4. Ex parte tantum vera? 5. Ad puerorum captum vix accommodata; vel illam superantia? 6. Nec ad usum vite a deo comparata, &c.

Ut non alicubi quædam demi,
alicubi nonnulla addi,
denique quibusdam in locis ali-

qua

qua commutari,
ac substitui meliora atque rectio-
ra, possint.

Atque hinc, ubi deprehensa ac notata
quædam illiusmodi fuerint, laborandum
curandumque id fuerit, ut non tantum
quæ deesse videbuntur, suppleantur: sed
& substituantur locis sic animadvertis,

*Puriora,
Magis propria, & Usu trita,
Digniora.
Veritatis certe ac plene;
Capti accommodatiora;
Deniq; ad usum vite magis factura.*

In IANVA quidem præter ista ve-
nient fortè nonnulla etiam sigillatim ob-
servanda, ob SCOPVM, qui illi am-
plior & sublimior præfigitur: Sed nunc in
Vestibulo subsistere placet, neque ad ip-
sam usque Ianuam perumpere. De qua
alio tempore erit, ut exprimam quòd ani-
mo cogitâro.

Quod TRANSLATIONEM
ALEMANICAM VESTIBV-
LI attinet, de ea breviter hæc monenda
puto.

1. Spectandum quidem esse, ut Tran-
slatio, quoad ejus fieri per Linguae genium
potest, sit ad Verba quam maximè adstri-
cta: Interim, nec consultum fore, ita us-
quam strictè id affectari, ut propterea, seu
Natiua Linguae Latinae elegantia (quæ
adèò

adèò nec in Vestibulo fuscari debet ac
corrumpi) seu Germanæ propria indoles,
negligatur: Siquidem non perinde, ut in
illâ, ita etiam in hæc eodem prorsus or-
dine Verba satis vel eleganter, vel con-
gruenter etiam semper connecti possunt.

2. Operam dandam esse, ut Stylo pu-
rè Germanico, singula quoque reddan-
tur: nec illud admodum pensi habeatur,
si quæ in Germanico non ita præse verbis
Latinis sic responsura videantur.

3. Netamen propria significatio non
præse etiam declarata quovis loco existet,
atque id non satis tutò Infitutori minus
cauto committatur, interferi per parent-
hesin necesse fore, quæ Vocum quarum-
que Latinarum vis propria sit, si Germa-
nicæ paulò longiùs recedere videantur.

4. Non opus esse ut Latino Textui
mox subijciantur, & velut interlineariter
illi respondeant Germanica: sed satis fo-
re si ad latus alterum ex aduerso rejician-
tur. Id ipsum sic fieri vel ideò etiam con-
sultum fore, quòd ea ratione expeditior
sit futura puerorum Examinaatio; seu de
Latinis vernaculo sermone interpretan-
dis; seu de Germanicis Latino rursum
sermone exprimendis. Præterquam quòd
SCRIPTO etiam, quam in INFOR-
MATORIO monstrare & commen-
dare libuit, commodiùs sic successura sit,
si Latina à Germanicis distinctim occur-
rant.

Hæc ita tumultuariè chartis his illinere visum est, Vir Clarissime; tum ut expendi satis omnia possint, perque aliorum monita & iudicia corrigi & perfici: tum Tui ut sit Arbitrii, si quem deinde alicunde exposcere velis, ad Partum Tuum ex ductu tali amplius perpoliendum. Neque enim dubito, quin sint futuri præsto inter eos, qui in Puerili Trivio desudant, vel complures etiam: qui hunc Partum Tuum, velut sibi abs Te contraditum, ac planè commissum, dum alius præ illo, tanquam sequioris sexûs Masculus magis porrò ad lucem maturandus Tibi venit, tanquam proprium & suum, iam-bendo ulterius purgaturi sunt atque formaturi.

Tantum & nunc jam & deinceps quoque optandum id maximè fore video: ut ad LIBELLVM hunc talem dextrè tractandum, Institutur accedat satis idoneus & fidelis: qui quæ Pueris patere ubivis non ita mox videntur posse, ipse demissione quâdam perpetuâ ad illorum captam, & cum facilitare ac suavitate ex se additâ, singula inculcare satagat.

Cui rei atque Vtui, nescio an Consultum fuerit COMMENTARIVM, & velut quandam POSTILLAM (ut nomen hodie in roborati usûs hûc accommodem) *subter* post Vestibulum conscribi: Vnde qui per se minus hoc perspiciunt, quo

quidq; tendat, & qui pueris instillari, quâ temperaturâ suavius reddi queat, pervidere privatim, atque ipsi addiscere possint antè, quàm publicè ad docendum & Pueros informandum accedant.

Certè si Puerorum Informatores, seu Pædodidactali illi, agere voluerint, ut nutriculæ prudentes ac fideles, reperient in Vestibulo, præsertim si secundum prædictam rationem perpolitum amplius fuerit, ceu in Vberissimo Vbere, lac affatim abundans, quod tenellorum animis immulgeant, non ad ELOQVENTIÆ tantum, sed ad SAPIENTIÆ etiam Primordia, per incrementa atque augmēta perpetua enutriendis.

Deus, Puerorum atque tenellorum Miserator Maximus, de Cælo INCREMENTVM clargiatur, ubi ubi terrarum plantantibus & rigantibus.

Te verò, Vir Clarissime, Pueris tam hætenus utilia meditatum, atque ad sublimiora, jam attentum, servet, sospitet, roboret, porrò, ad ea, quæ ulterius meditaris, pro ætate etiam magis provecstâ, scilicet in bonum publicum emolien-

da. B. V. Scrib. Lesne, Incunte Anno 1638.

FINIS

I. In Informatorio Vestibuli.

§ 200. Come yee hither boyes learne the Latin tongue.

§ 201. Come hither yee boyes.

§ 203. Wird will/
God will helpe you
God will helpe you.

§ 210. You N. How say you in Latin/
Come hither boyes? you N. How
say you? God will help you? etc.

§ 214. Who? D thou whose? to whom?
whom? with whom?

Behold/ a boy.

D thou boy.

A boyes hand.

Giue to the boy.

See that boy.

Take from the boy.

§ 231. My sonne if thou diligently learne the neate Latin tongue/ then will I assuredly loue thee. For therein is great wisdom to be found. Thou hast a good Teacher/ that shewes thee how thou mayest comprehendit. It is also very easy/ if one obserue strickly. The beginning in deed is some what difficult/ but the end will certainly be pleasant.

God help thee my child.

I. In

§ 264. The shape/ frame / ground plot/
modell/ etc. That one may plainly see
what it shall be.

III. In G. V. Consilio.

§ 20. { I bring backe/
I relate/
I am able. I am worth
I am in health.

FINIS.

INTERPRETATIO BELGICA

I. in Informatorio Vestibuli.

§ 200. Komt hier ghy jongers, leert de
Latijnsche spraeck.

§ 201. Komt hier ghy jongers.

§ 203. Sal God sal uw helpen. God uw
sal helpen. God sal helpen uw.

§ 210. Ghy N. hoe seght ghy in't Latijn,
komt ghy jongers? Ghy N. hoe seght
ghy, God sal uw helpen.

§ 214. Wie? o ghy? vviens? aen vviens?
tot wien? met wien?

Siet een jongen.

O ghy jongen.

De hand des jongens.

Geeft aen den jongen.

Siet den jongen.

Neemt van den jongen.

§ 231. Mijn Sone, soo ghy neerste-
lijk leert die fraye Latijnsche spraeck, soo
sal

sal ick uw gewisselijck lief hebben. Want daer in is groote wijsheyd te vinden. Hebt ghy doch eenen goeden meester, die uw alsoo onderwijst, hoe ghy die begriipen kunt. Sy is oock seer licht, als men maer order houd. 'tIs soo, den aenyangh is wel wat swaer; maer het eynde sal voorseecker lustich sijn. God help uw, mijn Kind.

II. In Ianua didactica.

§ 264. Een staeltjen, voorbeeld, exemplae, model. Datmen eyghentlijck siet wat het worden sal.

III. In G. V. Consilio.

Ick brenge daer af,

§ 20 Ick brenge voor, of getuyge, vertelle.

Ick vermagh of kan.

Ick ben wel te pas.

N. B.

I. Quo in Vestibulo Informatorio bis occurrerant ut Londinenses, semel tantum interpretatus sum. Sed nec necesse est illa iterare.

II. Lingua nostra Casum Dativum ab Accusativo non distinguit, nisi ex subiecta materia, Dativo addit aen, accusativo tot, aut similia. Sed nec illa semper adduntur, & sufficit prænomen den. Ceterum Germani satis feliciter Dativum per dem, accusativum vero per den dignoscunt. Quod si & apud nos in usu fuisset, & nos adhibuissemus, Vale.

F I N I S.

Ne sequentes paginae vacuae sint & inanes, supplemus eas Catalogo librorum, quos aut edidit iam Cl. Comenius, aut praemanibus habet & adhuc premit. Et hi omnes inserviunt optimo illi fini, quem ut Comenius intendit, ita ut eum obtineat serio optamus. Ab obstaculis tum quippe liberati, toti in veritate investiganda erimus. Extant ergo

- I. Ianua Linguarum reserata aurea.
- II. Vestibulum Ianuae Linguarum.
- III. Physica Synopsis.
- IV. Panfophie Prodromus, cum ejus Dilucidatione.
- V. Dissertatio Didactica de Sermonis Latini Studio plene absolvendo, cum Annexis.

Expectantur vero

- I. Panfophie Christianae Templum.
- II. Ianua Rerum, seu Clavis intellectus humani, vide pag. 208.
- III. Didactica Magna.
- IV. Metaphysica.
- V. Lexicon Catholicon.
- VI. Lexicon Aetymologicon.
- VII. Lexicon Phraselogicon.
- VIII. Tractatus de Homonymis, Paronymis & Synonymis.
- IX. Thesaurus Latinitatis.

x. *Palatium Latinitatis*, vide pag. 195. &
seqq.

Sed hæc omnia & alia accuratius ex ipso
hoc opere cognoscetur. Ex quo & nos hūc
Catalogum confecimus; sed *ὡς ἐν παραδείσῳ*
tantum. Tu Vale Lector, & laborem hunc
nostrum benigne interpretare, incuriamq;
nostram tua diligentia supple.

FINIS.

H-68511

~~20773~~



20773

Coll. Jc

НБ ОНУ імені І. Мечникова

Р. 1. Кет. 512

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова